

MICHAL KUBÁT / Jak politicky napravit
český parlamentarismus?

PAVEL ŠVANDA / O české soše Svobody

ALEXANDER TOMSKÝ / Barbaři před branami

PETER L. BERGER / Politicky nekorektní exkursy

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

MOJMÍR JEŘÁBEK / Pašije Oty Filipa

JIŘÍ HANUŠ / Bouvard a Pécuchet

LUCIE TUČKOVÁ / Minulost bludný balvan na hůře větru

MILOŠ DOLEŽAL / Básníci čtou básníky

Rozhovor s malířem DANIELEM BALABÁNEM

5/2012

DEBATY

TVÁŘÍ

V TVÁŘ

To je mezinárodní
Festival spisovatelů Praha

www.pwf.cz

internetový časopis www.literarni.cz

V poslední době, kdykoli přijde řeč na systémové problémy české politiky, mi na mysli vyvstane následující obraz: Představte si instalatéra, který má nájemníkům domu opravit závadu v koupelně, odkud se již dlouho šíří podezřelý zápach. Příčinou je očividně nevhodný typ sifonu u vany, který se již krátce po instalaci začal ucpávat. Je třeba ho vyměnit, nebo alespoň upravit. Instalatér se však namísto toho začne zcela nepochopitelně intenzivně zajímat o sifon u vedle stojícího umyvadla, který je ovšem v pořádku. Nakonec se rozhodne – i přes varování odborníků – vyměnit ho za jiný, drahý a složitý typ. Nový sifon však neodpovídá odpadovým trubkám v domě, které jsou dimenzovány jinak, takže se nakonec začne ucpávat i umyvadlo. Zápach nejenže nezmizí, naopak ještě zintenzivní. Instalatér je však překvapivě se svým výkonem spokojen a uspokojení kupodivu vypadají i nájemníci, kteří vše draze platí. Smrad v domě je sice k zalknutí, pod umyvadlem se však leskne nový naleštěný sifon, který se zdá být příslibem toho, že vše se nakonec nějak usadí...

Pravidelní čtenáři *Kontextů* nejspíše již tuší, že narážím na nedávný zásah našich zákonodárců do Ústavy České republiky, jenž nese mnohé rysy výše vylíčené absurdity. Vezmu to popořádku: Nutnost ústavní změny, především zavedení většinového volebního systému do poslanecké sněmovny (nebo alespoň posílení většintvorných prvků poměrného systému), je v naší zemi pocítována již velmi dlouho, i když se o tom příliš nemluví. Politologové před vzrůstající nefunkčností českého parlamentarismu varovali již v roce 1996 a jejich předpověď se v následujících volbách s železnou pravidelností potvrdzovala. Za dobu existence samostatné České republiky (tedy od ledna 1993) se u nás vystřídal jedenáct vlád s průměrnou životností 23 měsíců, jež se často zmítaly od jedné krize ke druhé. Existence silné antisystémové strany (komunistů), patové volební výsledky, slabost a nestabilita vládních koalic, nemožnost stran prosadit cokoli ze svého programu, to vše po desetiletí a půl doslova paralyzuje český veřejný život a vede k obrovskému rozčarování

občanů z politiky. Tyto neduhy a jejich příčiny byly v odborné politologické literatuře mnohokrát popsány a analyzovány a je také znám recept na jejich zmírnění: reforma poměrného volebního systému směrem k většinovému, nejlépe změnou Ústavy (viz následující studie M. Kubáta, s. 3). Čeští zákonodárci, nepoučení a nepoučitelní, se však namísto toho rozhodli zavést ústavním zákonem přímou volbu prezidenta. V logice našeho instalatérského příkladu: nefunguje a zapáchá vana, tudíž „opravíme“ umyvadlo (uvozovky jsou zde zcela na místě).

Snad v žádné jiné systémové politické otázce neexistoval tak silný názorový rozpor mezi odborníky (politology, ústavními experty) a politickou (a taky publicistickou) sférou jako u přímé volby prezidenta. Kvalifikovaná doporučení a argumenty však byly smeteny pod stůl a na vlně populistického gesta se svezla i rozumnější část politické reprezentace. Lid dostal své hry, ale budou to hry nákladné a přitom nijak zajímavé či oslnivé. Gladiátoři v pomyslné aréně jsou slabí a dýchaviční, takže nevíme, kterému vlastně fandit. A budou to především hry *nic neřešící*. Důsledně vzato: pouze přibude bezvýznamného kraválu a základní systémové problémy české politiky přetrvají i se všemi negativními průvodními jevy. Snad jedinou adekvátní odpovědí na zřušovanou práci našich zákonodárců by bylo, kdyby na Hrad z recese nakonec usedl potetovaný malíř a skladatel Vladimír Franz.

Ale opět vážně: volební reforma pro sněmovní volby není jistě samospasitelná a bylo by naivní si myslet, že zázračně vyřeší všechny problémy české politiky. Je to však legitimní nástroj, kterým lze současné vleklé neduhy alespoň částečně řešit. Mohla by se stát oním nezbytným „pootevřením dveří“ do nevětraného prostoru, kterými by dovnitř mohla vstoupit – krok za krokem, pokud bychom se dostatečně snažili – skutečně kvalitní a odpovědná politika. Mám však vážné podezření, že většině průměrných politiků současný zatuchlý smrádek velmi vyhovuje.

FRANTIŠEK MIKŠ

Texty /

MICHAL KUBÁT

Jak politicky napravit
český parlamentarismus? 3

PAVEL ŠVANDA

O české soše Svobody 11

ALEXANDER TOMSKÝ

Barbaři před branami I.
Události (2008–2012) 16

PETER L. BERGER

Politicky nekorektní exkursy 29

LENKA ŠEDOVÁ

Ještě jednou
Margarete Buber-Neumannová 36

RÉMI BRAGUE

Naše nová problémová situace: ztroskotání
ateismu a nezbytnost náboženství 46

CLAUDE TRESMONTANT

Budoucnost křesťanského myšlení 52

Rozhovor /

JOSEF MLEJNEK

Člověk v přírodě, člověk se živly, člověk a Bůh
Rozhovor s malířem Danielem Balabánem . . 57

Polemika /

JIŘÍ HANUŠ

Masaryk, Bělohradský a pokušení nihilismu . 64

PAVEL DUFEK

Brát pluralismus vážně. K debatě o právu,
politice, spravedlnosti a Evropské unii 67

Vzpomínky /

JOHN WILSON

Chodec Ray Bradbury 75

Literatura /

JIŘÍ HANUŠ

Bouvard a Pécuchet:
komika se znaky tragédie 77

LUCIE TUČKOVÁ

Minulost bludný balvan na hůře větru
Krabatinský básník z rodu Pourratova 82

MILOŠ DOLEŽAL

Vykoplý kořen křenu z koupelny Horkých . . 89

Básníci čtou básníky /

Vybírá MILOŠ DOLEŽAL 93

Nad knihami /

MOJMÍR JEŘÁBEK

Pašije Oty Filipa 99

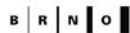
Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Vydává **Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)**

Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, <http://www.cdk.cz>

Ročník IV. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXIII.) • Vychází šestkrát ročně • **Editoři** Petr Fiala, Jiří Hanuš, František Mikš (šéfredaktor) • **Redakce** David Jalový (jazykový redaktor), Lenka Váchová (výkonná redaktorka) • **Celoroční předplatné** 500 Kč • **Sponzorské předplatné** 1 000 Kč • **Objednávky předplatného** Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz • **Bankovní spojení** 120 402 514 / 0600 • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • **Tisk** Reprocentrum, Blansko • **Registrace MK ČR** E 18685 • **ISSN** 1803-6988 • **Na obálce** Daniel Balabán: Šebestián s růží • Vychází s finanční podporou Statutárního města Brna, Ministerstva kultury ČR a Státního fondu kultury ČR.

Jak politicky napravit český parlamentarismus?

MICHAL KUBÁT

V poslední době jsme u nás svědky mnoha debat o krizi české politiky. Obecně se dá říci, že buď se mluví o krizi politiky jako takové, nebo jsou zmiňovány různé konkrétní (neblahé) jevy, se kterými se v České republice setkáváme. Rozličným fenoménům české politiky je přitom věnována různě intenzivní pozornost. Některé aspekty jsou silně medializované, a tedy diskutované (typicky korupce v politice), jiným otázkám je věnována relativně menší pozornost. Zdá se mi, že neoprávněně podceňovaným tématem české politické diskuse je podoba a fungování našeho parlamentarismu, a to především v politických a publicistických kruzích. Je to o to zarážející, že problematické fungování českého parlamentního režimu není vůbec žádnou novinkou.

V České republice dlouhodobě pozorujeme slabost výkonné moci, jež je mj. zapříčiněna nevhodnou podobou stranického systému, který je relativně fragmentovaný a především značně ideologicky polarizovaný (hlavně existence silné antisystémové politické opozice v podobě KSČM). Samotné politické strany jsou vnitřně nesourodé. Volební systém nenapomáhá dostatečně vytváření většin v Poslanecké sněmovně. Důsledkem toho všeho jsou menšinové vlády (1996–2002, 2006–2007, 2007–2009), politicky nesourodé koalice pravicových a levicových stran (2002–2006), vlády postavené na kontroverzních základech (opoziční smlouva 1998–2002), vlády vzniklé na základě minimální převahy jednoho poslance (2002, 2004, 2005), různé polopolitické či kvaziúřednické vlády (1998, 2009–2010). To vše vede k permanentní neakceschopnosti a nestabilitě českých vlád. V letech 1993–2012 měla Česká republika 11 vlád a 9 premiérů. Průměrná délka trvání českých vlád je necelých 23 měsíců. V letech 2006–2009 čelila česká vláda 5 (sic!) hlasováním o vyslovení ne-

důvěry, přičemž poslední z března 2009 se jí stalo osudným. A tak dále.

Přesto zůstala diskuse o fungování českého parlamentního režimu omezena na univerzitní politologické (a právnické) prostředí a českými politiky byla až na výjimky ignorována, přinejmenším v rovině uskutečňování konkrétních kroků, které by mohly přinést nápravu. Pokud se politici k reformním krokům přece jenom odhodlali, jejich snažení narazilo na různé, někdy nečekané překážky (vzpomeňme na volební reformu zrušenou Ústavním soudem v roce 2000). Kromě toho se zdaleka ne všechny kroky ubíraly správným směrem (tady samozřejměarážím na absurdní přímou volbu prezidenta). Vládní návrh na zavedení konstruktivního vóta nedůvěry z dubna 2012, které má zajistit větší vládní stabilitu, je jistě třeba přivítat (byť má své nedostatky). Ovšem jedná se o krok ojedinělý a navíc izolovaný, který není provázen širší představou o komplexní systémové reformě českého parlamentarismu.

Je totiž zřejmé, že k nápravě českého parlamentního režimu nemohou vést pouze dílčí ústavní reformní kroky. Klíčovou roli v životě každého demokratického režimu hrají politické faktory. Úkolem tohoto krátkého článku je upozornit na význam právě politického rámce fungování českého parlamentního režimu a pokusit se načrtnout možnosti jeho změn.

Politický rámec nápravy parlamentního režimu obecně

Politický rámec fungování parlamentního režimu se obecně vztahuje zejména ke třem aspektům. Za prvé je to koncentrace stranického systému. Za druhé se jedná o koncentraci samotných politických stran. Konečně za třetí je to otázka antisystémových a extrémních politických stran.

Koncentrace stranického systému

Koncentrace stranického systému se odvíjí od jeho typu, který je ovlivněn řadou faktorů. Jedná se o značně komplikovanou a širokou problematiku, na jejíž podrobnější vymezení zde není dostatek místa a z hlediska posuzovaného tématu to ani není bezpodmínečně nutné. Pro mé účely stačí, když koncentraci stranického systému definuji zjednodušeným způsobem, respektive ilustrativním shrnutím existujících typologií stranických systémů, které se vzájemně různě doplňují a kříží.

V podstatě jsou, zjednodušeně řečeno, v pluripartismu (tzn. v soutěživém stranickém systému) možné tři varianty. Za první, ve stranickém systému existuje jedna převládající politická strana (či pevná aliance stran), která buď vládne sama, protože má nadpoloviční většinu křesel (tzv. predominance), nebo sice nadpoloviční většinu nemá, ale je mnohem silnější než ostatní strany, a proto je nepostradatelná pro tvorbu vládních koalic (tzv. dominance). Za druhé je to bipartismus britského typu, tj. stranický systém, ve kterém se dvě strany relativně pravidelně střídají u moci a každá z nich chce vládnout sama (plus případně nějaká modifikace bipartismu). Za třetí je to situace, kdy proti sobě stojí větší počet stran, ty jsou však umístěny na jedné (socioekonomické) ose levice/pravice. Stranický systém je tedy bipolární, vznikají homogenní levicové nebo pravicové koalice stran, které se střídají u moci, panují zde proto dostředivé tendence politiky.

Koncentrovat stranický systém samozřejmě není jednoduché, někdy je to přímo nemožné (velký význam zde totiž mají sociální aspekty). Pokud jde o technické faktory, které mohou ovlivnit stranický systém, pak na prvním místě stojí volební systém:

„Volební systémy představují nejvšestrannější politický nástroj, jímž lze mimo jiné utvářet i stranický systém a ovlivňovat spektrum reprezentace.“¹

Volební systém má vliv nejenom na politické strany, ale jak správně upozorňuje nejvýznamnější teoretik demokracie druhé poloviny 20. století Robert A. Dahl, ovlivňuje také státní a ústavní instituce:

„Jak jste si již možná všimli, raději než prosté označení ‚ústava‘ jsem občas používal frázi ‚ústavní systém‘. Dělán to proto, abych do ústavního systému zahrnul důležitou sadu institucí, které nemusí být stanoveny samotnou ústavou. Především se jedná o volební uspořádání. Volební systém se nachází v klíčové interakci s dalšími politickými institucemi a tím determinuje jejich fungování.“²

Není tedy vůbec náhodou, že řada autorů považuje za silný nástroj zefektivnění parlamentního režimu různé prvky volebních systémů, kupříkladu volební klausuli, tj. uměle stanovenou bariéru, kterou musí politické strany překonat, chtějí-li se dostat do parlamentu.³ Volební klausule jednak brání malým stranám dostat se do parlamentu (mechanický efekt), především však působí na voliče, kteří mají tendenci nehlasovat pro politické strany, u kterých předpokládají, že volební klausuli překonají (psychologický efekt). Volební klausule tedy zamezuje přílišné roztržitosti parlamentu, která by mohla mít neblahý vliv na jeho funkčnost. Nezapomíná však tolik koncentraci stranického systému ve smyslu schopnosti parlamentu vytvářet většiny. Za tímto účelem se používají složité metody volebního inženýrství. V případě proporčního volebního systému, který máme u nás, jde zejména o hledání optimální matematické metody pro přepočítání hlasů na křesla a velikosti volebních obvodů (tzn. kolik poslanců lze ve volebním obvodu zvolit). Je dostatečně prokázáno, že největší vliv na účinek proporčního volebního systému má právě velikost volebních obvodů, přičemž platí, že čím menší volební obvody, tím silnější je většinový účinek systému (a naopak). Popřípadě připadá v úvahu celková změna volebního systému na nějakou formu většinového nebo smíšeného volebního systému.

Koncentrace politických stran

Koncentrace politických stran souvisí s jejich vnitřním životem. Politické strany mohou být vnitřně velmi různě uspořádány. Mohou být natolik disciplinované a hierarchické, že připomínají spíše vojsko než politickou instituci. Dříve takové byly zejména fašistické/nacistické a komunistické strany. Nebo máme politické strany, které žádné vnitřní struktury nevytvářejí, jak je tomu tradičně v USA.

Akceschopnosti parlamentního režimu prospívá spíše větší stranická koncentrace a disciplinovanost. Samozřejmě nejde o to přeměňovat politické strany v nějaká poslušná vojska. Je ovšem třeba velmi citlivě zvažovat tenkou hranici mezi oprávněným požadavkem vnitřní demokratičnosti stran na jedné straně a nutností organizačního zajištění přežití a funkčnosti politických stran na straně druhé. Jedná se o dvě do velké míry protikladné tendence, na což již na začátku dvacátého století upozorňoval Robert Michels, který současně chápal narůstání moci stranických vůdců, tj. jeho slovy řečeno oligarchizaci, jako přirozený proces, ale:

„Má však vědeckou i praktickou cenu konstatovati, že vůdcovství ve svém vývoji se nesnáší s nejpodstatnějšími postuláty demokracie.“⁴

Přílišná centralizace politických stran sice prospívá jejich efektivnímu působení, a tím také ke koncentraci a efektivitě parlamentu, který se z nich skládá, ovšem může být v rozporu se základními principy demokratické politiky. Důvěrně to známe kupříkladu z našich moderních dějin. V první Československé republice tzv. volební reverzy (tj. bianco bez data podepsaná prohlášení o vzdání se mandátu), které poslanci a senátoři odevzdávali vedením svých politických stran, a tím se stali zcela závislými na stranických vůdcích, sice napomáhaly překonávat fatální roztržičnost československého stranického systému, ale jednak porušovaly ústavou zakotvený princip volného mandátu poslance a senátora, dále také odsunuly parlament na vedlejší kolej a ten byl nahrazen mimoústavními politickými institucemi (Pětka, později Osmá).

Konečné stanovení oné tenké hranice mezi žádoucí demokratičností stran a jejich přirozenou (a rovněž žádoucí) koncentrací asi není možné. Záleží jak na teoretických představách o tom, co je demokracie či snad jaká by měla být, avšak také na konkrétních dobových a místních okolnostech. Co však stanovit lze, je určení politických podmínek, které vedou k jedné nebo druhé variantě.

Politické okolnosti jsou velmi rozmanité, často působí zprostředkovaně a s odstupem času a ne vždy je v lidských silách je přímo ovlivnit. Například klasik

studia politického stranictví Maurice Duverger prokázal souvislost mezi způsobem vzniku politických stran (v devatenáctém století) a jejich pozdějším vnitřním uspořádáním. Politické strany vzniklé mimo parlament byly centralizovanější, zatímco politické strany vzniklé na půdě parlamentu byly méně centralizované.⁵ Přestože se jedná o „dávnou“ historii, tato „pečet vzniku“ je zřejmá do současnosti, především tedy v zemích s nepřerušenou tradicí demokracie. Jiným příkladem může být přizpůsobování se politických stran měnícím se sociálním a politickým okolnostem během dvacátého století a v současnosti. Jinak jsou vnitřně uspořádány kádrové strany, masové strany, nebo tzv. strany pro všechny (*catch-all*).

V souvislosti s naším tématem jsou ale důležité především takové politické podmínky, či lépe řečeno nástroje, kterými lze vnitřní život politických stran aktivně ovlivnit. K takovému politickému nástroji patří – opět – volební systém. Zjednodušeně řečeno, proporční volební systém s kandidátními listinami, o jejichž složení rozhodují samy politické strany, spíše vede k větší disciplinovanosti stran, zatímco většinový volební systém, v němž voliči hlasují nikoli pro stranické kandidátky, ale pro konkrétní osoby kandidátů, spíše napomáhá individualismu.

Důležitou (a méně známou) okolností je problematika vztahu mezi poslanci a jejich politickými stranami. Výše zmíněné volební reverzy jsou krajním a dnes již nepředstavitelným příkladem. Politická strana si může vynucovat poslušnost poslanců méně drastickými metodami. Například může nutit poslance odevzdávat poslanecký plat stranické pokladně (jak se u nás v devadesátých letech spekulovalo ohledně Sdružení pro republiku – Republikánské strany Československa). Jinou technikou je vykořeňování poslanců. Strana posílá kandidáty do jiných oblastí, než kde žijí či dlouhodobě působí, aby jim zabránila vytvářet si místní zázemí, která by je činila méně závislými na straně. Ještě jinou metodou může být eliminace osobností. Politická strana umisťuje na kandidátky méně známé lidi, kteří nejsou charismatictí či jinak osobnostně silní. Možností je spousta, opět se zde ale vznáší otázka demokratické přípustnosti takových metod.

Otázka antisystémových a extrémních politických stran

Legendární italský politolog Giovanni Sartori považuje za klíčový prvek politického rámce fungování parlamentarismu zákaz antisystémových stran. Jako příklad uvádí Německo po druhé světové válce.⁶ Tento postoj bude o to pochopitelnější, připomeneme-li si jeho typologii stranických systémů, která je považována za „nejvlivnější, nejpropracovanější a nejsofistikovanější“⁷. Jedním ze Sartoriho typů stranických systémů je polarizovaný pluralismus, jehož prvním charakteristickým znakem je to, že se v něm vyskytují relevantní antisystémové strany. Mimo jiné to znamená, že stranický systém je vysoce polarizovaný (mezi politickými stranami je velká ideologická vzdálenost), přičemž v nejhorší variantě se v něm vyskytuje tzv. dvoustranná politická opozice. To je situace, kdy proti prosystémovým stranám útočí z obou stran levicové a pravicové strany antisystémové, nejčastěji tedy komunistické a fašistické či nacistické, jak to bylo ve Výmarské republice před rokem 1933. V této situaci pak může jít o přímé ohrožení demokracie. V méně dramatické podobě polarizovaný pluralismus sice nemusí ohrožovat politický systém jako takový, ale rozhodně sťažuje jeho fungování, protože ve stranickém systému převládají odstředivé tendence politiky. Ty se pak přenášejí na celý režim. V zájmu dobrého fungování parlamentního režimu je proto omezení, či přímo eliminování antisystémových nebo extrémních politických stran.

Jak to udělat? Možnosti jsou dvojího rázu. Za prvé to lze udělat pomocí právních nástrojů a za druhé prostřednictvím nástrojů politických. Právním nástrojem může být prostý zákaz některých typů politických stran, například vystupujících proti ústavě či demokracii jako takové, prosazujících násilí jako prostředek svého působení apod., nebo přímo zákaz komunistických a fašistických stran. Je tomu tak například v ústavách Německa, Itálie nebo Polska, tedy v zemích, které mají historickou zkušenost s nějakou formou nedemokratického režimu. Je ale otázka, nakolik jsou takové zákazy účinné. Ve všech zmíněných zemích (a také jinde) se bez ohledu na příslušné ústavní články (neo)fašistické/(neo)nacistické či komunistické politické strany vyskytovaly či vyskytují.

Myslím, že mnohem účinnější jsou politické nástroje omezující antisystémové a extrémní politické strany. Hlavním takovým politickým nástrojem je – zнову – volební systém. Specialisté na volební systémy už dávno vědí, že efektivní zbraní proti antisystémovým a extrémním politickým stranám je dvoukolový volební systém absolutní většiny, který známe v různých variantách z Francie nebo třeba z českých senátních voleb. Je to volební systém, který vyžaduje, aby v prvním kole voleb byl zvolen kandidát s nadpoloviční většinou hlasů, pokud k tomu nedojde, do druhého kola voleb postupuje několik kandidátů (Francie) nebo jen dva nejsilnější kandidáti (ČR) z kola prvního. Jeho působnost spočívá v jednoduchém pravidlu, kdy tento volební systém nutí politické strany ke spolupráci či přinejmenším ke vzájemné komunikaci, a to hlavně před druhým kolem voleb, které je v praxi z hlediska volebního výsledku rozhodující, protože zisk nadpoloviční většiny hlasů (a tedy volební vítězství) hned v prvním kole hlasování je spíše vzácný. Především se to týká stran menších až středních a právě takové antisystémové a extrémní strany obvykle jsou. Tyto strany jsou většinou izolované, nikdo s nimi nechce nic mít, a jsou proto v tomto volebním systému znevýhodněny. Ovšem dokonce i v situacích, kdy se antisystémové nebo extrémní politické straně podaří navázat spolupráci se stranou prosystémovou, bude pravděpodobně znevýhodněna:

„Ovšem velmi často – a to je důležitý bod – uzavírání aliancí nezpůsobí očekávaný volební návrat antisystémových stran. Proč tomu tak je? Předpokládejme, že se antisystémová strana A dohodne se stranou B na vzájemné spolupráci v deseti volebních obvodech. Strana A se zaváže k podpoře kandidátů strany B v pěti volebních obvodech, zatímco druhá strana podpoří kandidáty strany A ve zbývajících obvodech. Nicméně, zatímco voliči antisystémové strany budou mít tendenci disciplinovaně volit kandidáty strany B, zastánci strany B projeví nechuť podporovat kandidáty strany A. Spíše se voleb nezúčastní, nebo dokonce upřednostní soupeře antisystémové strany.“⁸

Princip uvedeného příkladu spočívá v tom, že při posuzování účinnosti volebního systému musíme zohlednit důležitou skutečnost, že volební systém ne-

ovlivňuje pouze politické strany, ale také voliče. Voliči antisystémových (zejména komunistických) stran bývají velmi disciplinovaní a spíše se podvolí „příkazu“ své strany. Naproti tomu voliči demokratických politických stran bývají v různé míře méně disciplinovaní a navíc se jim pravděpodobně bude přičít hlasovat pro kandidáty strany, jejíž dlouhodobě projevovaná antisystémovost a/nebo extrémnost je pro ně nepřijatelná. Tyto úvahy vypadají velmi akademicky, jsou však podloženy politickou praxí, jak dobře ukazuje například situace Národní fronty ve Francii, která je tamním dvoukolovým absolutně většinovým volebním systémem dlouhodobě téměř eliminována ve volbách do Národního shromáždění, příznačně na rozdíl od voleb do Evropského parlamentu, který je ve Francii volen proporčně.

Politický rámec nápravy parlamentního režimu v České republice

Politicky lze tedy parlamentní režim napravit především koncentrací stranického systému, koncentrací politických stran a omezením antisystémových a extrémních uskupení. Nejvšestrannějším nástrojem, jak ovlivňovat tyto věci, je volební systém. A to je jistá potíž, přinejmenším v podmínkách České republiky. Problém spočívá v tom, že všechny tyto tři podmínky racionalizace parlamentního režimu u nás nelze vyřešit dohromady jedním typem volebního systému. Je tedy vhodné stanovit pořadí problémů, respektive určit míru jejich závažnosti a podle toho se rozhodovat, jak dál.

Stanovení priorit

Česká republika se z hlediska politického fungování parlamentarismu potýká se třemi klíčovými problémy. Za prvé je to institucionální slabost politických stran. Za druhé je to přílišná polarizace stranického systému, která je především dána existencí silné antisystémové politické strany. Za třetí jsou to povolební paty, kdy levice a pravice má po sto křeslech, respektive slabé „stojedničkové“ většiny v Poslanecké sněmovně.

Institucionální slabost politických stran se projevuje jednak jejich nestálostí, kdy zejména střední a menší politické strany vznikají a zanikají. Dále je to jejich vnitřní organizační slabost a nedisciplinovanost, která

zprostředkovaně vede k výše popsané svévoli poslanců. Přílišná polarizace stranického systému je problémem proto, že antisystémová Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM) má na úrovni celostátního vládnutí (nikoli v krajích a obcích) nulový koaliční potenciál (či možná lépe řečeno, *zatím* má nulový koaliční potenciál; výhled do budoucna je v této věci značně nejistý) a současně obsazuje v Poslanecké sněmovně nezanedbatelný počet křesel (okolo 15 % mandátů). Výsledkem je situace, kdy Česká strana sociálně demokratická (ČSSD), pokud vyhrála volby, neměla přirozeného partnera na levici pro sestavení vládní koalice. Musela proto vládnout menšinově (pokud jí to ostatní strany ve sněmovně dovolily), nebo uzavírat politicky nesourodé vládní koalice či dohody (svého času opoziční smlouva). Neblahým důsledkem těchto situací je skutečnost, že u nás dlouhodobě nedocházelo k relativně pravidelnému střídání levice a pravice u moci. To vše je doplněno absencí soudržných většin ve sněmovně a s tím související vládní nestabilitou.

Mám za to, že nejzávažnějšími problémy českého parlamentarismu jsou antisystémová politická opozice (KSČM)⁹ a slabé většiny v Poslanecké sněmovně. Tyto dva problémy by měly být řešeny přednostně, a to volebním inženýrstvím.¹⁰ Jak to udělat? To je otázka, o které se v České republice diskutuje mnoho let. V zásadě existují tři možnosti: 1) upravit stávající proporční volební systém, 2) zavést nějakou formu smíšeného volebního systému a 3) zavést nějakou formu většinového volebního systému.

Jaký volební systém?

Nejméně vhodnou variantou je podle mého názoru smíšený volební systém, tj. takový volební systém, který kombinuje proporční a většinovou volbu jedné parlamentní komory. Smíšené volební systémy jsou totiž velmi komplikované a nevyzpytatelné.

Druhá v tomto negativním pořadí je varianta úpravy stávajícího poměrného volebního systému. Úprava existujícího proporčního volebního systému tak, aby byly posíleny jeho většinové účinky a aby bylo pomoheno větším stranám na úkor stran menších, sice napomůže utváření většin v parlamentu, ale pravděpodobně nevyřeší problém antisystémové KSČM. Tato strana je

totiž natolik silná, že si dokáže poradit i s výraznějšími většinovými účinky proporčního volebního systému, než jaké jsou dnes. Pokud by ale nic jiného nezbylo, potom bych doporučoval držet se osvědčených metod zmenšování volebních obvodů a volby vhodné matematické metody volebního dělitele pro přepočet hlasů na křesla a spíše bych se obával experimentování s různými „bonusy“ pro vítěze, jak bylo u nás svého času navrhováno. Z hlediska předvídatelnosti působení volebního systému je totiž vždy lepší používat „čisté“ formy volebních systémů. Součástí takové úpravy by dále mělo být zrušení absurdních a dramaticky vysokých odstupňovaných volebních klausulí pro volební koalice (10 % pro dvojčlenné, 15 % pro tříčlenné a 20 % pro čtyř- a vícečlenné koalice stran). Volební systém by měl podporovat spolupráci stran, a ne ji de facto zakazovat.

Nicméně nejlepší variantou pro Českou republiku je většinový volební systém. Nikoliv ovšem volební systém prosté většiny známý z Velké Británie, který navrhuji někteří politici Občanské demokratické strany (ODS), nebo velmi složitý a vzácný „australský“ volební systém alternativního hlasování, jehož prosazení je u nás politicky nerealistické, ale dvoukolový absolutně většinový volební systém.

Volební systém prosté většiny, přestože má jako takový řadu předností, je pro Českou republiku podle mého názoru nevhodný proto, že je příliš spjatý s britským politickým prostředím, které je vysoce specifické, respektive dramaticky odlišné od naší politiky. Je příznačné, že volební systém prosté většiny, přestože býval před nástupem proporčních volebních systémů na přelomu 19. a 20. století nejpoužívanějším volebním systémem a nevyhýbal se ani kontinentální Evropě, je dnes ve světě rozšířen především v bývalých britských koloniích, tedy v zemích, které mají historickou zkušenost s britským stylem politiky (*politics*).

Správná volba: dvoukolový volební systém absolutní většiny

Dvoukolový absolutně většinový volební systém přebírá řadu výhod systému prosté většiny, ale má i některé další. Výhody, které lze přisoudit oběma volebním systémům, jsou následující: za jistých podmínek¹¹ napomáhají utváření většin v parlamentu, vytvářejí pří-

mý vztah mezi voliči a kandidáty (voliči volí konkrétní osoby v jednomandátových volebních obvodech) a s tím související tlak na politické strany nominovat „kvalitní“, charismatické kandidáty, kteří se nemohou schovat za jistou anonymitu kandidátních listin.¹² Kromě toho se dvoukolový absolutně většinový volební systém dobře osvědčuje v praxi, vyznačuje se širokou rozmanitostí forem (tedy přizpůsobivostí), především však napomáhá větším stranám, ale nelikviduje strany menší, ovšem pokud jsou schopny vzájemné spolupráce. Současně je, jak jsem ukázal výše, nepřiznivý vůči stranám antisystémovým a extrémním. Prospívá tedy umírněnosti politiky:

„(...) dvoukolové hlasování trestá ideologickou politiku a odměňuje politiku pragmatickou.“¹³

Dvoukolový většinový volební systém se vyskytuje v různých variantách. Zjednodušeně řečeno jde o to, kolik kandidátů může proniknout do druhého kola hlasování. Giovanni Sartori rozlišuje čtyři jeho varianty: silnou, spíše silnou, spíše slabou a slabou. Čím méně kandidátů může projít do druhého kola, tím je systém „silnější“. Český Senát je tedy volen silným dvoukolovým volebním systémem (do druhého kola jdou pouze dva nejsilnější kandidáti z kola prvního). Ve Francii je podle něj tamní volební systém „spíše silný“, protože do druhého kola postupuje více kandidátů (všichni, kteří v prvním kole získali alespoň 12,5 % hlasů).¹⁴ Proč to uvádím? Podle Sartoriho, a v tom má pravdu, výše popsané žádoucí účinky zajišťuje „spíše silný“ dvoukolový většinový volební systém, tj. takový, ve kterém se do druhého kola dostanou zhruba tři až čtyři kandidáti z prvního kola hlasování:

„Spíše silný systém dvoukolového hlasování bude sice eliminovat antisystémové strany, ale třetím rozptýleným stranám umožní vyjednat si cestu k relevantnosti. (...) Tři až čtyři finalisté (...) umožňují takovou míru mezi-stranického vyjednávání, která stačí na zklidňování politiky a zmenšení uměle zvětčených rozporů.“¹⁵

Přesně takový účinek volebního systému je nejvhodnější právě pro Českou republiku. „Spíše silný“ dvou-

kolový většinový volební systém by napomohl utváření většin v parlamentu (tím by odstranil, či alespoň zmírnil problém „stojedničkových“ vlád), omezil by antisystémovou či extrémní politickou opozici (KSČM), nezlikvidoval by automaticky menší strany (tím by se také zvýšila šance, že by menší strany takovou volební reformu podpořily) a nutil by politické strany ke spolupráci.

Dvoukolový většinový volební systém má ovšem také své nevýhody. Zejména si neumí poradit s vnitřní nestálostí politických stran, protože napomáhá individualismu kandidátů a poslanců. Myslím ale, že tento problém lze do jisté míry řešit úpravou jednacího řádu Poslanecké sněmovny, která omezí existující svévoli poslanců. Politické strany jako takové sice „napraveny“ nebudou, ale (částečně) „napraveny“ budou jejich poslanecké kluby. Jak ukazuje dosavadní praxe, v českých podmínkách bezbřehé volnosti jednacího řádu Poslanecké sněmovny si za posledních více než dvacet let s absencí vnitřní soudržnosti a disciplíny stran neporadil ani proporční volební systém.

Další nevýhodou dvoukolového většinového volebního systému je v českém kontextu problém Senátu. Musela by totiž být řešena politická¹⁶ otázka, zda volit obě komory parlamentu stejně, nebo zda začít hledat nový volební systém pro Senát, odlišný od Poslanecké sněmovny. Myslím ale, že pokud nedojde k posílení Senátu (hlavně ve vztahu k vládě), k čemuž by dojít skutečně nemělo, pak na tom z hlediska otázky efektivit českého parlamentního režimu zas tolik nezáleží, a proto nechávám tuto věc otevřenou.

Volební reforma je přirozeným a nejvhodnějším politickým nástrojem, jak ovlivnit politické stranictví u nás, a tedy přispět k racionalizaci českého parlamentního režimu. Jiné nástroje jsou buď méně vhodné, protože by mohly budit zdání nedemokratičnosti či neprůhlednosti (různé finty, jak si uvnitř strany vynucovat poslušnost¹⁷), nebo v českém prostředí politicky nerealistické, jako je třeba právní postih antisystémové politické opozice (zákaz komunistické strany). Jediné, co by připadalo v úvahu, je zpřísnění podmínek pro zakládání politických stran (například navýšení počtu podpisů občanů nutných k registraci strany). Současná právní úprava je v tomto značně benevolentní.

Závěr

Česká republika je zralá na reformu svého parlamentního režimu. Český parlamentarismus je těžce poškozen a nefunguje, jak by fungovat mohl a měl. Jeho reforma je proto nanejvýš potřebná a měla by být uskutečněna. Reforma českého parlamentarismu by měla být provedena v rámci politiky, nikoli mimo ni. Je iluzorní domnívat se, že politika může být nahrazena právem, ekonomikou či nějakými společenskými procesy. Současná tendence nahrazovat politiku například „bojem proti korupci“ český parlamentarismus v žádném případě nezlepší. Náprava parlamentního režimu u nás by měla systematicky a provázaně zohledňovat nejen ústavní, ale také politické aspekty jeho fungování. Dosavadní izolované kroky jsou buď nedomyšlené a nepracované (vládní návrh na vótum konstruktivní nedůvěry z dubna 2012), nebo dokonce škodlivé (zavedení přímé volby prezidenta). Hlavním politickým nástrojem racionalizace českého parlamentního režimu by měla být reforma volebního systému pro volby do Poslanecké sněmovny, přičemž stávající poměrný volební systém by měl být nahrazen dvoukolovým volebním systémem absolutní většiny.

Poznámky:

¹ Sartori, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 9.

² Dahl, R. A.: *How Democratic Is the American Constitution?* New Haven and London: Yale University Press, 2003, s. 41–42.

³ Antoszewski, A. – Herbut, R.: *Systemy polityczne współczesnej Europy*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006, s. 176.

⁴ Michels, R.: *Strany a vůdcové. K sociologii politického stranictví*. Praha: Orbis, 1931, s. 348.

⁵ Duverger, M.: *Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern World*. New York – London – Sydney: John Wiley & Sons, 1965.

⁶ Sartori, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství...*, s. 115.

⁷ Novák, M.: Strany a stranické systémy. In: Novák, M. et al.: *Úvod do studia politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, s. 568.

⁸ Fisichella, D.: The Double-Ballot System as a Weapon against Anti-System Parties. In: Lijphart, A. – Grofman, B. (eds.). *Choosing an Electoral System. Issues and Alternatives*. New York – Westport – London: Praeger Publishers, 1984, s. 186.

⁹ Omezovat antisystémové nebo extrémní politické strany je vhodné obecně, nejen v kontextu KSČM, která možná do

budoucná bude sociálními demokraty přizvána do vlády, a tedy získá koaliční potenciál. Pokud by případně vznikla vládní koalice ČSSD/KSČM, pak sice dojde k vyřešení výše uvedeného problému ČSSD, jak a s kým vládnout v případě jejího volebního vítězství, ale přilíš to nenapomůže snížení polarizace našeho stranického systému. Problém KSČM by také byl samozřejmě řešitelný důslednou transformací této strany. To je ale pouze teoretická možnost. KSČM se však k tomu dlouhodobě nemá a důsledně si uchovává svůj marxisticko-leninský charakter.

¹⁰ Patové rozložení sil „sto na sto“ lze snadno vyřešit stanovením lichého celkového počtu poslanců, třeba 201, tím ale nelze vyřešit problém nevýrazných většin opírajících se o jednoho či několik málo poslanců.

¹¹ Mj. se jedná o víceméně rovnoměrné rozptýlení politických stran v zemi, resp. absence silných regionálně ukotvených politických stran a převládající jedna socioekonomická konfliktní linie (*cleavage*). To jsou podmínky, které česká politika naplňuje.

¹² Někdo může namítnout, že toto pravidlo nefunguje v případě českých senátních voleb. Tato námitka ovšem nezohledňuje rozdíl mezi tzv. volbami prvního a druhého řádu. Volby do Senátu jsou volbami druhého řádu (Senát je politicky a ústavně méně důležitou parlamentní komorou), na nichž politické strany nemají až tak velký zájem, proto nenominují „nejkvalitnější“ kandidáty. V případě voleb do politicky a ústavně klíčové Poslanecké sněmovny by situace byla jistě naprosto jiná.

¹³ Sartori, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství...*, s. 77.

¹⁴ Ibidem, s. 80–81.

¹⁵ Ibidem, s. 78, 81.

¹⁶ Záměrně uvádím *politickou*, nikoli *ústavní* otázku, a to v tom smyslu, že shodný či odlišný způsob volby dvou komor parlamentu má v rámci bikameralismu své různé politické dopady, mj. ovlivňuje politický vztah obou komor parlamentu. Skutečnost, že platná Ústava ČR nařizuje v čl. 18 odlišný způsob volby Poslanecké sněmovny a Senátu, v tomto kontextu nehraje takovou roli, protože přechod od proporčního k většinovému volebnímu systému pro volby do Poslanecké sněmovny si tak jako tak žádá změnu ústavy.

¹⁷ Jako odstrašující příklad lze uvést „smlouvy“, které uzavíralo vedení Věcí veřejných se svými kandidáty na poslance v roce 2010, v nichž si pod „pokutou“ 7 milionů Kč vynucovalo jejich poslušnost. Takové „smlouvy“ jsou v rozporu s českou Ústavou zakotveným principem volného mandátu poslance (čl. 26). Kromě toho jsou samozřejmě neúčinné, protože jsou nevymahatelné.

Text vznikl jako upravený (zjednodušený) výtah z připravované knihy *Soudobá česká politika. Co s neefektivním režimem?*, která vyjde na začátku roku 2013 v nakladatelství Barrister & Principal.

Michal Kubát, politolog, pracuje na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, věnuje se problematikám demokratických a nedemokratických režimů, politickému stranictví a politice ve středovýchodní Evropě.

Pošlete dar na **222 444 555 / 0300**

nebo **DMS AFRIKA** na **87 777**.

Přispějte do kasiček skautů.

www.skolavafrice.cz

Verejnou sbírku pořádají

skaut

Partner kampaně

Darujme dětem v Etiopii budoucnost. Postavme jim školu!

Foto: Iva Zimová

Celá DMS je 30 Kč, příjemce obdrží 27 Kč.

O české soše Svobody

PAVEL ŠVANDA

České revoluce odjakživa vypadají spíše jako státní převraty než jako davové bakchanálie. To neplatí o květnu 1945. Avšak mnohé z toho, co se právě tehdy dělo, nečinilo Čechům Revoluci davů sympatičtější.

Nicméně, ať zprvu s národními prapory nad hlavami, nebo posléze u pracovních stolů: na přelomu let 1989–1990 zdaleka nešlo jen o to rozrazit sevření totalitního státu a nastolit otevřenou, a proto vlastně neznámou budoucnost. Cílem byla spíš rychlá demontáž beztak již téměř nefungujícího politického a ekonomického systému, který měl zhoubné následky pro národní kulturu i pro životní úroveň Čechoslováků. Nastala poptávka po účinných právních zásadách a fungujícím ekonomickém *know-how*. Záruky občanských svobod pro jednotlivce a mechanismy parlamentní demokracie měly vytvořit podmínky pro úspěšnou proměnu všeobecných životních podmínek.

Nové receptury byly importovány z demokratických států západní Evropy. Brzy se ovšem ukázalo, že dovoz zdaleka neřeší vše. Zejména pro privatizaci státní ekonomiky bylo nutno vymyslet originální domácí postupy. Majetkové restituce se zdály být snadnějším úkolem pro zákonodárce i pro restituenty, ovšem za tu cenu, že některé významné restituční nároky nejsou dořešeny dodnes. V podstatě tedy od ledna 1990 už nešlo o boj za Svobodu, vedoucí lid na barikády, nýbrž někdy kovářskou, jindy hodinářskou práci při vytváření nového státního mechanismu za podmínek, jež jako samozřejmost zahrnovaly základní občanská práva.

Ti, kdo budovali nový stát, měli dost starostí s věcnou, leč gruntovní proměnou veřejné i privátní scény, se zachováním jakžtakž předvídatelného ekonomického vývoje, s navázáním mezinárodních styků na zcela nové úrovni, k čemuž poměrně brzy přibývalo vědomí, že bude třeba znovu řešit i politický vztah mezi oběma národnostně odlišnými částmi Československa. Prozí-

ravější pražští politici si uvědomovali, že není důvodů k nepřetržitým veřejným oslavám s prapory a kutálkou a bohatě řečnicími vlastenci, jak se to dělo v roce 1945. Koneckonců, co se nám vlastně povedlo až tak grandiózního? Vyběhli jsme ven z chalupy, která se nám hroutila na hlavu a k úprku jsme se povzbuzovali zvoněním klíči. Dovolávat se pateticky Svobody, kostýmované v romantickém stylu 19. století, jistě bylo možné, ale ne moc přiléhavé. Věcně vzato jsme nedokázali víc než opustit říši Utopie a pokorně se vrátit k základním občanským svobodám a právům, o něž jsme přišli už na podzim roku 1938. Tak se aspoň jevila situace v letech 1990–1992, kdy za mírně nepřehledné situace, avšak v podstatě spořádaně dožíval starý stát.

Tradice českého utopismu, sahající podle některých autorit až do 15. století, ovšem zůstávala živá. Zpřítomňovala se debatami o dění v roce 1968, o tehdejších nadějích a zklamáních. Jejich zdrojem byli často emigranti, kteří si odvezli s sebou do ciziny své „osmašedesátnictví“ a na počátku devadesátých let se vraceli domů, aniž mezitím vzali na vědomí uplynulých dvacet let deprimujících zážitků, jež léčily (i když zcela nevyлéčily) českou veřejnost z hegelíánského optimismu. Spíš než o Svobodě se mluvilo o tom, zda je vhodné ponechat průchod lidským svobodám v krajině sotva očištěné od totalitářských privilegií, jestli by nebylo zdravější uchýlit se do nějaké té spěšně nakoncipované polosocialistické „řízené demokracie“.

Příznačná byla dobová debata o tom, zda by nebylo možno využít systému takzvaných „kulatých čtveřek“, tedy užívat si politických svobod a občanských záruk bezpečnosti, i kdyby socialistický stát nadále dirigoval centralizovanou ekonomiku. K jisté opatrnosti ke změnám inklinovali zejména slovenští politici, kteří ať už pro křesťanskou víru, nebo pro marxistické

proškolení v hloubi duše nevěřili hayekovskému liberalismu, jenž se stále důrazněji prosazoval v Praze.

Téma svobody se tedy vracelo politikům i novinářům na stůl zprvu zcela prakticky. Ale i širší veřejnost si iniciativně užívala nové volnosti. O svobodě se příliš nemluvalo, svobodně se žilo. Komunismus padl! A proto jedeme do Paříže, kam se čtyřicet let podívala jen hrstka privilegovaných! A zakládáme strany, firmy, školy, noviny a časopisy, rozhlasové a televizní stanice.

Téma Svobody jako exaltované barikádní prorokyně bez podprsenky se nám časem vrátilo, hlavně jako dekorace mediálního provozu. Postupem času se opět dostaly ke slovu některé původní politické a ekonomické zájmové skupiny, přeživší z nedávné komunistické minulosti. Část mladých a středněvěkových novinářů, publicistů a televizních pracovníků (a zbytek si, čtenáři, doplň sám!), kteří započali svou kariéru za Husákova režimu, přežila velkou změnu celkem bez úhony. V praxi to vypadalo tak, že po měsících nevyhnutelných nočních úzkostí se vesměs přizpůsobivých profesionálů opět zmocnila kuráž. Novou situaci pochopili po svém: „Sundáme ze stěny portrét Julia Fučíka. Pověsíme si fotografii Milady Horákové. Ale jinak jedeme dál, jak jsme zvyklí!“ Změnit znaménka plus a minus nebyl pro mediální profesionály, uvyklé vrtošivému dohledu komunistických funkcionářů, problém. A tak se konečně vrátilo na scénu staré české téma „boje proti pánům“, přičemž roli nesympatické vrchnosti tentokrát převzali ke svému údivu exponenti KSČ. Také se pod záminkou boje proti fašismu vynořil bojovný nacionalismus protiněmeckého ražení a některé další povědomé české tiky, jako například rovnostářství maloměstského ražení, jež si osobovalo roli obránce demokratické rovnosti.

Tradiční kýč snaživě vytlačoval vážnou debatu o ziscích a ztrátách, jež s sebou nesou občanské i ekonomické svobody. Na přemýšlivější část české společnosti však postupně zapůsobil příval obecně kulturních i odborných informací, jenž vysokou vlnou zaplavil české vědomí v první polovině 90. let a v němž levicový kolektivismus utopického ražení zdánlivě definitivně utonul. Ten se ovšem časem měl opět, byť intelektuálně napůl leklý, vynořit nad hla-

dinu, aby opět vyžadoval své právo „nastolit spravedlivý pořádek“.

Neboť kolektivismus je podstatnou a možná fundamentální součástí českého uvažování o lidském údělu. Dobře je to patrné na vztahu ke křesťanskému náboženství. Češi, ať už ateisté nebo polyteisté, posuzují křesťanské církve, a především katolickou, jako lépe nebo hůře spravované kolektivní instituce. Kriticky se zajímají zejména o jejich mocenské uplatnění v minulosti i přítomnosti, hlavně s ohledem na jejich vztahy k českému státu. Ježíš Kristus a jeho učení přitom zůstávají jaksi stranou. Tradiční důvody jsou nasnadě. České kulturní a politické aktivity se od 19. století soustřeďovaly na řešení otázek souvisejících s existencí národa a jeho práv jakožto kolektivu. Slovem svoboda se u nás tradičně mínila svoboda národního kolektivu. Jednotlivec byl tedy českým myšlením vnímán jako svobodný, jestliže mohl bez vnějších překážek uplatňovat patriotické postoje. Ale i pro Jana Patočku byla místem *péče o duši* obec, *polis*, kolektiv.

Za hlavní cíl českých politických i kulturních aktivit byla od 19. století považována kolektivní separace, osamostatnění se. Šlo o vytvoření vlastních, zprvu kulturních (jazyk!) a posléze státních institucí, jež umožní co nejdůslednější kolektivní distanci vůči zbytku světa. Práva a svobody jednotlivce, a vůbec jeho postavení v životě, byly v této perspektivě víceméně druhořadé. Jen dokud nebyl jedinec zavolán za krizové situace do služby národu, mohl být jeho osud ponechán jeho osobnímu vkusu. Byl to zřejmě jeden z důvodů latentního i aktivního levicového kolektivismu české inteligence v meziválečné době a zejména po roce 1945, což mimo jiné způsobilo, že ke komunistickému převzetí moci v únoru 1948 došlo, aniž si mnozí Češi povšimli, co se vlastně přihodilo: poválečná nacionálně socialistická rétorika zůstávala alespoň v prvním roce po převratu skoro nezměněna.

Pro českou kulturní zkušenost bezprostředně po 2. světové válce také byl a zůstal příznačný nezájem o existenciální myšlení, ať už francouzské, natož německé provenience. Existencialismus se posléze samozřejmě stal „podpultovým zbožím“, neboť vládnoucí marxisté si jej připouštěli jen velmi opatrně a prakticky jen v levicové, a tedy vlastně opět kolektivistické inter-

pretaci. Ale i před rokem 1948 byla existencialistická reakce na krizi evropského myšlení v české kultuře vnímána se záviděníhodnou rozšafností, jako něco, co se nás netýká. Neboť my už přece víme, kudy vede kolektivní, socialistická cesta do lepšího světa. Proč bychom se měli zabývat postavením jedince ve světě? Také vliv křesťanského personalismu byl velmi omezený, patrně z obdobných důvodů. Takže z tradičního hlediska by českou sochu Svobody nejlépe představoval zástup; připomínala by ovšem, bohužel ano, pověstný Stalinův pomník nad Prahou.

V roce 1990 nepadly jen ideologicko-policejní zábrany, jež čtyřicet let zakazovaly hlouběji uvažovat o svobodném jednotlivci jako zdroji, smyslu a cíli politické teorie i praxe. Postupně se vžité konvence upřednostňující kolektiv před jedincem neochotně rozpouštěly. Docházelo k tomu za prudkého přílivu anglosaského neoliberálního myšlení, jež masivně překrývalo nejen vliv marxismu, ale i hlouběji zakotvené tendence. Kdežto pro předválečnou ČSR byla inspirací francouzská tradice ve své radikálně republikánské, až jakobínské variantě, upřednostňující *republiku jedinou a nedělitelnou*, v níž občan byl vnímán především jako obětavý služebník národního kolektivu, který se má na požádání ochotně vzdát i života.

První vážnou zkouškou kvality a funkčnosti veřejných svobod po roce 1990 se stalo dělení Československa. Zralost, a tedy kvalita svobodného veřejného mínění v obou částech tehdejší federace se projevila příznivě: k rozdělení státu došlo (na rozdíl od hořkého jara 1939) prakticky bez projevů etnických nenávistí. Administrativní rozchod dvou středoevropských národů provázely celkem vágní tahanice ministerstev financí o vypořádání posledního společného rozpočtu a několik lokálních korektur historických hranic. Nepadl však jediný výstřel, nebyla rozbita jediná okenní tabulka: nedávno dosažené svobody nebylo zneužito k násilnickým projevům záští. Byl to velký důkaz toho, že žijící generace obou národů i jejich aktuální politické reprezentace si ještě živě pamatovaly důsledky etnických nenávistí za tragických dějin střední Evropy ve 20. století.

Rezidua kolektivistických postojů však nadále zůstávala živá na české veřejné scéně i v soukromí. Po-

měrně rozšířená lidová představa o demokracii se dost podobala nedomyšlené variantě kolektivistické utopie: v *pravé* demokracii musí přece vládnout *ti nejlepší z nás*, odborníci, kteří díky profesionálním kvalitám co nejdříve rozlousknou všechny tíživé problémy. Jak postupně vycházelo najevo, že demokratický politický provoz je ze své povahy komplikovaný až k nepřehlednosti, vyskytla se zahořklá hesla o „ukradené revoluci“, vyjadřující úzkost z poznání, že jednotlivec se svými názory a potřebami se může prosadit jen prostřednictvím určitých, k tomu účelu vytvořených a pečlivě nebo lajdácky udržovaných institucí. Ty se leckdy nejevily jako spolehlivé. Netýkalo se to jen situace v české justici, ale posléze i nepředvídatelně fungujících politických stran, jež se mnohdy – lokálně i centrálně – prokazovaly jako zapouzdřené organismy řešící především vlastní zájmy, což souviselo s problematickou etickou úrovní rychle se vytvářející vrstvy ekonomiky úspěšných jedinců. Z těch jen nemnozí byli ochotni a schopni úspěšně sehrát roli vzdělaného a mravně spolehlivého patriciátu, ručitele nové svobody. Spíše šlo a často dosud jde o vzorové „nové zbohatlíky“, postrádající vnitřní i vnější vychování a živou odpovědnost vůči okolí.

Ve svobodném denním provozu, v kulturní a politické praxi jsme vydáni kakofonickému chóru, v němž špatně rozeznáváme pořadající dominanty, (tradiční mravní uvědomění, většinovou náboženskou víru, společného zahraničního nepřítele apod.), nýbrž pouze jednotlivé ekonomické, náboženské, etnické, estetické, sexuální a kdovíjaké ještě mínění a zájmy, jež spolu celkem bez zábran soutěží. S tímto složitým hlučím se vypořádáváme mnohdy s vynaložením velké trpělivosti. Historická zkušenost nás dokonce naučila opatrnosti: už víme, že za většinou údajně skromných emancipačních snah o údajnou rovnoprávnost se tají snaha o kulturní i politickou dominanci. Uchylujeme se k částečným řešením: v podobě „pozitivní diskriminace“ udělujeme jednotlivé svobody, totiž privilegia, společenským skupinám, jež chceme zbavit historických handicapů. Tím ovšem popíráme heslo „Vlnost, rovnost, bratrství!“, z něhož koneckonců právě *égalité*, tedy oproštění lidského společenství od individuálních i skupinových privilegií, se kdysi jevilo tak významné.

Útěchou je nám zkušenost, že ve svobodném politickém a kulturním provozu je daný stav, ať nám připadá jakkoliv palčivý, a třeba i nesnesitelný, jen okamžitou podobou reality. Už zítra lidé a věci kolem nás ponесou poněkud jinou pečeť než dnes. Pokud bychom nechtěli trpět kolem sebe a někdy i v sobě nekonečný halas, vytvářený růzností lidských údělů, kdybychom se zas jednou rozhodli rázně utřídit veřejnou scénu a odlišit zrna od plev, patrně bychom za to opět zaplatili nejen omezením občanských svobod, ale také postupným vyřazením kreativních individualit a svobodných sdružení.

Neboť svoboda má procesuální charakter. Děje se. Proto ji nikdy nemůžeme nastavit jako dokonalý stav. To plete ty, kteří důvěřují přírodovědnému obrazu světa a lidského osudu jako souhrnu položek (koneckonců) převoditelných na číselné údaje a zpracovatelných podle matematických modelů. Tito lidé totiž předpokládají, že první starostí politika nemá být svoboda, nýbrž „přesné nastavení společenských mechanismů“, jež se pak postarají o všechno ostatní. Z tohoto hlediska mají politické svobody vskutku pouze instrumentální charakter, protože usnadňují všeobecnou prosperitu. Ten, kdo věří v přesah lidských osudů do věčnosti, je spíše schopen se smířit se zkušeností, že pravá míra svobody je nedosažitelný ideál, kolem něhož v nejlepším případě jemněji nebo brutálněji oscilujeme.

Pokud by tedy dnes měla vzniknout na Letné česká socha Svobody, mohla by mít podobu paní farmářky Havránkové, třímající nad hlavou planoucí pochoď: ta žena dvacet let úspěšně hájila svá majetková práva vůči českému státu, což lze považovat za kvalitativní změnu v našem tradičně kolektivistickém pojetí svobody, jež od národního obrození vidělo práva jedince spíše někde až v druhém, třetím plánu obrazu společnosti.

Nikdy v dějinách této země se její obyvatelé netěšili tak rozsáhlým a zákonem zaručeným a v praxi víceméně dodržovaným občanským svobodám. Zároveň ovšem, tak jako ostatní Evropané, čelíme faktu, že se nám před očima rozplynul jednotný kulturní prostor národního jazyka a státu. Ten bychom mohli přirovnat k velkému sálu s ústředním pódium, na němž byl nainstalován jediný mikrofón. V auditoriu byly shromážděny rozličné

etnické, sociální, politické, kulturní skupiny, jež příležitostně hlásaly a realizovaly své vlastní zájmy. Ale všichni povinně naslouchali prostřednictvím státního školství a národní kultury jednotnému „velkému příběhu“ o republikánských povinnostech a právech. Toto poselství bylo vnímáno a chápáno jako základ rozpravy i těmi, kteří formulovali významné výhrady.

I dnes si vesměs dobře uvědomujeme, že kultura sdělení, spjatá s národním jazykem, je pro nás nadále nenahraditelná. Neboť angličtina, *lingua franca* naší doby, je řečí vědy, ekonomiky, politiky, vojenství atd. Nespojuje nás však s naší minulostí a zůstává neosobní i vůči našim jedinečným soukromým problémům.

Avšak dnes nasloucháme i uvnitř národní kultury a v národních jazycích diferencovaným dobovým poselstvím. Opustili jsme velký sál národního státu a jako svobodní lidé se shromažďujeme podle svých zájmů a nálad v separovaných menších kabinetech, saloncích, knihovnách, pokojích. Jednotné poselství z hlavního sálu, pokud k nám ještě doléhá, chápeme spíše rezervovaně: pamatujeme se totiž, že centrálního mikrofonu bylo příliš často zneužito.

V Česku se tato hluboká změna, mimochodem řečeno, očividně projevuje latentní krizí jedné význačné celonárodní instituce, totiž pražského Národního divadla. Naši předkové se kdysi cestou z kostela do hospody zastavili na pár let v divadle. Proto divadlu jako národní instituci připisujeme značnou váhu. Je příznačné, že dnes nedokážeme uspokojivě řešit problémy jeho vlajkové lodi.

Chce-li však skoro každý z nás buď z přesvědčení, nebo z taktických důvodů patřit k menšině (etnické, sexuální, sociální, zdravotní, kulturní), jež si zaslouží „pozitivní diskriminaci“, kdo zaručí celek? A jak bychom si navzájem zajistili zákonnou platnost občanských svobod vždy a všude a pro všechny, včetně menšinových zákoutí, kdybychom rozdrobili svůj stát po středověkém způsobu přechetnými výjimkami a privilegii? Nicméně parlamentní demokracie je v zásadě systémem, který by měl být ze své vlastní povahy schopen vyrovnat se s parciálními požadavky, byť za cenu trvalého společenského napětí.

Pro některé z nás je plně suverénní a jednotný národní stát dodnes jediným, a proto nenahraditelným

ochráncem naší svobody. Uplatníme-li však toto svrchované, leč parciální hledisko v politické praxi, vezmeme na sebe opět staré známé problémy. Vrátili bychom se totiž k nebezpečnému protikladu takzvaných státotvorných národů a národnostních menšin, jež jsou lépe nebo hůře dotovány ve svých právech, a tudíž jsou více nebo méně loajální k vůdčí většině. Neboť o čem vlastně mluvíme? Z praktického hlediska je „čistý národní stát“ na našem kontinentu obdobně abstraktní představou, jako třeba „Spojené státy evropské“. Za národnostně „čisté“ nelze dnes už považovat ani kolébky moderního nacionalismu. I Spojené království, Francie, Nizozemí, Německo jsou radikálně zpestřeny kulturně velmi svébytnými menšinami, dost netečnými a někdy vysloveně nepřátelskými vůči zájmům národních celků. O etnicky jednotných státech lze snad mluvit v případě Česka (po rozdělení Československa) a Polska, což je ovšem přímý důsledek početných lidských tragédií, provázejících 2. světovou válku i její brutální dozvuky na těchto územích. Svou v podstatě „balkánskou cestu k čistotě“ sotva můžeme doporučovat jiným. Ostatně už o sousedním Slovensku, potýkajícím se s politicky sebevědomou maďarskou „menšinou“, nemůžeme uvažovat jako o etnicky jednotném státu. Vracet se tedy k ideálu plně suverénního národního státu jako záruce funkční demokracie znamená opět vkročit do minových polí interních etnických animozit, na něž celkem nedávno před našima očima zle doplatili a ještě doplácet lidé žijící na území bývalé Jugoslávie. I my budeme potřebovat pro svou úspěšnou politickou a kulturní praxi určité univerzální zastřešení, jež dnes, když už jsme se kvůli křiklounům hlasitě odřekli křesťanské tradice, nabízí pouze nadnárodně sdílená idea lidských práv. Ta ovšem bývá mnohdy uplatňována s kormutlivou copařskou pedanterií.

Své svobody můžeme jen ztrácet, budeme-li je chápat pouze jako instrumenty k dosažení blahobytu. Zásadnější ohrožení – než často varovně připomínaný vliv nadnárodních politických institucí a hospodářských organizací – však spatřuji ve vitální tendenci, která sice vzešla z některých spekulativně orientovaných humanitních věd, ale překvapivě rychle zaplavila mediální trh se spásonosnými pověrami. Co jsme si

doposud mysleli, a to, co jsme v Evropě činili, se ve směř zakládalo na představě subjektu, který je za své myšlenky a činy odpovědný sobě, Bohu a svému okolí. Přičemž představy o Bohu a jeho požadavcích na člověka, jakož i povaha šířky a hloubky lidského okolí se v praxi mohly značně lišit. Tento model člověka, který nám odkázal Starý zákon i sokratovská a stoická antika a který je až do nejzazších důsledků podtržen v Evangelii, byl užitečně a někdy za těžkých obětí rozpracován během tisíciletého vývoje evropské kultury.

V průběhu dialogu člověka s Bohem a s lidským okolím jsme stvořili integrovaný lidský subjekt. Jestliže se však rozmůže opačné přesvědčení, že jako jedinci i dav jsme pouze klubky nepředvídatelných a především co nejpohodlnějších reakcí na vnitřní biologické a vnější společenské podněty (Na zdi jedné brněnské garáže jsem se dočetl: *Feeling is my power!*), že se tedy smíme chovat maximálně náladově, ba exaltovaně, bez ohledu na souvislosti a následky, pak – necháme-li stranou důsledky pro naše soukromí – náš politický život a kulturní dění se změní v dráždivou, únavnou a ohrožující teatrální produkci, která bude poskytovat stále méně záruk osobního bezpečí a občanských svobod. Češi jsou v tomto ohledu možná ještě poněkud zranitelnější než jiní, protože v moderně se radikálně distancovali od křesťanské koncepce osobnosti, umožňující, dokonce vyžadující obranu osobní integrity i za cenu obětí.

Člověk, který by se chtěl osvobodit především sám od sebe a od svého smysluplného, byť tíživého osudu, by se stal ničitelem nejcennějších zisků evropského civilizačního vývoje. Velkým neštěstím by mohl být i masový útěk nešťastných duší k rigidním, formalistickým podobám antikřesťanské religiozity, především k islámu. Útěchou nám budiž, že paní farmářka Havránková o své lidské integritě, ani o svých občanských právech zřejmě nikdy nezapochybovala.

Text vznikl v rámci projektu podpořeného Česko-polským fórem. Přečtěte si i další příspěvky k tématu „Politika, společnost a hodnoty v české a polské perspektivě“ (<http://www.revuepolitika.cz/rubriky/22>).

Pavel Švanda je spisovatel, přednáší na Divadelní fakultě JAMU v Brně.

Barbaři před branami I.

Události (2008–2012)

ALEXANDER TOMSKÝ

Politolog a nakladatel ALEXANDER TOMSKÝ (1947) již řadu let patří mezi nejoriginálnější konzervativní glosátory českého politického a společenského života. Jeho texty vynikají rozhledem, neotřelostí a také úderností. Zdařile se v nich propojuje autorův zájem o aktuální politické a společenské dění se zájmem o filosofii a především kulturu, kterou chápe jako klíčovou pro fungování zdravé a sebevědomé společnosti. Ve svých textech vychází do velké míry ze zkušeností z působení ve Velké Británii, kde žil mnoho let v emigraci. V Londýně byl v letech 1981–1990 šéfredaktorem exilového konzervativního časopisu *Rozmluvy* a stejnojmenného nakladatelství. Obsáhlý výběr z jeho postřehů a komentářů z let 2008–2012 otiskneme na dvě pokračování.

„Nestrannost je jen vznešený výraz pro lhosejnost
a lhosejnost je jen elegantní výraz pro ignoranci.“

G. K. Chesterton

Konec normativní společnosti

Obě kolektivistické ideologie 19. století, nacionalismus a socialismus, ve své extrémní verzi chápou stát jako garanta nové, ideologické, tedy duchovní moci, v byzantském pojetí. Prosazují poslušnost víry. Proto se také dnešní liberální stát jeví jako vysvobození z útlatu a návrat k evropskému individualismu. „Ne člověk existuje pro stát, ale stát pro člověka.“ Ve skutečnosti není návratem ani k renesančnímu, ani k osvícenskému humanismu. Půl tisíciletí se už Evropa pokouší vytvořit náhradní, společenská „náboženství“; tragédie 20. století však ukázala, že to možné není, že jde jen o blud intelektuálů. Stát sice zůstal zatlačen do oné víceméně pragmatické a politické role, kterou mu kdysi vymezila katolická církev, zdroj duchovní, a tedy i etické normativní autority však zanikl. Osvícenská víra ve vysokou kulturu a vzdělání, jež mělo oduševňovat a být příkladem pro nižší vrstvy, v dnešní masové kultuře zcela zanikla. Paradoxem těchto ideologických proher je však vítězství extrémního liberalismu. Oné téměř neviditelné ideologie popírající existenci společnosti. Vždyť místo společnosti jako by dnes existoval jen součet odcizených jedinců, morálně, nábožensky

a ideologicky zcela nezávislých na druhých. Společnost nesmí mít práva, nároky ani požadavky. Znamenalo by to nepřijatelné omezení individuální svobody. Svoboda je ale zvláštní hodnota – je něco jako zdraví, jako vlast – dokud ji člověk má, tak ji nevnímá. Paradox svobody tkví v jejím omezení. Nejlépe se jí daří v řádu, neboť „prvořadou potřebou každé společnosti je nutnost klást lidským vášním a citům meze“ (Burke). Dnešní společnost však chápe svobodu, lidská práva a sociální péči poskytovanou státem nejen jako jediné hodnoty, ale jako hodnoty *an sich* (samy o sobě), to znamená bez kontextu. A výsledek? Všeobecně pocítovaná ztráta oné epistémické autority. Autority rodičů, autority starších, autority učitelů, autority církve, autority obce (tedy zastupitelů) i autority práva a zákonů. Lze se oprávněně domnívat, že dojde postupně i ke ztrátě autority vědy, umění ji už dávno ztratilo.

Jak vypadá společnost, ve které došlo ke ztrátě normem ve jménu svobody a kde blahobyť a pečovatelský stát odstranil tvrdá omezení daná chudobou, všichni tušíme. Jsme přece konfrontováni dnes a denně se statistikou, která ukazuje, že nám méně dřiny a více zábavy, lepší strava a lékařská péče a mnohem více životních možností ke štěstí nepostačuje, a do budoucna není téměř k ničemu. Indikátor rozvodů, čili téměř masový krach partnerských vztahů, a tím i poškození následných generací, u kterých se objevují stavy nejistoty, úzkosti a deprese; obezita, drogy, násilí a bez-

domovectví v tak nevidané míře jasně ukazují, že děti let devadesátých budou mít nejen radikálně snížený průměrný věk dožití (ministři důchodů mohou klidně spát), ale téměř patologickou neschopnost navázat „normální“, důvěřivé a optimistické vztahy. Nemluvě o schopnosti trvalé lásky.

Společnost bez norem je společností zbloudilých jedinců bez cíle, a tudíž bez závazků, bez zdrženlivosti, bez disciplíny, bez sebeovládání. Je to společnost požitkářská, určená k zániku.

A stát, místo své tradiční role strážce veřejného pořádku a uznávaných norem, se ještě rozhodl společnost korumpovat. Každé důsledky osobního selhání dnes pečovatelský stát zaplatí – nerozlišuje totiž mezi charitativní pomocí poslední instance, jež mu přísluší, a lidskými právy, lépe řečeno finančními požadavky považovanými za práva. Tatam je dávná hrdost chudých lidí na soběstačnost. A tak ještě více přibývá marek „samoživitelek“, trvale nezaměstnaných, drogově závislých i kriminálních živlů. Není-li norem, není zodpovědnosti, a tak nemůže být ani trestu. Nedivme se proto, že hrdelní trest je považován liberálními humanisty bezmála za zvěrstvo.

Můžeme stokrát chtít, aby naši politici byli příkladem, byli vzdělanější, chytřejší a morálnější, než je společenský průměr, avšak absence tzv. elity je mimo jiné i výsledkem ztráty duchovního protipólu politické moci. Od doby, kdy jím katolická církev být přestala, stala se jím na čas měšťanská třída (často úzkoprsé morálky), a nakonec to měla být média, ona čtvrtá velmoc, jak se jí kdysi říkalo, jež měla za úkol naše politiky hlídat, mustrovat a umravňovat. Zdá se však, že tuto funkci vykonávají čím dál méně, neboť i novináři jsou součástí celkového ideologického marasmu.

Má-li naše civilizace přežít, tak se veřejné prostranství politiky musí odehrávat v atmosféře konzervativní tradice nesporných kulturních a duchovních hodnot, o kterých se nediskutuje, protože nás přesahují. Tu mrtví s námi mají hlasovat o dosud nenarozených.

Udržitelný, obnovitelný, bezpečný

Čas od času se stane, že se zcela běžná slova stanou naléhavá, téměř povinná a korektní, a dokonce vyjadřují

jakýsi podivný morální imperativ. Za slovy jako udržitelný (rozvoj), obnovitelný (zdroj), bezpečná (energetika) se většinou skrývají obavy z nejisté budoucnosti a za nimi plánovači. Přestože často nevidíme ani do poměrně blízké budoucnosti, mají mnozí lidé pocit, že musíme plánovat i dlouhodobě. Mít dalekosáhlou strategii působí racionálně a představit vizi je cesta k politické moci.

Marně protestoval nobelista a objevitel skleníkových plynů Paul Crutzen proti pěstování biopaliv (na severní polokouli!) a upozorňoval bruselskou komisi, že při takové produkci (transport, pěstování, výroba) je spotřeba fosilních paliv jen o pár procent nižší, než kdyby se nedělalo nic, a co horšího, náročná řepka spotřebuje mnohonásobně více dusičnatých hnojiv, a jak známo, je kysličník dusný největší skleníkový plyn. Naivní Paul Crutzen totiž netušil, co byzantská vláda Komise obnáší. „Nikdy nelze zrušit jednou platné nařízení, otevřelo by diskusi o všech ostatních cílech“ (mluvčí Barbara Helfferichová).

V celosvětovém měřítku, varuje *The Economist*, je pěstování biopaliv dokonce zločin, protože vede k hladomoru; jak jinak, když orné půdy ubývá a lidí přibývá, nemluvě o zrychleném kácení pralesů a erozi.

Ani hrůzná představa, že jsou fosilní paliva větší čističí než ta obnovitelná, s plánovací komisí nehne, (věří na rozdíl od ekonomů, že brzy nebudou), ba naopak ještě zesílí své úsilí. Kupodivu snadno vnutí státům Unie (kariérním politikům!) astronomicky drahý dvacetiprocentní závazek výroby elektřiny z obnovitelné energie. Kdykoli jedu okolo fotovoltické plantáže, mám chuť stát se ekoteroristou a spáchat dobrý (a navíc estetický) skutek – hodit na ně alespoň pár cihel!

Energetika udržitelná, obnovitelná, bezpečná. Jak dobře to zní: voda, slunce, vzduch, ještě že nemáme odliv a příliv, a přesto jde (zatím!) o naprostý nesmysl. Nepředbíhejme budoucnost! Odkud se berou apokalyptické představy o světě? V principu je sice pravda, že jsou fosilní paliva přes stále efektivnější technologie dobývání a nová naleziště uranu, ropy, uhlí a plynu nakonec neobnovitelná. Kdo by před pár lety tušil, že budeme mít břídlíkový plyn na celá staletí a omezíme spotřebu ropy? V ekonomické historii zatím vždy platilo: něco nového se najde. Proč nemám věřit, že tomu

tak bude i nadále? Já také ve srážku zeměkoule s kometou nevěřím, přestože je teoreticky možná. Je nepravděpodobná, jako každý zázrak.

Letos došlo k převratné geopolitické události: cena zemního plynu se poprvé vymanila ze závislosti na ceně ropy. To znamená, že bude klesat a nepochybně se přiblíží ceně uhlí. Už šest let se totiž zrychluje také počet nově objevených standardních ložisek plynu a stále levnější technologie na dobývání plynu z břidlice přibližují masivní exploataci zatím neuváděných světových zásob počítaných na biliony metrů krychlových a stovky let. Zkapalnění plynu jej už dávno přizpůsobilo na autopohon a umožňuje dodávky bez plynovodu. Letošní, od roku 2004 už třetí izraelské naleziště nazvané Leviathan je tak velké, že z této malé země vytvoří plynovou velmoc a nápadu vytvořit rusko-iránsko-venezuelský kartel odzvoní zvonec. Neobávejme se světového energetického trhu, obávejme se plánovačů.

Prervaný život Etty Hillesum

Na předvánoční trh teď přichází druhé vydání neobyčejného svědectví pod názvem „Prervaný život“, které už obletělo svět a nad kterým jsem z hloubi duše užasl. Zatímco snad každý slyšel o denících Anny Frankové, vášnivě zápisky holandsko-ruské židovky Esther Hillesum, psané od jara 1941 do podzimu 1942, které ležely více než čtyři desetiletí v zapomnění, jsou diametrálně odlišné. Vzdělaná a literárně nadaná sedmadvacetiletá dívka v nich popisuje těch tíživých nekonečných dvakrát devět měsíců pouhých dvou okupačních let, kdy se postupně uzavírá mučivý kruh šikan, zákazů a omezení, aby nakonec vyústil v genocidu. Mohly by být plácem Izraele nebo otrěsnou diagnózou organizovaného zla a děsivých lidských slabostí, tak jak je poznáváme v literatuře holokaustu (šoa): ono území bez Boha, naprosté zhroucení morálky i minimální lidskosti, banalita zla „nevinných katů“ a vzteklé úsilí likvidovaných přežít za každou cenu. Její zápisky pochopitelně otrěsné jsou – ale přesně naopak. Etty (jak jí oslovují přátelé) sestupuje, nebo spíš proniká pod tlakem extrémních podmínek a svého jungovského učitele do podzemí svého vlastního já a podává nám o tom

autentické a doslova faktografické svědectví. Otrěsen je otrlý čtenář, zvyklý dojímat se nad utrpením obětí, zvyklý na fascinující zprávy z pekla, a nikoli na vnitřní zápas se zlem; začíná sice chápat, že je dobro a zlo zcela odděleno v kosmickém slova smyslu, že už nejde o přežití – ale jen a jen o „přežití“ duše. Jenomže téhle dívce, nevychované v náboženství, nejde o morálku, ba ani o osobní zbožnost, ty chápe jenom jako mrtvé konvence, touží žít v míru a v lásce především se sebou a celým lidstvem. Prožívá onu zvláštní jednotu a bratrství lidstva. Cítí to, na čem židé trvali tisíce let: že dějiny mají účel a lidstvo osud. Zlo „odkopává z cesty“ (Izajáš), je bezvýznamné. I její nevšední a někdy zavádějící Eros ji nakonec vede do hlubin vlastní existence, kde nachází absolutní zdroj svého života. Je tak šťastná v utrpení, že se těžko ubráníme nechtěné výčitce: Jak je to vlastně s námi?

Etty se nejprve upřímně těší z ekonomie života v nouzi; tak jak postupně ubývá možností i materie života a přibývá zákazů všeho druhu (jízdních kol i procházek), to málo, co zůstává, vyzařuje čím dál větší hodnotu, stejně jako se zvyšuje intenzita přátelství těch, kteří zůstali. Ale nejen to! Netoužila snad občas po monastickém životě, aby se zbavila svých někdy požívacích vášní a také aby okusila totalitu vlastního já, a snad i sám zdroj života? Bylo jí dopřáno. Zvnějšku vnucená Klausura jí splnila tohle podivné přání. Objevuje slávu života v hrůzných podmínkách sběrného tábora, a to tak intenzivně, že ji to drátem sevřeného území ne-lidské gehenny někdy připadá docela „milé“. Tady ovšem je ubohý čtenář schopen vidět už jenom v uvozovkách.

Chtěla se povznést nad svou rozporuplnou lásku ke svému učiteli, který jí pomohl objevit vlastní já, a bylo jí dopřáno, aby ten precitlivělý člověk unikl svým katům a zemřel přirozenou smrtí. Stal se jí tak nakonec oním vytouženým „bezejmenným“ prostředníkem mezi Bohem a lidmi, aby mohla žít tím, co ze zemřelého žije.

Chtěla být velkou spisovatelkou, často myslela na báseň nebo na román. Ke konci svých zápisků snad tušila, že i tohle přání ji bude splněno, přestože nemohla vědět, že tím velkým dílem budou právě tyto drobné dlouho ztracené zápisky. Jako by čekaly na svůj čas. Začínají, jako všechny deníky, trochu knižně a im-

promptu, netříděním trivialit, ale postupně, jak roste napětí doby a její osobní vnitřní drama, zápletku psanou jejím literárním lehce ironickým a veselým perem jako by vymýšlel sám osud. Literatura faktu náhle graduje v umělecké dílo a v monumentálním závěru zazní v poryvech jásavý hymnus na oslavu života bez ohledu na životní situaci. Bůh Abraháma, Izáka a Jákoba je Bohem živých, a žádné lidské zlo to nemůže změnit.

Je to zvláštní, jak zbožné devatenácté století zabilo Boha, protože jej skrylo za morální zákony, předpisy a povinnosti. Nastal kolektivní pád evropské civilizace. Teprve děsivé a totalitní dvacáté století vyhlazovacích válek, genocid a gulagů obnažilo v některých duších dávno ztracený živý a všudypřítomný majestát Boží existence. Jednou z nich byla i Esther Hillesum.

Jak lvice bijem o mříže

V rozsáhlé eulogii „Ženy v managementu se vyplatí“ A. Jachanová Doleželová nadšeně chválila Deutsche Telekom za třicetiprocentní kvóty, které zavádí pro ženy do managementu firmy. Talentované ženy už konečně nebudou přehlíženy! Na odborných studiích dokládá, jak firmy s větším podílem žen lépe prosperují, a dodává, že je to logické, protože budou přinášet nové zkušenosti a různé přístupy k řešení problémů, a navíc jsou ženy k firmě loajálnější než muži.

Ano, ovšem, tohle je strašlivá a divoká pravda. Ženy skutečně přinášejí do špičkových pozic něco nového, není to však odlišný ženský mozek, empatie nebo odlišné obchodní zkušenosti, na ty mužská polovina lidstva bohatě stačí, je to tvrdý a nelítostný boj amazonek. Muži si na práci jen hrají, chtějí mít i v práci srandu a v porovnání se ženami jsou líní. Jejich kariérní rivalita je často jen zdánlivá, je totiž mírněna vytvářením kamarádkyňských spolků a oligarchií vedení. Avšak inverze mateřství, toho nejsilnějšího instinktu lidstva, z ženy nedělá mužatku, dělá z ní lvici. A ta si s neviditelnou hlavou firmy vytvoří manželství na divoko. Bude pro ni pracovat do úpadu s loajalitou a úporností, jako by bránila ohrožený domov. Podnik je na rozdíl od domova konkurencí neustále ohrožen. Ženy jsou také mnohem silnější a zdravější, žijí déle a stresovaní padesátníci s žaludečními vředy proti nim

nemají rovnou šanci. Konec s hloupou mužskou ležérností! Přichází tyranská královna, tak jak ji zná každé malé dítě, tentokrát ovšem bez lásky. „Existují jenom tři věci, které ženy nechápou – volnost, rovnost a bratrství“ (G. K. Chesterton).

Autorka pracuje pro organizaci „Gender Studies“ (pohlavní studia?), která propaguje svobodu od odpovědnosti za rodinu, kariéru na úkor rodiny. Je specialistka na pohlaví, ale tím slabým se nijak zvlášť nezabývá, dokonce píše, že ženská konkurence muže neohrožuje. Dávno už ohrozila. Kolik mužů si dnes při platové nivelizaci může dovolit založit malé autonomní rodinné království s manželkou v domácnosti a alespoň se třemi dětmi, aby nepocítil on i rodina nízkou životní úroveň? Muži se dnes začínají dokonce bouřit proti kmenové tradici otcovství. Možná i proto ztrácí plodnost, ale já se spíš kloním k názoru, že se stresují v práci, kde vládnu ženy, a firemní lvice v nich potlačují rodový instinkt. Ovšem ani ženy-manažerky na tom nebývají dobře. Moji bezdětnou šéfovou porazila ve čtyřiceti láhev, kterou si otevírala sama doma. A nikdy nezapomenu na údiv svých manažerských kolegů, když si jejich kolegové vrstevníci brali o tolik mladší a neperspektivní krasavice z recepce.

Vše pro firmu! Ale proč? Žena na rozdíl od muže není určena tím, jak dobře vykonává svou práci, ale tím, jaká je ona sama. Mateřství a autonomní vláda v rodině, nikoli ve firmě, je jejím slavným majestátem. Propagací manažerek podporuje pí Jachanová Doleželová dlouhodobý trend k odstranění žen a mužů. Jedinou útěchou zůstává jistota, že bezpohlavní společnost nevydrží mnoho generací a zastoupí ji jiná civilizace.

Stín „zločinných let“ na pozadí Kunderova udání a díla

Nedávno jsem se náhodou ocitl na soukromém večírku spisovatelů, dávno vystřízlivělých stalinistů, později čilých aktérů „obrodného procesu“, jak tomu tehdy říkali, a ještě později odvážných disidentů a tvůrců samizdatu. Přišla řeč na normalizaci sedmdesátých let a na to, jak odporný oficiální cynismus zkorumpoval celou ambiciózní společnost a jak dodnes vidíme v politice její neblahé plody.

„Smutná pravda,“ souhlasil jsem a neodpustil si poznámku, že „idealisté na rozdíl od kariéristů ovšem častěji vraždí.“

Zapálený mladý komunista Kundera, jak se teď dovídáme, udal policii českého odbojáře antikomunistu (proč říkat agent), tak jako jiný zapálený mladý nacista a pozdější spisovatel, Günther Grass, konal svou vlasteneckou povinnost v SS, vždyť i bolševismus se tvářil nacionálně. Kundera sám později prohlásil, že v únoru 1948 byla na straně revoluce ta lepší polovina národa. Pavla Tigrida, šéfredaktora *Svědectví*, ta poznámka natolik rozčílila, že vydal o Kunderovi celé kritické číslo časopisu.

Kdyby idealismus skutečně ospravedlňoval, jistě by se oba autoři ke svým činům mohli přihlásit. Jenže. Oba totalitní režimy byly poraženy a oba autoři už dávno také dobře vědí, že byly zločinné. Kundera dokonce o poblouznění „lyrikou“ politické ideologie napsal brilantní, a jak teď budeme číst, i autentický rozbor v románu „Život je jinde“. Sám se však nepřiznal, a teď už nikdy nepřizná. Proč?

Velký rakouský spisovatel a filosof Karl Kraus objevil před sto lety „etiku“ jazyka, kamufláž floskule, a proti dodnes rozšířenému názoru, že morálka autora nemá s autorovým uměním nic společného, podle špatně pochopeného výroku Oscara Wildea, že „neexistuje nemorální kniha, jenom špatně napsaná“, dokázal logickým rozбором špatně napsaného poukázat na ukrytou nepoctivost nebo zakamufovanou demagogii.

Kundera však (na rozdíl od svých obdivovatelů) identifikuje své dílo sám se sebou, když říká: „Každá z nich (postavy mých románů) překročila nějakou hranici, kterou jsem já obcházel. Právě ta překročená hranice, (za kterou končí moje já), mě přitahuje.“ A literární kritik (Milan Jungmann), jenž marně před pětadvaceti lety hledal klíč ke Kunderovu tajemství, možná jat intuicí napsal: „Básník si psaním odreagovává komplex, tvorba je mu náhradním, ale umocněným životem, v němž překonává své lidské nedostatky a svou malost... teprve tady žije naplno a suverénně.“

Dnešní zuřivý odpor české inteligence vůči empirickému faktu zápisu o Kunderově udání znovu vyjevil krizi humanitního myšlení, které neuznává fakta ani logiku, tak jako podobné předchozí neméně divoké

a nacionálně uraženecké diskuse o *Rukopisech* nebo vyhnání českých Němců. Jednoduchý a jednoznačný zápis bezvýznamného strážmistra o hlášení bezvýznamného studenta nelze přece (logicky) popřít fantastickými, nepravděpodobnými konstrukcemi ani požadavkem, aby skoupá historie vydala další fakta. Objev jednoho závažného dokumentu nemůže fantazírování zlikvidovat a navíc jeho jednoznačnost podporuje další řada nepřímých důkazů, především svědectví, že o návštěvě nebezpečného „agenta“ Kundera věděl, i vlastní autorovo dílo posedlé problémem udání a podrazu.

Neschopnost logického a empirického myšlení je zřejmě i důvodem masové zapletenosti humanitní inteligence s oběma totalitními ideologiemi dvacátého století. Vždyť marxistická stejně jako nacistická pseudověda byla právě tak fantasmagorickým popřením reality jako dnešní argumentace. Marxovu ekonomii nezajímala fakta – a humanitní inteligenci zase nezajímala ekonomie. Zajímal ji ideologický smysl života a světa.

Je tomu tak kupodivu dodnes. Popíračům Kunderova udání jsou zločiny padesátých let stále lhostejné, stejně jako polehčující okolnosti Kunderova činu. Nechtějí, aby se mluvilo o té jejich strašné a zločinné imbecilitě padesátých let, o kterou se tolik zajímá a bude zajímat dnešní mládež. Nechtějí, aby velikost autora byla potřísněna nějakým osobním selháním, které paradoxně dnes považují jen za bezvýznamnou nemoc ducha a doby.

Nejde ale jen o Kunderu. Problém je také v tom, že morálka má takovou podivnou vlastnost. Je totiž nadčasová. Revoluční ideologie sice morálku zrušila, a polovina národa se nechala unést a druhá zastrašit, jenže to na věci nic nemění. Žádná většina o morálce nerozhoduje. Mezitím liberální demokracie zvítězila bez nás i za nás, a teď by snad někdo chtěl vystavit morální účet přeživším a vystřízlivělým komunistům a jejich pohrobkům, estébákům i udavačům, a možná i té popletené polovině národa, nemluvě o dnešní levici, která se nedokáže odstříhnout od své leninské pupeční šňůry? Tak to tedy ne.

A literární velikost autora? Trapné jsou dívky ve „Směšných láskách“, pro které sexuální zkušenost znamená lásku. Trapná a zbytečná je soulož z pomsty

v „Žertu“. Hrdina v „Nesnesitelné lehkosti bytí“ se zbavuje jha vztahu k rodičům, ženě, milence, a tím se konečně osvobozuje od diktátu – morálky? Autor vystřízlivělý z ideologie považuje každý vztah a každou lidskou vůli usilovat o dobro druhých za omyl, sám říká za kýč, chce nám namluvit, že jde vždycky o ideologii prázdné kolektivní konvence. Pomocí odosobnění, ironie a pornografických prvků koncipuje své dílo jako jeden velký anti-kýč. Kostlivec z minulosti se však mstí. Postavy jeho děl jsou panoptikální, strnulé, bez tváře a bez charakteru, vztahy jsou náhodné a založené na nedorozumění nebo omylu. V subjektivním světě individuální uzavřenosti se nemohou nikdy vymanit ze svého osamění. Autor je musí někdy složitě vysvětlovat. Nejdůležitější v přísně koncipovaném popisu pak bývá už jen detail, často velice bizarní a nechtěně komický.

Morálka každého uměleckého díla je jistě velmi subjektivní, málokdy konvenční a zřejmá, pokus o její zrušení je však pro umění stejně tragický jako výroky eleatických filosofů o neexistující pravdě ve filosofii. Není-li pravdy, musíme mlčet. Morální amorálnost, amorální morálka? Kunderova extrémní cesta od kolektivismu k solipsismu, od třídní morálky k popření morálky jako takové si vyžádala svou daň. S výjimkou „Žertu“ jsou jeho knihy nepříjemně nudné. Působí vykonstruovaně a občas v nich nechtěně zableskne i tolik odmítaná frazeologie kýče typu „konečně sami“. Negaci chybí naléhavost, a tím i drama. Kánodem evropské literatury nemůže být beznadějný osud. Proč tedy měly jeho romány takový světový úspěch? V sedmdesátých letech ve Francii potřebovala z revolučního nadšení vystřízlivět celá ambiciózní generace, pro kterou Kunderův osvobozující slepý diktát sexuální náruživosti, tak jako droga, nabízel jednu z únikových cest. Možná měl pravdu psychiatr a spisovatel Jan Křesadlo, když řekl, že literární patologie může být někdy dočasně úspěšná. Tak jako móda. Tak jako kýč.

Barbaři před branami

Zvolili jsme si novou reformní vládu s jedním hlavním cílem. Tato vláda, ať už je její koaliční koktejl ministrů jakýkoli, má revoluční úkol snížit státní deficit

a odvrátit nebezpečí státního bankrotu. Dvacet let se stát nafukoval a nafukoval, dvacet let nepřetržitě narůstal počet státních zaměstnanců a úředníků a dvacet let (dokonce i v nedávné recesi) se zvyšovaly (nešťastné české zvrtné se) platy byrokratů, jako by měly za cíl dohonit a předhonit příjmy v sektoru ekonomickém, čili své vlastní bezmocné mecenáše a daňové poplatníky.

Všichni víme, že socialisté berou a rozdávají, aby mohli rozmnožovat parazitickou třídu státních zřízenců (svých potenciálních voličů), taková už je jejich nešťastná politická nátura, a proto jsme volili pravou rukou (pane Kalousku) a doufali, že pod hrozbou bankrotu to nesocialistická vláda zásadně změní. Sníží sociální dotace (ty už musí), přestane zvyšovat berně a zreformuje (rozuměj alespoň zeštíhlí) přerozdělovací a přebyrokratizovanou mašinérii státu. Ale kdepak! I tahle koalice je nakažena virem státního parazitismu. Opět se stavy zřízenců nesnižují (platy jim prý jen dočasně zamrznou) a opět se místo radikální reformy (jak jednoduché!) zvýší daně – prý na důchody tentokrát!

Pánové politici a účtaři (ekonomů mezi vámi nevidím), prosím vás, zanechte alespoň falešné rétoriky, co kde sebrat a pro koho, přestaňte mluvit o snížené sazbě DPH (10%), jako by vaším dlouhodobým cílem bylo dohonit tu sazbu druhou dvacetiprocentní, uvědomte si jednu na ideologiích nezávislou hospodářskou poučku – každé zvýšení daní, i to nejmenší, mnohonásobně snižuje hospodářský výkon. Peníze se v hospodářství točí a rostou, v klepetech státu mrznou a umrtvují. Reformovat zbytnělou státní správu neumíte, na „parkinsonovu chorobu“, čili rezistenci ouřadů, kteří mají všichni moc práce a málo lidí, nestačíte, dobrá, tak nám alespoň nelžete, že zvyšujete daně pro naše vlastní dobro!

A ještě jedna maličkost. Když už neumíte než zvyšovat daně, nedělejte to primitivně, paušálně, celoplošně a barbarsky. Do tzv. snížené sazby daně dnes bohužel patří tisk i knihy a jako kulturní statky nemají mezi mrkvemi a cibulemi vůbec co dělat. Mají být nulové. Podle mluvy některých politiků, zvláště těch od financí, plné oslyšených politických floskulí a frází, soudím, že většina z nich nečte, a že je jim tudíž význam psaného slova poněkud nejasný. Pokusím se ozřejmit.

Neznámý dobrodinec, který s tak nadlidským úsilím vytesal první slovo do kamene, započal kulturní revoluci lidstva, která pokračovala na hliněných tabulkách, později houževnatým rytím do pergamenu a před půl tisíciletím vynálezem knihtisku. To psané slovo nám rozšířilo poznání o zkušenosti mrtvých i živých, vzdálených i blízkých, umožnilo vzdělání, vědu i techniku. Jsme civilizací knihy a psaného textu, vždyť devadesát devět procent všeho, co víme, je důsledek čtení a meditace nad významem slova. Interpretace znaků je sama o sobě nezastupitelnou vrcholnou cerebrální aktivitou. Beletrie, dokonce i ta nevalná, rozšiřuje představivost, a u dobrých autorů se každý čtenář dokonce stává tvůrcem, totiž spolutvůrcem. Literatura je záležitost srdce a sebereflexe, učí, co to znamená být člověkem. Je nehorázné, aby zbytnělý a zadlužený stát zdaňoval kulturu, jako by to byla jakási marxistická nadhodnota, a nikoli logos, to věčné a jediné pojítko mezi lidmi.

Bohužel i u sousedů v Evropě leckde řadí daň z přidané hodnoty, s výjimkou Bulharska a Slovenska je však ve všech významných zemích (Německo, Francie, Španělsko, Polsko) většinou nízká, pohybuje se mezi dvěma a sedmi procenty, a ve třech případech (Belgie, Anglie, Norsko) je dokonce nulová a tam, kde je vyšší, je kompenzovaná masivními dotacemi knihoven. Náš trh je proti nim poměrně malý, nakladatelství chudá a dnes se už hroutí (vloni vyšlo zhruba o 2 500 knižních titulů méně), redaktoři a překladatelé vydělávají podprůměrně a knihy jsou u nás v porovnání se západními platy nejméně dvakrát tak drahé. Spisovatelé, publicisté a novináři, na rozdíl od ubohých nakladatelů, mají velkou moc, ale musí ji umět použít. Vzpomínám si na několikéré pokusy anglických vlád, dokonce i té konzervativní, zdaňovat knihy a tisk. Ozval se monumentální mediální řev a vláda couvla. Zvláštností českých politiků je bohužel neschopnost přiznat chybu.

Ptejme se proto nového premiéra, ptejme se ministra financí, ptejme se vzdělaného ministra zahraničí, kdo za nápad ještě dále zvyšovat nesmyslnou daň na nejvyšší kulturní statek odpovídá. Vždyť by si mohli za obět vybrat třeba tučná jídla a sladkosti, které ničí národ. Vítězem těchto voleb je především neúnavná každodenní práce médií – nevybírává kritika hulvát-

ství, omezenosti, arogance a podnikavosti bývalé kleptokracie. Teď snad budeme mít vládu slušných lidí, doufejme, že nikoli barbarů.

Pod terorem řecké symetrie

Jak je možné, ptají se mě teď často mí humanitně vzdělaní přátelé a známí, že nás dnes smrtelně ohrožuje další daň na knihy, jako by nestačila ta desetiprocentní, v Evropě neobvyklá, která se už o krizi na našem českém knižním trhu zasloužila. Vždyť všude v několikaosobně bohatší západní Evropě je knižní daň jen symbolická (mezi pěti a sedmi procenty) a většinou kompenzovaná masivními dotacemi do knihoven, škol a čtecích programů pro děti. O tisícovku notně předražených výtisků od každého titulu jsem měl jako anglický nakladatel vždycky postaráno – koupily je knihovny. Ve čtyřech státech Evropy nejsou knihy zdaněné vůbec, tak jako v celém anglosaském světě, ale v mnohem chudší české společnosti relativně malého trhu, aby byla kniha běžně dostupná jako v Anglii, potřebovala by finanční podporu; nestačí nezdaňovat. Zdá se, že Západ trumfnout v sečtělosti vláda nechce. Všichni vědí, že nečtenáři špatně mluví, a kdo špatně mluví, špatně myslí, a kdo špatně myslí... dál už to raději ani nedomyšlejme. Hospodářská škoda, kterou páchají čtvrtanalfabeti, kterých u nás tak rapidně přibývá (dokonce i mezi politiky), je opravdu nedozírná.

Humanitní vzdělanci si myslí, že ministerstvo financí ovládli technokratičtí barbaři, kterým navíc vládní ekonomové přizvukují, že mají být daně z přidané hodnoty jednotné, jeden stejný pendrek na kulturu jako na mrkve.

Je možné, že náš celkem vzdělaný a sympatický premiér zešílel? Že snad neví, jak meditace nad psaným textem probouzí myšlení, že i čtení brakové literatury cvičí fantazii, že ono prosté luštění abstraktních znaků hejbe mozkiem a rozšiřuje slovní i koncepční zásobu, že nejenom čtením odborné literatury sdílíme zkušenost a vědomosti celého lidstva? Že by jako katolík (náboženství knihy) netušil, že teprve zájmem o národní literaturu sdílíme duchovní a historickou soudržnost společenství, tak důležitou pro pocit společného údelu i demokracii?

Nikoli, přátelé, nikoli. Takhle to není. Většina ekonomů nepodléhá chorobě zvané ekonomismus, falešné představě, že mají lidé pouze materiální statisticky měřitelné potřeby a vše ostatní je neviditelné nebo jakási nadstavba, čili luxus. Dobře vědí, že je to naopak, že kultura a vzdělanost vytváří blahobyť, vždyť stačí letmý pohled na nepatrný, ekonomicky tak zdatný Izrael, kde vychází více knih než v celé zubožené a nešťastné Arábii dohromady.

Ne, naši účtaři a ekonomové jsou naopak velcí idealisté, od starých Řeků zdělili estetický ideál symetrie a denně se klaní jeho kráse. Takový je i nepochopitelný diktát ženského půvabu. Dnes ob stojí jen fádni ideál univerzální řecké krásy – štíhlé pasy, rovné nosy, dlouhé nohy... Příroda nezná ošklivé ženy. V případě knih jde ale o bytí a nebytí národa. Proč bychom nemohli mít dvě tři daňová pásma jako naši kulturnější sousedé? Je to přece ta nejlacinější sociální politika. Bez formulářů a bez složité byrokracie. Zdaňte jako u benzínu vysokou spotřební daní tučky, zdaňte dorty, zdaňte lízátko, když už chcete za každou cenu konat dobro! Nejde-li jinak, zdaňte třeba sůl, vodu a vzduch, to musí lidé konzumovat za všech okolností, knihy však kupovat nemusí a měli by. Kniha je často jen na jedno čtení, a proto je vždycky příliš drahá. Na knihy je třeba čtenáře naopak lákat. A proto nezdaňujte neviditelnou a neměřitelnou budoucnost národa! Je to zločin.

Na financministerstvu se vždycky tvrdilo, že různé daně odporují logice, že umožňují švindlovat. Jistě! Všechno je třeba dělat chytře, nemůžeme mít topné oleje a motorovou naftu v různém režimu. Můžeme mít ale příbuzné produkty v jednom pytli.

Nerad bych, aby našeho premiéra a jeho financministra jednou osočovali v Bruselu i jinde za kulturní devastaci jen proto, že podlehl šarmu symetrie. A co teprve statisíce rozhořčených občanů, kteří teď proti nim podepisují petice na univerzitách, v knihovnách i v ohrožených knihkupectvích.

A máme tu i odstrašující příklad ze země našich nešťastných pobratimců – Slováků. Tam to šlo už od roku 1993 hopem, z pěti na šest, pak na deset, na čtrnáct a nakonec na 19 procent, a trh se zhroutil – dávno už tam nevychází monografie, memoárová a biografická literatura, cestopisy, dějepisné knihy, klasické ro-

mány ani odborná a technická literatura, ba dokonce ani dobrodružná mužská literatura. Slovenští daňáři teď nemají co zdaňovat! Slovenská premiérka to vzácně pochopila a vrátila daň na deset procent, na trhu o více než polovinu menším než ten náš to však nestačí. Okolo knih pracují většinou chudí idealisté a ti se na Slovensku nadobro vytratili.

Mějme proto odvahu odmítnout ideál symetrických daní, je to představa geometrická a neživotná. Vzdělanost a imaginace jsou veličiny života. Nedusme je. Nechtějme žít pod terorem řecké symetrie. Chtějme být raději slavným národem knihy!

Kulturní deflace

Uviděl mě u metra a hned spustil: „Já s vámi ve všem souhlasím až na jedno. Což není kniha, za níž bojujete, stejné zboží jako máslo?“ Ani jsem se po cestě domů nestačil vzpamatovat, jak může někdo ve všem až na to máslo souhlasit, a už tu byl zapšklý email: „Vaše ušlechtilé priority se netýkají celé populace, čím je pro Vás kniha, tím je pro jiného máz piva, flák špeku nebo návštěva kosmetičky. Rovná daň je spravedlivá!“

Ano, ano. Spravedlivá je, což o to, a taky jednoduchá, bez odpisů a výjimek by na „přiznání“ stačila čtvrtka papíru i mdlý rozum a ušetřilo by se za daňové poradce, a kdyby to politici uměli, i za financbyrokraty. A když ta krása symetrie platí o dani z příjmu, proč by neplatila u nešťastné daně z konzumu, ať se národ třeba uchlastá, ukouří a ujezdí.

A přece jen všichni mí liberální profesori ekonomie považovali dotace do kultury za nezbytné, a nejen pro vědu, výzkum i školy, ale i pro umění. Kultura a její objevy totiž předcházejí ekonomiku – na počátku bylo slovo a teprve potom větší krajíc chleba. U vědy a školy je snad věc jasná, s uměním je potíž, protože existuje na trhu v podobě artefaktu, knihy, obrazu, lístku na koncert i do hradu, ve formě směnitelné a zaměnitelné s kostkou másla. Dotace stejně jako daně mohou být přímé a nepřímé, a proto je nejlevnější a nejjednodušší nezatěžovat dotovanou kulturu další daní spotřební (DPH) a nechat ji, aby se opírala o větší trh a nejen o ministerstvo kultury. Upozornil mě kdysi Vladimír Just na neblahé dědictví marxismu. Někteří

liberálové u nás zdědili představu základny (materiální) a nadstavby (kulturní). Jak ale přesvědčit plebejce, aby kulturní statky, které nekonzumuje, nepovažoval za zbytečné?

Zdravý rozum Angličanů v této věci má základ ve zkušenosti, a nejen proto, že se ekonomie učí i na základních školách, vždyť v globálním jazyce vydělávají na exportu filmů, hudby a knih (a samozřejmě i autorských práv) víc než na vývozu zbraní. Každý ví, že z miliardárky Rowlingové profitují všichni. Proto i v tak malé zemi, světové literární velmoci, jakou je Irsko, spisovatelé daně z příjmu neplatí a knihy se nezdaňují. Umění přináší ohromné zisky, někdy ovšem s velkým zpožděním. Nikdo nespočítá, za kolik miliard a bilionů vyvezla Francie během let obrazy svých umělců a kolik ze sedmdesáti milionů turistů ročně přitahuje kultura.

Není to tak dávno, kdy i prostí lidé chápali, že každý světový výkon, nejen ve sportu a podnikání, ale i ve vědě a umění, prospívá všem. Tehdy ovšem ještě existoval národ a nejen součet jedinců.

O velkém a malém smyslu života

Filosofie je pokus vysvětlit z lidské přirozenosti, kdo jsme, kam jdeme a jaký to má smysl. Jenže na záhadě lidského života si většina filosofů vylámala zuby. Smysl života totiž není kolektivní, každý ho může chápat jinak. Avšak filosofie se zabývá jen tím, co platí obecně!

Kdo z nás někdy nepotkal někoho, kdo se smrtelně nudí a nic ho nebaví? A nepomůžou žádné rady, ani dobrý přítel, snad jenom, jak zpívá Jiří Suchý – „ten vlak však stále nejel, koleje tlačily, a tak jsem šel radši do kina.“ Smysl života je totiž věc ryze soukromá, individuální a představa kina tu vytvořila cíl. Cíl malý a subjektivní, docela však stačil odvrátit od sebevraždy. Filosofové však chtěli cíl velký, konečný, takový, jenž platí pro celé lidstvo. Chtěli vědět, jestli smrtí život končí, anebo nekončí, a z tohoto konečného cíle odvodit smysl zde na zemi.

Většina lidstva i většina filosofů se domnívá, že smrtí lidský život nekončí. Ať je tomu, jak chce, není pravda, že bez velkého cíle na onom světě pozbývá lidský život smysl, přestože to náboženství myslitelé často

tvrdí. Nejslavnější hebrejskou větou, kterou si pamatují, napsal biblický žalmista: „Havel, havelim – akhol havel.“ Marnost nad marností a vše je marnost. Tenhle „havelismus“ vychází z podivné logiky: lidský život, aby byl smysluplný, musí mít cíl, a končí-li vše smrtí, nemá smysl vůbec nic. Je to zjevná nepravda. Vždyť se člověk může radostně vyhřívat na sluníčku jako kočka a nemít žádný cíl, prostě si užívat chvíle. Samozřejmě, že takové blažené a fyzické okamžiky k naplnění života většině lidí nestačí. Člověk je totiž víc než kočka. Znal jsem pár znuděných a velmi bohatých lidí, kteří si už dávno neužívali. Chyběl jim cíl. Cíl totiž nikdy nenudí, neomrzí, nebyl by jinak cílem. Je v něm ukryta tvůrčí aktivita, cíl totiž táhne, a může jít o cokoliv, třeba o fotografování, sbírání známek, modelování či výchovu dětí. Proto je na světě tolik špatných umělců i špatných rodičů. Moc jim to sice nejde, ale blaženě tvoří, a my to pak odsakáceme, když nám své výtvary vnucují. Je to však v pořádku – člověk má mít tvořivé cíle a vzal ďas, jestli dosahuje dokonalosti. „Má-li něco smysl dělat, má smysl to dělat i nedokonalé“ (G. K. Chesterton).

Člověk, aby byl relativně spokojen, potřebuje dvě věci. Umět žasnout a radovat se jako dítě, a to především z malých a dosažitelných věcí. Umět užívat chvíle a mít řadu menších a dosažitelných cílů – velké cíle jsou většinou nebezpečné buď tím, že jsou nedosažitelné, nebo proto, že jde o ideologie, a ty pohltí všechny krásy života a často vedou k fanatismu.

Avšak nepokojné je srdce lidské. A proto lidé hledají onen vyšší smysl života, než je život sám. A tady dochází k onomu omylu filosofů. Nejde už přece o smysl života, jde o štěstí. A marně je hledáme v moci, slávě, bohatství, a třeba i v lásce. Marně. Absolutní štěstí není zde na zemi dosažitelné a kazisvět, jenž se dívá na svět z vrcholu absolutna, ničí sebe i nás. Proto praví: havel – havelim, akhol havel. Je-li však absolutní touha po štěstí lidskému rodu dána (Aristoteles), a štěstí nikoli, máme dvě možnosti. Buď se smířit se životem a zabývat se malými radostmi malých cílů, nebo uznat, že tato vrozená touha má pouze náboženské vysvětlení a pak ovšem – je zapotřebí hledat víru.

Oligarchie

Ve škole jsme se učili, že některá města (státy) ve starém Řecku ovládla skupina bohatých; nevládla tam přímo jako plutokracie, nebyla dědičná jako aristokracie, ale měla přístup k obecnímu majetku, vlivu a moci, než ji republikánská demokracie zlikvidovala. Dávná minulost? Ale kdepak. V situaci bezvládní a rozpadu vzniká velmi rychle, jak vidíme na příkladu Jelcinova Ruska, ale stejně tak dobře se jí daří v samoděržaví Putina, kde ovšem musí být dobře zapsána u byzantského dvora. Rusko je ovšem jenom pseudo-republikou. Zdá se však, že proti ní není zabezpečena ani západní demokracie, v lehčí formě vzniká samovolně v každém parlamentu jako společný nevyslovený a špatně ukrývaný zájem, který se týká kariéry (trafik), platů, imunity a dalších různých privilegií, ale někdy i volebního systému či formulací otázek v referendu. Ve Francii (v naší monarchické demokracii, jak říkal hrdě Charles de Gaulle) vznikla dokonce škola, École nationale d'administration (ÉNA), která připravuje a vychovává budoucí členy nejen k nejvyšším postům státní správy, ale i politiky. Prý meritokracie, škola je přísně výběrová, ale takový systém vede k zglajchšaltované politice, a tak rozdíl mezi vládou a opozicí bývají ve Francii jen nicotné. V Anglii zasadila ránu neformálnímu spojenectví absolventů elitních škol Etonu a Rugby skutečně liberální Margareta Thatcharová. Ohromná oligarchie vznikla také jako vedlejší produkt západoevropské jinak demokratické společnosti, která začala po válce budovat nadnárodní, před hloupými voliči utajenou a neodvolatelnou exekutivu (Komisi) jako zárodek nového státu. I ta má v Bruselu svou školu po francouzském vzoru The College of Europe a tisíce nadací, které platí za to, aby ji ideologicky podporovaly.

Je ovšem velmi zvláštní, že někdy vzniká i v prostředí svobodného trhu jako oligarchie vrcholových bankéřů. Někdo po úvěrové krizi v roce 2008 vymyslel vtip, že ještě nikdy v dějinách nebylo tak mnoho, tak mnohými, tak nemnohým zapláceno. Astronomické odměny bankéřům, šéf anglické Barclays má právě dostat bonus ve výši 17,9 milionů liber, geniálně nazývaný kompenzací a zabezpečený neprůstředný-

mi smlouvami, jaké mají státní zaměstnanci v Řecku, až na malé výjimky pokračovaly krize nekrize a teprve nyní se začínají akcionáři, alespoň v případech, kde došlo k poklesu zisku, bránit. Jak se mohlo stát, že je pro management hlasování akcionářů nezávazné? Jak se téhle oligarchii podařilo, aby získala takovou nezávislost na společnosti, kterou uvedla do krize? Odpověď není složitá. Oligarchie vznikají v utajení a všude tam, kde se malé skupině podaří, aby sama rozhodovala o svých pravidlech, ať už se jedná o parlament, bankéře, nebo Evropskou komisi.

Bujet do nestvůrna

Při procházce parkem, kde jsem se v zářivém slunci kochal ohňostrojem planoucích stromů, probudil mě náhle z poezie podzimu do reálna přátelský hlas známého a představil mi svého syna, čerstvého adepta politologie. Proboha, neuváženě na to já, co bude chudák dělat? Redaktora? Vzpomněl jsem si, že se právě hrouť česká tisková agentura. Nafoukla se během let na 220 redaktorů, spadla do deficitu, a teď, státě, pomoz! Tůdle! Ani soukromá média na tom nejsou nejlíp. Čeká je velká odtučňovací kúra nadcházejících hubených let.

Mladík má ale jasno: státní správa. Mnozí z jeho předchůdců se v ní dobře uplatnili. Inu, jistě. Viděl jsem někde fantastickou křivku, jak s ohromným nárůstem studentů kecavých humanitních oborů (sociologie, psychologie, religionistika) stoupá souběžně i křivka nábory úředníků. Máme už ve státní správě pět set odborových ředitelů. První republika měla jen několik desítek sekčních šéfů. A právě jsem četl, že na královéhradecké univerzitě ze 3 000 přijatých studentů bude pět set studovat politologii, a to máme sedmdesát tzv. vysokých škol. Co Čech, to politolog, přemítám, a představuji si hadovité fronty na pracovním úřadě a nechápavé tváře úřednic. Politologie? Neznám. Takové nabídky tu nemáme!

Brusel! Zní další zaklínadlo mladého adepta. Má pravdu. Šance sice neveliká, zato lukrativní. V ekonomicky nezávislé Unii se místa ani platy nikdy (z principu) neruší, nesnižují a nezdaňují, jak se zanedlouho dozvíme z nálezu unijního soudního dvora na stížnost

Komise na státy, jež odmítají statutární zvyšování platů. Unijní orgány jsou autonomním svorníkem integrace, pevným bodem v nejistém světě státních rozpočtů.

Evropa stárne a blbne. Nafoukla se byrokracií na zajišťování sociálního antitržního státu. Teď právem úpí. A přece jen má konečně většina evropských finančníků a politiků ekonomické jasno. Na rozdíl od posledních keynesiánů rozpočtové expanze přeživších v Americe (Paul Krugman), v Evropě už jako by všichni (kdo mají teď vliv) věděli, že přebujelý státní kolos už dál bujet do nestvůrna nemůže. A nejen to, dokonce i šéf Evropské banky Jean-Claude Trichet ví, že snižování státního deficitu o provozní náklady, při zachování „rozumných“ investic do infrastruktury, může vést k růstu. Zvýšená důvěra ve státní finance by měla vést i k vyšším soukromým investicím, ovšem za předpokladu, že vlády na záchranu úředníků nebudou zvyšovat daně, což je většinou problém.

Stárnoucí a hloupnoucí populace ovšem hospodářský růst nenastartuje, i kdyby se nakonec podařilo většinu důchodů zlikvidovat (stačí se podívat, co vyvádí Francie kvůli zvýšení minimálního odchodu z šedesáti let o dva roky). Ušetřené peníze za důchody by pomohly státním financím (i za předpokladu dalších sociálních dávek) a malounko by poskočil i HDP, protože by si někteří z dnešních důchodců (udrželi?) našli pracovní místa. Nejlepší by to však bylo pro ně samé. Zastaralý aristokraticko-socialistický ideál nicnedělání dnes dostává povážlivé trhliny. Newyorské *Timesy* otiskly nedávno výsledky rozsáhlého průzkumu, z něhož vyplývá, že ti, co chodí i v pozdním věku do práce, jsou čilejší, udržují si lepší paměť i mysl, život je víc baví a žijí déle. Kéž by tak ovšem mohli všichni!

Většina lidí se však důchodu bojí a doslova zběsile šetří. Letos v zemích OECD domácnosti a byznys utratí o 2,6 bilionů dolarů méně, než vydělají (7 % HDP), a přitom menší a střední podniky nemohou získat nízkými úroky dotovaný kredit. Na tuhle nerovnováhu má Trichet také řešení. Nákup státních dluhopisů. Kdysi se tomu říkalo rotačky na peníze, dnes se to pokrytecky nazývá kvantitativní uvolňování. Tohle ale nemůže před Němci otevřeně přiznat. Inflace u nich dobrý zvuk nemá. Jedno je jisté: tahle stagnace nebude krátká!

Botanizování na hřbitově

Ozval se kolega s nápadem, abych napsal něco o kultuře staroslavného města Prahy. Kultura? Zabzučelo mi v hlavě. Cožpak máme dnes nějakou kulturu? Ano, Praha je slavná, stovžatá, pyšná se krásnými restaurovanými historickými fasádami, paláci, chrámy i synagogami. Není divu, že od Velikonoc do Dušiček přiláká šest milionů turistů a ti kultivovanější mezi nimi jistě navštíví Pražské jaro či Pražský podzim a vyslechnou si díla dávných mistrů anebo zhlédnou jednu z velkých retrospektivních výstav starých malířů. Praha je jedno velké monumentální muzeum, ale za živou současnou kulturou, ostatně jako všude v Evropě, nikdo nepřejede, neboť to, co se za ni považuje, je v době masové turistiky masově ignorováno. Vzpomínám na návštěvu madridského Prada, kde jsou i mimo sezónu ohromné návaly na všech patrech starého umění s výjimkou toho nejvyššího, instalace poválečného malířství. A dokonce i zde se těch pár návštěvníků tváří netečně, jako by ze slušnosti či snobismu nechtěli nevěřičně kroutit hlavou. Co se to stalo? Je moderní malířství, a nejen to abstraktní, nesrozumitelné? Lidé odmítají moderní architekturu, sochařství i literární díla, často oceňovaná kritikou a intelektuály. Nerozdělila se dnes kultura na vysoké umění (hochkultur) většinou nepochopitelné a na komerční popkulturu odmítanou pro změnu vzdělanci? Anebo už neumíme tvořit tak, aby kvalitní dílo – stavitelské, výtvarné i psané – rezonovalo s většinou, jako tomu bývalo? Jak to, že lidem, kteří ocení velká vizuální díla minulosti, nejsou ta moderní po chuti?

Zdánlivě obtížná otázka se vyjasní, začneme-li rozlišovat. Oddělme si od kultury pojem civilizace, tj. vědu, techniku, etiketu i politický řád, o který se dělíme s mnoha národy, a zbude nám „morální energie, která drží společnost dohromady“ (Herder), čili to, co každého definuje. Kultura společenství je ale nepochybně hierarchická a tu má pravdu Humboldt, a tak závisí v první řadě na těch, kteří ji kultivují, a proto byly založeny školy a univerzity, přestože ji každý v normativní společnosti ve větší či menší míře sdílí. Čili kultura je ve své podstatě záležitost duchovní a potřebuje své kněžstvo, v tom se osvícenci nemýlili. Vždyť také až do renesance žádná kultura odlišná od

křesťanství nebyla myslitelná a sám pojem pochází dokonce až z 18. století. Bohužel se ukázalo, že ten nový světský klérus byl prodchnut duchem antisakrálním, křesťanství a tradici odmítl i s monarchií a návrat k jakémusi stoickému humanismu antiky se ukázal jako ubohá a nefunkční náhražka.

Srdce společné kultury je totiž zbožné. Kolektivní „my“ sociálního organismu musí své členství stále obnovovat, tak jako obec věřících v kostele. Členství je daný úděl a osud a patří k němu předkové i nenarození vnuci. Není to zcela dobrovolná společenská smlouva živých. Patří k němu symboly krajiny, domova i státu stejně nevyhnutelně jako snaha vychovávat děti ve kmenové tradici toho nejlepšího, co má. Kultura je svou podstatou kult.

Kultura nám umožňuje a usnadňuje život ve společenství tím, že morálnímu přesahu našeho života vtiskuje rituální formu, reguluje naše city, předepisuje, jak se máme správně chovat, abychom byli hodni své vzájemnosti. Je tedy úzce spojena s etikou a náboženskou vírou. Dnešní kulturní rozpolcenost je dána tím, že společenství přežilo svého Boha a buďto nalezne světskou cestu k morálnímu a národnímu životu, nebo ji bude předstírat a žít bez ní (Scruton). Anebo přestane předstírat a zhroutí se do „prachu individuality“, jak si všiml už Edmund Burke. A přesně to se děje. I galerie přežily svůj smysl a kupují artefakty, jež nikomu nic neříkají, chybí jim totiž kánon, neapelují na tradici, jsou jen rozmarem individuální originality. Desakralizace kultury se mstí. A nejvyšší uznávaná umělecká literární díla minulého století jsou úděsným nářkem nad ztrátou společenství, nad odcizením a absurditou života (Kafka, Musil, Proust, T. S. Elliot, Camus, Palivec, Holan).

A tak nám nezbyvá než poslouchat zpěv dávno mrtvých velikánů naší kultury a botanizovat na hřbitově.

Krásné, mladé, nechtěné!

Velké téma krize partnerských vztahů pod povrchním dohledem ženských časopisů vesměs novináři pojímají jako problém mužů, kteří se buď nechtějí vázat, nebo jim vadí úspěšné ženy, a ženám zase vadí nedbalý ze-

vnějšek, nedospělost a neochota mužů zakládat rodinu. Pravda, ale značně povrchní.

Ty krásné, mladé a nechtěné z titulku novin však neznám.

Většina filosofujících sociologů se shodne na tom, že krize partnerských vztahů je symptomem, symptomem stárnoucí, upadající civilizace a důsledkem ztráty tradičních kolektivních norem – především náboženských, společenských, rodinných, ale i národních a z nich vyplývajícího většinového nátlaku (dnes se podporují menšiny). Liberální individualismus propaguje seberealizaci jedince, ovšem bez ctností a bez odpovědnosti ke společenství, což zjevně funguje zvláště u mužů na úkor rodiny. Jenom muži s neobvykle silným otcovským instinktem (a těch je málo) dnes zakládají vědomě rodiny s více dětmi.

Symptomů „nekompatibility“, muži a ženy pocho-pitelně nikdy kompatibilní, čili ideálně si vyhovující, nebyli, je ovšem na objemné svazky knih. „Krásné a mladé“ nebývají osamělé, s výjimkou nemnoha frigidních nebo tvrdých a razantních manažerek. Intelektuálky zase z neznámého důvodu nebývají krásné. Většinu krasavic si bleskově rozebere mafianská a podnikatelská třída.

Krásných žen, podle standardu řecké symetrie a dnešní konvence, je ovšem stejně málo jako těch úspěšných, navzdory dbalosti o zevnějšek, a v době nadvlády vizuálních médií a reklamy je pro muže průměrný vzhled ženy málo atraktivní. Mám tři profesně úspěšné syny (rozpětí 30–40 let) a žijí sami. Jsou vybíraví. Pokud by je měla nějaká svěst k založení rodiny, musela by to být zřejmě dlouhonohá blondýna, která má čím dýchat a na čem sedět, navíc vysokoškolačka veselé nátury a ještě k tomu milá, něžná, zábavná a obětavá, která by se starala o manžela, dům i rodinu (to, že sami takovému ideálu nedostačují, je zřejmě ani nenapadne). A nesměla by chodit v džínech. Dnešní mladí muži jsou nejen vybíraví, ale rovněž nedůtkliví a velice štítlí. Rozmazaný make up je dokáže vyvést z rovnováhy. Ta tam je doba, kdy milá, srdečná a mateřská žena byla považována za hezkou. Vzpomínám maně na verš básníka „byla krásná, a jak už to bývá, omrzela ho“ (Holan). Naše společnost zapomněla, že láska není jen erotická, nýbrž také vůle o dobro druhého.

Možná mají pravdu konvertitky k islámu, kterých v Evropě neustále přibývá (v Anglii se jejich počet odhaduje na 12 000), když tvrdí, že západní společnost považuje ženu především za sexuální estetický objekt, kdežto islám si váží mateřství a pěstuje skrytý rodinný matriarchát.

Polovina mladých lidí jsou však jedináčci, často neurotici z rozvedených rodin, často rozmazlení opuštěnými milujícími matkami. Jsou snad schopni trvalých svazků a závazků? A ideál rodiny? Žádný neexistuje. Stále jen slyšíme, že se má žena realizovat především v profesní kariéře na úkor rodiny (orgány Unie si každoročně stěžují, že v Evropě chodí do zaměstnání stále ještě méně žen než mužů) a stát, firma, manžel má takový deficit kompenzovat a co nejvíc pomáhat. To ovšem problém nízké porodnosti nikdy nevyřeší. A volné svazky partnerů jsou podle statistiky líheň matek samoživitelů.

A tak rovnostářství mužů a žen osvobodilo od povinností především muže, pro které není monogamie natolik instinktivní jako u žen, velká zásluha feministek! Islám má pravdu, když říká Západu: ztratili jste normativní společnost, vaše civilizace opouští dvoranu historie!

Alexander Tomský (1947), po studiích na London School of Economics a filosofie na London Institute of Education pracoval jako politolog v ústavu Keston College, kde se specializoval na výzkum církve, státu a opozice ve střední komunistické Evropě (1980–1986), založil a vedl exilový konzervativní časopis a nakladatelství *Rozmluvy* (1981–1990). Po návratu do Prahy pokračuje jako nakladatel *Rozmluv* a později jako ředitel nakladatelství Academia a nakladatelství Národního divadla. Publikuje převážně v *Lidových novinách* a slovenském *Týždni*. Jeho inspirativním myslitelem je G. K. Chesterton. Vydal a přeložil rozsáhlý výbor z jeho díla pod názvem *Úžas, radost a paradoxy života v díle G. K. Chestertona* (2007) a *Ortodoxii* (2010).

CEP nabízí sborník č. 98/2012 „**Arabské jaro rok poté – naděje, nebo zklamání?**“, do něhož přispěli **Jiří Weigl, Ondřej Šlechta, Eduard Gombár, Zdeněk Müller, Jan Eichler, Miloslav Bednář, Roman Joch, Marek Čejka, Pavel Barša, Jan Fingerland, Ladislav Henek, Petr Janoušek a Tomáš Plhoň**. Editorem je **Marek Loužek**. Předmluvu napsal prezident **Václav Klaus**.

Cena 100 Kč, 105 stran.

cep
CENTRUM
PRO EKONOMIKU A POLITIKU

CEP nabízí sborník č. 92/2011 „**Viktor Dyk – osmdesát let od smrti**“, do něhož přispěli **Robert Kvaček, Josef Tomeš, Jaroslav Med, Jiří Brabec, Libuše Benešová, Jan Kopal, Jaroslava Honcová-Libická, Lukáš Petřík, Jan Hübsch, Radim Panenka a František Čanda**. V příloze najde čtenář ukázky z díla **Viktora Dyka**. Editorem je **Marek Loužek**. Předmluvu napsal prezident **Václav Klaus**.

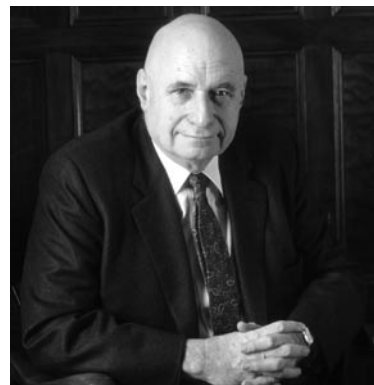
Cena 100 Kč, 126 stran.

objednávky na www.cepin.cz • tel. 222 814 666 • e-mail: cep@cepin.cz

Politicky nekorektní exkursy

PETER L. BERGER

Amerického sociologa PETERA L. BERGERA znají čtenáři časopisů CDK z celé řady článků a odborných studií. Jen málo autorů mělo na současné myšlení o sociologii moderní společnosti, kultuře a náboženství takový vliv jako on. Ve svých vtipných, intelektuálně stimulujících pamětech na svou kariéru, vydaných v loňském roce pod názvem *Adventures of an Accidental Sociologist: How to Explain the World Without Becoming a Bore*, Berger nejen vysvětluje, jak se stal sociologem, ale hlavně se soustředí na důležité otázky, které jej motivovaly v práci. Jeho čtivé vzpomínky, plné upřímných osobních detailů, působivého humoru a charakteristické sofistikovanosti, vydá pod názvem *Dobrodružství sociologie. Jak vysvětlit svět, aby to nebyla nuda* na konci tohoto roku CDK.

První dojem je často poučný. Brigitte hned na začátku našeho života v Bostonu poznamenala: „To není město. To je federace kampusů.“ Přesně tak. A tato skutečnost je dvousečná. Na jedné straně je uspokojiví vědět, že neexistuje takový obor, k němuž by nebyl odborník v dosahu patnácti minut. Nedlouho po našem příchodu, na nějakém večírku v Cambridgi, jsem potkal harvardského profesora mongolské literatury. Na druhé straně je zde levicově orientovaná politická kultura, která může být utlačovatelská (a nejen na Wellesley College). Jiný vtip, tentokrát spíše yankeevský než židovský: „Jaký bude naprosto poslední titulek v *Boston Globe*? – ‚Svět končí zítra. Ženy a menšiny to zasáhne nejhuře‘.“

K mému prvnímu střetnutí s touto kulturou došlo poměrně logicky na Harvardu. (Sociologické zjištění: v protikladu k marxistické teorii, čím bohatší je nějaké místo, tím bude levicovější.) Jedna z věcí, na které jsem se těšil, když jsme se stěhovali do oblasti Bostonu, byl velký počet teologických institucí. Doufal jsem, že mi to poskytne více partnerů pro teologické diskuse, než jsem měl k dispozici v New Yorku. Vypustil jsem několik pokusných balónků a pro akademický rok 1979–1980 jsem byl přijat jako lektor na údajně

prestižní místo lektorátu Williama Jamese na Harvardské teologické škole. Ve skutečnosti to obnášelo pouze výuku jednoho kursu o sociologii náboženství. Nejdříve mě zklamalo, že nikdo z pedagogického sboru si mého příchodu nevšímal, ovšem s výjimkou Harveye Coxe, jenž byl ke mně vždy přátelský navzdory velkým teologickým a politickým rozdílům mezi námi. Brzy jsem si uvědomil, že jak instituce hlavního proudu protestantství, tak zdejší římskokatolické ústavy jsou ovládány místními politickými fundamentalisty, s nimiž není možná jakákoli užitečná konverzace. Takto ovládnout se nenechaly jen dvě odolné instituce – Evangelikální Gordon-Conwellův seminář a Řecký ortodoxní seminář svatého Kříže –, ale tam byly samozřejmě zase jiné problémy s komunikací. Mimo chodem tato situace se od té doby mírně zlepšila, neboť „generace šedesátníků“ postupně klopýtá od držby svých postů na vysokých školách do důchodového systému Medicare. Ale brzy potom, co jsem začal učit ve svém kursu na Harvardské teologické škole, následovalo zklamání daleko horší.

Po několika vyučovacích hodinách v tomto kursu mi byl předán dlouhý, poněkud nesouvislý dopis podepsaný většinou studentek, ne-li všemi. Tón

měl ten dopis naprosto zdvořilý. Oslovoval mě „*Lieber Herr Doktor*“ a začínal tím, jak moc se níže podepsané naučily z mých prací. Ale pak ostře protestoval proti mému způsobu vedení kursu, který, jak se v dopise tvrdilo, „lingvisticky vylučoval [ženy v kursu] jak z formy, tak z obsahu přednášky, jak je v současnosti utvářena“. Ve skutečnosti to nebyl protest proti nějakému obsahu mé učební látky; dopis protestoval proti tomu, že jsem něco *neučil* – totiž standardní témata feministické ideologie. Ale co pisatelky dopisu dráždilo evidentně nejvíce, byla skutečnost, že jsem užíval „genderově výlučný jazyk“ – tj. generický mužský rod. V dopise dále stálo, že není zamýšlen jako výzva k boji, ale k dialogu.

Já jsem (ze zpětného pohledu pošetile) tuto výzvu k dialogu akceptoval. Ještě jsem nedospěl k poznání, že dialog s fundamentalisty je marný. Dohodli jsme se na čase mimo pravidelný rozvrh třídy a k této příležitosti se dostavila většina studentů. Vzhledem k obvyklému průběhu podobných událostí proběhla tato poměrně civilizovaně. Koneckonců byl to Harvard; nedlouho poté mou přednášku na Londýnské ekonomické škole hlasitě narušil a ukončil vriskající dav. (Tyto lidi rozzuřilo mé konstatování, že sociologie je radikální ve své demaskující perspektivě, ale konzervativní ve svých praktických implikacích.) K žádnému dialogu zde nicméně nedošlo, spíše to bylo nekonečné opakování stejných obvinění. Nevedlo to sice k nějaké další konfrontaci, ale já jsem pak kurs dokončil už jen mechanicky, aniž bych se studenty navázal skutečný vztah.

Několik posledních desetiletí je nemožné žít na americké nebo evropské akademické půdě bez střetnutí s tímto typem militantního feminismu (i když, jak jsem se zmínil výše, většinou mu ubyly decibely). Existují určité aspekty feminismu, s nimiž by, domnívám se, souhlasil každý slušný člověk – zejména odhodlání postavit mimo zákon všechny formy právní nebo sociální diskriminace žen. Vzpomínám si na rozhovor, který jsem měl na začátku šedesátých let s jedním sociologem, který bez rozpaků říkal, že by tvrdě oponoval jmenování jakékoli další ženy na své katedře. Takový rozhovor by dnes nebyl možný a to je opravdu pokrok. Nemám ani žádné problémy s potvrzením ženské sexuality v jakékoli formě, pokud ji daná žena shledává

přijatelnou. Jinou věcí však je nepřetržité vymezování žen jakožto obětí – a to právě v západních společnostech, které poskytují ženám takovou míru privilegií, jaká nemá v lidské historii obdobu a vlastně nemá obdobu v žádné jiné současné společnosti.

Pokud jde o otázku jazyka, která tak pobouřila mé harvardské studentky, připadala mi absurdní už od prvního okamžiku, kdy jsem se s ní setkal. Už samo nahrazení slova *pohlaví* výrazem *gender* implikuje empiricky neudržitelné tvrzení, totiž že neexistují žádné významné rozdíly mezi muži a ženami (s výjimkou dejme tomu maličkého rozdílu v utváření genitálií). *Pohlaví* je biologický termín, *gender* je termín gramatický – a gramatika je naprosto arbitrární, a proto volně měnitelná. Pokud se týká generického maskulina, pochybuji, zda by nějaké dítě starší pěti let před vzestupem současného feminismu uvěřilo, že generické užití slova *člověk* – jako například ve spojení „člověk má právo“ – vylučovalo ženy. Empirická realita je protikladem reality předpokládané ve feministické rétorice: zatímco stará syntax byla prostě standardní angličtinou a v žádném případě nevylučovala ženy, nová syntax, jež sama sebe definuje jako „inkluzivní“, záměrně vylučuje a marginalizuje všechny, kdo nevyznávají feministickou ideologii.

Když jsem o této věci přemýšlel, napadla mě užitečná analogie (kterou jsem však v onom harvardském „dialogu“ nepoužil, protože by studentky rozzuřila ještě více). Moderní italština, jako většina evropských jazyků, na rozdíl od angličtiny lingvisticky rozlišuje mezi neformální a formální komunikací mimo jiné takto: neformální oslovení, užívané v důvěrné komunikaci, je *tu* (jako v němčině *du*). Formální oslovení je *lei* (jako v němčině *Sie*). Moderní angličtina se svým statusově neutrálním *you* takto rozlišovat neumí – snad ke své škodě. Gramaticky je italské *lei* třetí osobou plurálu. Je to jako kdyby se ve formální konverzaci v angličtině někdo jednoho člověka zeptal „Chtějí ještě kávu?“ Někdy ve třicátých letech o tom ve své řeči mluvil Mussolini. Řekl, že *lei* je zženštilé. A protože fašistická revoluce zamýšlela uskutečnit římské ideály mužnosti, dobří fašisté neříkali *lei*, ale *voi* (což je druhá osoba plurálu, vlastně stejně jako anglické *you*, přestože Mussolini měl na mysli latinské *vos*). Z hlediska empirické

reality moderního italského způsobu vyjadřování to přitom nedává vůbec žádný smysl. Před Mussoliniho projevem by nikoho ani nenapadlo, že *lei* je zženštilé. Ale po jeho projevu už nikdo nemohl užívat tyto výrazy bez postranních konotací. Kdokoli řekl *voi*, podával lingvistický ekvivalent fašistického pozdravu (natažená paže, další římská věc). A kdokoli řekl *lei*, udělal, jakkoli neokázale, antifašistické gesto.

Když se nad tím zamyslíme, Mussolini byl nekonzistentní. Jak mužům, tak ženám bylo doporučeno říkat *voi*, ačkoli podle všeho mohli aspirovat na římskou mužnost jen muži. Kdyby chtěl být konzistentní, musel by Mussolini navrhnout odlišný jazyk pro muže a pro ženy. Ale to by znamenalo vnutit stávajícímu italskému jazyku japonskou syntax, jež by, nehledě na svou inherentní obtížnost, Mussoliniho římský projekt zcela popřela.

„Děkuji ctěnému zástupci Spojených států za jeho vyjádření“

Kdybych „byl vyzván na souboj“ na nějakém masovém mítinku v porevoluční Americe, jak by si to možná přáli někteří mí maoističtí studenti, byla by proti mně vznesena přinejmenším tři obvinění. Jasně jsem se provinil lingvistickým útlakem všech soudružek. Další dva body, které by pravděpodobně přidali, by byly: sloužil jsem jako propagandista amerického imperialismu a poskytoval jsem povzbuzení a pomoc obchodníkům se smrtí (známým rovněž jako tabákový průmysl). Kdyby se nad tím poctivěji zamysleli, poslední bod by nakonec možná vypustili: všichni soudruzi (muži i ženy), které jsem v oněch letech potkával, kouřili jako fabriky.

Jelikož jsem se pohyboval kolem spousty neokonzervativců, znal jsem několik lidí z nově zvolené Reaganovy administrativy. Jedním z nich byl Elliot Abrams, nejprve jako náměstek státního tajemníka pro záležitosti mezinárodních organizací a brzy poté i pro lidská práva (než se stáhl do úřadu pro Latinskou Ameriku, kde se zapletl do aféry Írán-Contras, která skončila debaklem). Někdy na začátku roku 1981 mi zatelefonoval a spustil dosti slavnostním tónem: „Petře, chtěl bych, abys udělal něco pro svou zemi.“ V prvním dě-

sivém okamžiku jsem se už viděl, jak se podílím na nějakém podezřelém tajném podniku (že bych už tušil, co Abrams vyvede jen o něco později?), ale ukázalo se, že požadovaná mise není až tak dramatická: měl jsem reprezentovat Spojené státy v nově utvořené pobočce Komise Organizace spojených národů pro lidská práva, nazvané Pracovní skupina pro právo na rozvoj. Znělo to zajímavě a byla to vlastně má parketa. Slibné bylo rovněž to, že na příslušná místa byli povoláni dva další lidé z party kolem časopisu *Commentary* – Jeane Kirkpatricková jako velvyslankyně v OSN a Michael Novak jako americký zástupce v Komisi pro lidská práva. S úlevou, že se nejedná o paravýsadek do nějaké země Varšavského paktu, jsem tento úkol přijal.

Strávil jsem den ve Washingtonu, D.C., kde jsem dostal potřebné informace a instrukce. S Abramsem jsem se viděl jen při krátkém setkání, ze kterého si vzpomínám jen na jeden moment. Navštívil jsem ministerstvo zahraničí ještě s jinými lidmi a jeden z nich se zeptal, zda si může zakouřit. Abrams odpověděl: „V této administrativě můžete kouřit kdekoli!“ To byly časy...

Dost času mi zabralo, než jsem získal představu o tom, z čeho toto nově navrhované právo na rozvoj vlastně vychází a jak souvisí s různými americkými zájmy. O několik let dříve je vymyslela skupina senegalských profesorů práva. Nedověděl jsem se, co je k tomu vedlo. V každém případě na tento předpokládaný příspěvek k mezinárodnímu právu usedal prach v nějakém vládním úřadě v Dakaru, dokud ho neobjevil a nadšeně nepodpořil jistý francouzský právník, který o tom napsal knihu. Onen člověk měl blízko k nově zvolené Mitterandově vládě, která měla na této věci svůj vlastní zájem (pravděpodobně v rámci snahy vypadat dobře v očích Třetího světa). Tento francouzský právník byl, jak se dalo čekat, jmenován do naší pracovní skupiny jako zástupce své země – stal se tedy mým protějškem v onom historickém podniku.

Hlavním americkým zájmem v této věci bylo pokud možno předejít další snaze využívat Spojené národy jako platformu k útokům na Spojené státy jakožto hlavního proponenta imperialismu, kapitalistického vykořisťování, rasismu a apartheidu a k vznášení podobných obvinění typických pro démonologii Třetího

světa. Obdržel jsem tedy rozsáhlý seznam formulací, které jsem nesměl akceptovat. Až cestou zpátky do Bostonu jsem si uvědomil, že jsem nikdy nedostal žádné pozitivní instrukce.

Pracovní skupina se měla sejít v Ženevě a já tam letěl za několik týdnů po washingtonském školení. Na letišti jsem se setkal s právníkem přiděleným k americké misi, příjemným člověkem, jehož jsem nazýval svým opatrovníkem. Zprvu se na mě díval podezíravě. Obával se, že jako pověřenec Reaganovy administrativy budu jistě nějaký pravicový fanatik; ale brzy se uklidnil, protože jsem jeho původním předpokladům neodpovídal. Omlouval se, že s tím přichází, když musím mít pásmovou nemoc, ale Francouzi jsou prý velmi dychtiví se se mnou setkat a byli by rádi ještě ten večer se mnou povečeřeli. Souhlasil jsem, odpoledne se několik hodin prospal a šel na večeři.

Byli jsme tam čtyři lidé – kromě mého opatrovníka a mne přišel právník, jenž byl mým francouzským protějškem, a jeho opatrovník, diplomat alžírsko-židovského původu (který nám dal později na srozuměnou, že celou věc pokládá za naprostý nesmysl). Večeře to byla vynikající a trvala několik hodin. Asi kolem desáté večer, kdy už jsem byl sotva v bdělém stavu, jsem se přistihl, jak velice sebejistě prohlašuji, že Spojené státy zaujímají ten a ten postoj, nebudou akceptovat to a ono, a jiné věci v tomto duchu. Do hotelu jsem se vrátil s velmi narušeným smyslem pro realitu a musel jsem zatelefonovat Brigittě, abych si ho zase obnovil.

Příští den jsem se svému opatrovníkovi svěřil, že ve skutečnosti nemám žádnou představu, co bych měl, až se pracovní skupina sejde, říci jiného než nějaké zdvořilostní fráze – neměl jsem žádné instrukce. Odpověděl mi, že je to snadné – měl bych si napsat instrukce sám, to znamená, že bych měl napsat to, co bych měl říci podle svého názoru. A právě tak jsem to udělal; v podstatě jsem napsal velmi krátké pojednání o mém pojetí povahy rozvoje a o tom, proč nějaké formulování práva na rozvoj nemá velký smysl. Dva dny nato přišla odpověď z Washingtonu. Slovo od slova se v ní opakovalo vyjádření, které jsem tam poslal, jen na jednom místě se změnila syntax: kde jsem napsal „americký zástupce navrhuje říci následující“, zněl nyní text, „americký zástupce *řekne* následující“. Zeptal jsem se svého opa-

trovníka, zda je to obvyklý způsob práce. Odpověděl: „Ne, jen ve věcech, o které se Washington nestará.“

Jak si vzpomínám, celá pracovní skupina se poprvé sešla dva dny po mém příletu. Byla to po všech stránkách sklíčující sestava. Předsedou byl poměrně logicky senegalský velvyslanec, obrovský černoš, který se nechal vozit v nablýskaném mercedesu a mluvil jen francouzsky. Byl neochvějně zdvořilý. Jediné dvě země, u nichž jsem mohl doufat, že nás podpoří, byly Francie a Holandsko. Tato naděje se však nenaplnila, neboť obě si ohřívaly svou vlastní polívčičku a snaživě se vtíraly do přízně zástupců Třetího světa. Jejich seznam zahrnoval Alžírsko, Kubu, Etiopii (tehdy ovládanou marxistickou diktaturou) a Sýrii – opravdu impozantní skvadra ve shromáždění jednajícím o lidských právech. Seděli tam i zástupci Panamy a Peru, ale nevzpomínám si, že by někdy něco řekli. Dvě země, jež se později ukázaly jako nejpřínosnější pro naši věc, byly Indie a Jugoslávie. Zastoupen byl samozřejmě také Sovětský svaz s Polskem jako svým poskokem.

Stěží si lze představit méně inspirující sešlost. Sovětský zástupce byl mrzoutský člověk středního věku, podle všeho deprimovaný. Vždy jsme podle abecedního pořádku – USA a USSR – seděli vedle sebe. Samozřejmě jsme se nikdy neshodli, ale alespoň jsme zachovávali minimální zdvořilost. Speciální Nemesis představoval Kubánec, mladý ideolog, který na mě ostře a osobně útočil v rychlé španělštině (které jsem naneštěstí rozuměl i bez sluchátek). Když se mi o něm začalo zdát, uvědomil jsem si, že už se těchto schůzek účastním nejspíš moc dlouho.

Členem této pracovní skupiny jsem byl asi dva a půl roku a do Ženevy jsem tehdy létal asi na týden tak dvakrát do roka. Práce (dá-li se to tak nazvat) postupovala šnečím tempem. Většina vyjádření byla „*ad referendum*“, což znamenalo, jak jsem se poučil, že jsou předběžná a bude nutno je poslat ke schválení domácí vládě. Probíhaly nekonečné debaty o nevýznamných klauzulích v různých navrhovaných formulacích údajného práva na rozvoj, většinou zabalených do té či oné ideologické rétoriky.

Docházelo zde ještě k dalšímu zdržování, které jsem nejprve nechápal. Pokaždé, když někdo promluvil, předseda v dokonalé francouzštině řekl: „Děkuji

ctěnému zástupci toho a toho státu za jeho vyjádření.“ Pak v poněkud zkrácené podobě *zopakoval*, co bylo právě řečeno. Nakonec jsem pochopil, že toto zdánlivě nesmyslné řečnění má dvě užitečné funkce. Dávalo každému čas, aby si rozmyslel odpověď. Ale předseda také (jak jsem si uvědomil, když to udělal mně) velmi mírně pozměnil to, co bylo řečeno, uhladil nejostřejší hrany a posunul dané vyjádření, i za cenu malé dezinterpretace v překladu, směrem k možnému konsensu. Ten člověk uměl svou práci.

Choval se ke mně velmi přátelsky a jednou mě pozval na oběd do svého apartmá, ale vyklubal se z toho trapas: byli jsme tam jen my dva plus jeho sluha – bílý Angličan, který, myslím, musel být opilý, protože stále zakopával a nádobí mu padalo z ruky. Předstíral jsem, jak jen to šlo, že nevidím kašpařiny toho chlapíka, ale velvyslanec se stejně cítil trapně zahanben a byla to dost nepříjemná situace.

Mé výlety do Ženevy se staly rutinou, někdy nudnou, ale příležitostně také trochu zajímavou. Myslím, že jsem ještě jednou jel do Washingtonu, ale jak mi bylo korektně vysvětleno, o právo na rozvoj se skutečně nikdo nezajímal. Jen Jeane Kirkpatricková chtěla být informována. Pověčřel jsem s ní a s jejím týmem v New Yorku. (Nemám ji rád. Připadala mi arogantní a dogmatická.)

Rovněž Francouzi postupně ztráceli zájem, ale v jednom okamžiku, kdy to vypadalo, že bychom mohli dospět ke kompromisu, mě požádali, abych přijel do Paříže. Při této příležitosti se znovu projevil malý zájem ministerstva zahraničí: žádal jsem, aby se mnou jel můj opatrovník, protože na pořad pravděpodobně přijdou i právní otázky, ale žádost byla zamítnuta. Když jsem pak o účast na schůzce žádal právního poradce amerického velvyslanectví v Paříži, řekl mi, že už má jiné jednání, na kterém musí být. Francouzi (kromě už zmíněného právníka několik nižších úředníků z ministerstva zahraničí) se ke mně chovali zdvořile blahosklonným způsobem a vzali mě na oběd do poněkud ušmudlaného bistra.

Nehledě na opakující se nesouhlas s výstřednějšími požadavky Třetího světa a sovětské ideologie, americký postoj byl zaměřen na jedinou věc: lidská práva náleží jednotlivcům, nikoli kolektivitám. Má-li předpokláda-

né právo na rozvoj příslušet kolektivitám, zejména státům, pak to nemůže být lidské právo. Neshoda v této věci vyplouvala znovu a znovu napovrch.

Tak trochu ke svému překvapení jsem nejužitečnější kontakty navázal se zástupci Indie a Jugoslávie. Ind nebyl úředník z ministerstva zahraničí, ale státní úředník ze státu Kerala – jednoho z nejúspěšnějších se rozvíjejících států. Byl to rovněž velice zbožný hinduista. Navázali jsme něco jako přátelství, založené na řadě důkladných rozhovorů, jdoucích k podstatě věci. O rozvoji věděl dost na to, aby věděl i to, že rétorika Třetího světa je nesmysl. Postupně jsme upekli kompromis: ano, právo na rozvoj může být zařazeno mezi lidská práva, jestliže jeho nositeli budou jednotlivci, ale může mít také kolektivní rozměr prostřednictvím práva na sdružování a práva na sebeurčení. Tuto formulaci jsem předložil ministerstvu zahraničí, které na ni kývlo (mám podezření, že z nepozornosti). Francouzi a Holanďané byli ochotni se připojit. Ind dostal souhlas z Nového Dillí a Jugoslávec (slovinský aparátčík, který vystavoval svůj socialistický mandát tím, že Rusy a Kubánce vždy oslovoval „soudruhu“) dostal svolení z Bělehradu. Ind věřil, že může získat rovněž souhlas konference neangažovaných zemí (takzvané skupiny G-77). Mýlil se. Kubánci úspěšně zmobilizovali opozici a náš návrh byl přehlasován.

V tomto bodě jsem napsal ministerstvu zahraničí, že má užitečnost v této věci dospěla ke konci. Pokoušel jsem se hrát roli „hodného poldy“; pokud měly být Spojené státy v této skupině vůbec zastoupeny, měl by za ně jednat „zlý polda“, který by na žádné kompromisy nepřistupoval. (Jmenovitě jsem navrhl jistého tajemníka z ženevského velvyslanectví, který by nic neříkal, hlasoval by zásadně proti a ostentativně by si četl *Wall Street Journal*.)

Nevím, zda jsem měl v této pracovní skupině nějakého následníka. Dostal jsem velmi laskavý děkovný dopis od Elliota Abramse. Pracovní skupina nakonec přijala formulaci o právu na rozvoj, která obsahovala všechny výhrady k tomu, co bylo pro Spojené státy neakceptovatelné, a již náležitě schválilo Valné shromáždění. To samozřejmě nic neznamenalo.

Kromě toho, že jsem se někdy zasmál, jsem se z této epizody poučil o řadě věcí. Pokud jde o americkou

zahraniční politiku, uvědomil jsem si, jak izolované jsou Spojené státy na fórech tohoto typu, ale také jsem si všiml, že ať už jsem mluvil kdekoli, každý, včetně Rusů a Kubánců, velmi pozorně naslouchal. Velmi příznivě na mě zapůsobili také všichni úředníci ve službách ministerstva zahraničí, které jsem potkal jak ve Washingtonu, tak v Ženevě. Pokud jde o Organizaci spojených národů, neměl jsem o ní nikdy žádné romantické iluze, ale kdyby nic jiného, přece jen jsem si o ní vytvořil trochu lepší mínění. Většinou tam zazní samozřejmě jen prázdná rétorika, která nemá žádný vztah k empirické skutečnosti, včetně řeči o mytické entitě zvané „mezinárodní společenství“. Ale OSN má přinejmenším jednu užitečnou funkci – velké mocnosti nepotřebují Spojené národy, aby spolu navzájem jednaly, ale malé země, jako je Senegal, potřebují fórum, na němž je slyšet jejich hlas, aby mohly mít alespoň nějaký vliv na běh událostí.

Hlavní důvod, proč jsem tuto epizodu do této knihy začlenil, spočívá v tom, že představuje konkrétní situaci, v níž jsem vhledy, jež jsem získal jako sociální vědec – v tomto případě do významových souvislostí rozvoje –, mohl aplikovat na politický proces. Tento fakt mi poskytl zadostiučinění, přestože dějiště této aplikace jeho užitečnost zmarnilo.

Ke konci mé kariéry „honicího psa amerického imperialismu“ došlo k jedné mírně bizarní příhodě. Koncem roku 1983 jsem obdržel pozvánku na setkání skupiny podnikatelů orientovaných na Střední Ameriku a Karibskou oblast. S výjimkou turistické návštěvy Guatemaly, již jsem absolvoval před mnoha lety, jsem toho o Střední Americe mnoho nevěděl. Ale Karibská oblast mě začala zajímat ze dvou důvodů. Můj někdejší student Barry Levin se stal redaktorem nového časopisu *Caribbean Review*, který jsem četl jak pro jeho živý styl, tak kvůli informacím o tomto fascinujícím regionu. A v roce 1980 upoutalo mou pozornost zvolení Edwarda Seagy předsedou jamajské vlády. Ve volbách se třel Michaela Manleye, který se halasně zastával Fidela Castra a oznamoval, že povede Jamajku k socialismu. Seaga (který byl zvolen téměř současně s Ronaldem Reaganem) začal v zemi realizovat jednoznačně kapitalistický rozvojový plán. Jako svůj vzor uváděl východní Asii. To mě pochopitelně oslovilo. Jamajská kultura je

téměř po všech stránkách odlišná od „postkonfuciánských“ kultur východní Asie, a Jamajka by se tak mohla stát testem pro roli kultury v ekonomickém rozvoji.

A tak jsem pozvání na tuto poněkud podivnou – jak se později ukázalo – událost přijal. Setkání se odehrávalo na ranči v západním Texasu, patřícím velmi bohatému podnikateli, jenž vypadal jako stereotyp opravdového Texasana (včetně velkého klobouku a kovbojských bot). Letěl jsem s komerčními aerolinkami do Dallasu, kde mě a jednoho dalšího účastníka naložilo soukromé letadlo. Přistáli jsme na letištním přístávacím pruhu uprostřed ničeho, na ranči, který, jak nám bylo hrdě řečeno, měl zhruba stejnou velikost jako stát Delaware. Jeho vlastník ve skutečnosti na svých pozemcích nežil, ale využíval je pro různá setkání. Byl tam správce, vysloužilý příslušník námořní pěchoty, se svou ženou a jakýsi mladý muž, který při této příležitosti převážel lidi z letiště a zpět v malé otevřené dodávce. Ubytování bylo prosté, ale pohodlné.

Patřil jsem mezi tři nebo čtyři pozvané intelektuály, kteří vesměs budili dojem, že jsou v přátelských vztazích s Reaganovou administrativou. Pak tam bylo asi pět podnikatelů, přátel hostitele. Ti přiletěli *svými* soukromými letadly. Jak si vzpomínám, na ranči jsme pobyli dva pracovní dny, ačkoli jsem nezaznamenal, že by se udělalo moc práce. Setkání bylo neformální. Diskutovalo se výlučně o Střední Americe a o zájmech USA v této oblasti, zejména s ohledem na sandinovský režim v Nikaragui. Zdálo se, že kromě mne nemá o Karibik nikdo zájem. Marně jsem se dohadoval, proč jsem byl pozván, nebo, když na to přijde, proč se toto setkání vůbec uskutečnilo.

Přišel jsem na to o několik let později. Nevím, zda nějaké diskuse neproběhly v mé nepřítomnosti (ranč byl rozsáhlý). Ale později jsem se dozvěděl, že všichni přítomní podnikatelé podporovali snahu USA svrhnout sandinovský režim. Protože jsem nikdy nebyl zasvěcen do nějakého tajného angažmá jiných účastníků v této snaze, mohu se jen domýšlet, že mé pozvání mělo této schůzce poskytnout jakýsi akademický přebal. V té době jsem byl spíše zmaten. Když se mě ptali, co by mě tak mohlo zajímat na práci pro tuto skupinu, zmínil jsem se, že bych se rád zevrubněji podíval na Jamajku. Skupina mě okamžitě pověřila návštěvou Ja-

majky a napsáním zprávy o tamní situaci. Tento úkol byl velkoryse financován.

Následující týdný jsem strávil nenasytnou četbou o Jamajce a Karibiku a s pomocí Levina jsem připravoval svůj výlet. Ten se ukázal jako úspěšný výkon „sociologické turistiky“. Týden jsem pobýval v Kingstonu, kde jsem prováděl rozhovory s pozoruhodně širokým spektrem lidí – s členy Seagovy vlády i opozičních stran, s intelektuály různých ideologických pozic a s dvěma úředníky z amerického velvyslanectví. Byl to intenzivně strávený týden. Protože jsem Kingston pokládal za nebezpečné a obecně neatraktivní místo, nic mě zde nerozptylovalo. Když jsem odjížděl, měl jsem neobyčejně bohatou zásobu informací o celé zemi. Pro své „klienty“ jsem napsal dlouhou zprávu s názvem „Případ Jamajka“. Ti se však o to patrně vůbec nezajímali a ihned mi dali svolení, abych text publikoval, což jsem udělal v *Caribbean Review*. A to byl konec mé krátké kariéry jakožto odborníka na Jamajku.

Nehledě na to, že jsem získal neočekávanou a pouze dočasně relevantní obeznámenost s Jamajkou – a když pominu, že jsem se možná, byť okrajově, podílel na nějaké tajné operaci, což mě ve zpětném pohledu příjemně vzrušuje –, co jsem se vlastně z této příhody naučil?

Opravil jsem si určité názory na texaskou kulturu. Na ranči na mě silně zapůsobila demokratická povaha

našeho hostitele. Každému sám připravoval snídani, protože měl za to, že správce a jeho žena jsou už starší lidé a neměli bychom je obtěžovat tak brzy zrána. Mladý řidič dodávky jedl vždy s námi, účastnil se (nepříliš inteligentně) konverzace u stolu a v jednom okamžiku dokonce odporoval něčemu, co řekl jeho boss (jemuž to zřejmě nevadilo).

Ten byl posledý problémem ilegální imigrace. Dal by přednost přísnějším hraničním kontrolám, včetně nějakých fyzických bariér. Naložil nás do letadla a letěl podél Rio Grande, abychom sami viděli, jak je hranice propustná. Později nám řekl, že přes jeho pozemky přecházejí týdně stovky ilegálů, a že tedy pro ně zřídil polní kuchyni. Zřejmě ho ani nenapadlo, aby je předal úřadům. Když jsem se ho zeptal, zda to není v rozporu s jeho politickými doporučeními, odpověděl: „S tím se nedá nic dělat. Lidé na mých pozemcích jsou mými hosty a nenechám je hladovět.“

Důležitější je však to, že to byl můj první pokus udělat si jako sociální vědec přehled o celé zemi. Je pravda, že to nebyla země velká. Ale toto cvičení nejen dalo za pravdu mým metodologickým předpokladům ve prospěch „sociologického turismu“, ale bylo užitečnou generálkou pro můj mnohem náročnější úkol v Jižní Africe o rok později.

Z anglického originálu přeložil Jiří Ogrocký.

Můj životní úspěch stojí na širokém rozhledu. I proto zde studuji.
Petr, student 1. ročníku Mgr.

CEVRO INSTITUT

[vysoká škola]

CEVRO INSTITUT – VYSOKÁ ŠKOLA PRÁVNÍCH A SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Ke studentům přistupujeme individuálně
a za pomoci špičkových pedagogů.
Naše moderní studijní programy zajišťují
výborné uplatnění ve veřejném
i soukromém sektoru.

WWW.CEVROINSTITUT.CZ

Ještě jednou Margarete Buber-Neumannová

LENKA ŠEDOVÁ

Jsou lidské příběhy, které by vystačily na několik životů. Jsou lidé, kteří ztělesňují osud 20. století ve znamení obou totalitních režimů, a přece jsou skoro neznámí. O MARGARETE BUBER-NEUMANNOVÉ jsme již psali v loňském třetím čísle *Kontextů* v souvislosti s českým vydáním její knihy *Zajatky Stalina i Hitlera. Svět v temnotě* (Barrister & Principal, 2011). Nyní se k jejím osudům a osobnosti vracíme podrobněji článkem překladatelky Lenky Šedové, reflektujícím nejen tuto knihu, ale i její pozdější a neméně důležité paměti *Z Postupimi do Moskvy* (*Von Potsdam nach Moskau*), dokončené a vydané v Německu v roce 1957. Obě knihy dohromady podávají fascinující svědectví o své době, o osudovém pomýlení tehdejších německých intelektuálů a jejich složitém prozíraní z komunistického bludu.

„Bezmyšlenkovitě jsem si užívala svobody a současně jsem ji pomáhala ničit.“

Margaret Buber-Neumannová,
Z Postupimi do Moskvy, 1957

Margarete Buber-Neumannová, dívčím jménem Thüringová, se narodila 21. října 1901 v Postupimi. Nové století se před lidmi rozprostíralo jako slibná epocha technického pokroku a sociálního vzestupu. Nikdo netušil, že o pár let později vypuknou celoevropská jatka následovaná o pouhá dvě desetiletí dalšími, ještě krutějšími, a že totalita, kterou zrodí Velká říjnová socialistická revoluce, se rozšíří do půlky Evropy, kde bude zhoubně působit až do konce deváté dekády.

Postupim bylo malé město jihozápadně od Berlína ležící v půvabné krajině na řece Havole. Proslavilo se zámek Sanssouci, velkolepým letním sídlem pruského krále Fridricha Velikého, které Hohenzollernové v následujících desetiletích rozšířili do podoby rozlehlého architektonického skvostu. Počátkem 20. století už však smysl pro rozmařilou nádheru paláců a parků nahradily dobovačské plány a válečné ambice císaře Viléma II. Postupim však zůstala klidným městem, ve vilkách obklopených přívětivou zelení žili příslušníci vyšších a dobře situovaných středních vrstev. Nezaostávala ovšem vojenské záliby pruských králů a císařů, o čemž svědčil značný počet vojenských cvičišť, kadeřek i uniforem v ulicích.

Město však v sobě nadále neslo něco z bohaté multikulturní minulosti. Ediktem braniborského kurfiřta Fridricha Viléma zde v roce 1685 našlo útulek na dvacet tisíc francouzských hugenotů, kteří přinesli kapitál i kulturu, svoji čtvrť tu měli zruční holandské řemeslníci, v malebné Alexandrovce žili ruští zpěváci, již byli součástí pruského pluku, a uznávaní čeští tkalci tu založili čtvrť Nowawes.

Jako by něco z této směsi kosmopolitního ducha a prusáckého pořádku tvořilo i spořádanou protestantskou domácnost Thüringových. Autoritářský až despotický otec Heinrich pocházel z chudé zemědělské rodiny z Bavorska a „prací a disciplínou“ se vypracoval až na ředitele pivovaru. Matka Else s kořeny v Braniborsku byla sečtělá a liberálního smýšlení. Pruský duch jí tudíž nijak blízký nebyl a císař pro ni nepředstavoval než „směšnou figurku řinčící šavlí“. Margarete byla prostřední z pěti sourozenců, tří sester a dvou bratrů, a podobně jako starší sestra Babette toužila uniknout měšťácké sešněrovanosti a zejména despotickému otci. Jak vzpomíná, ten měl na jakoukoliv žádost dětí osmentativní odpověď „ne“, zatímco matka, bylo-li to jen trochu možné, odpovídala „pro mě, za mě“.

Světová válka urychlila myšlenkový vývoj inteligentního děvčete, v němž se touha po volnosti brzy snoubila se soucitem se slabými a potřebnými. Margarete se stala členkou liberální mládežnické organizace Wandervogelbewegung, Hnutí tažných ptáků, kde

se dostala do kontaktu s myšlenkami socialismu. Koneckonců, po skončení hrůz první světové války, navíc v Německu, které bylo jejím hlavním viníkem, v rozvrácené zemi s děsivou inflací, nebylo přesvědčení, že je třeba nastolit nový a spravedlivější společenský řád, ničím neobvyklým. To už Grete ukončila studium na lyceu a v roce 1919 se začala připravovat na pedagogickou práci v berlínském dětském výchovném zařízení Pestalozzi-Fröbel-Haus na předměstí Schöneberg. Pojmenováno bylo po dvou významných pedagogích první poloviny 19. století, jejichž cílem byla výchova respektující duši dítěte. Praktikum absolvovala ve výchovně nápravném zařízení Lindenhof na dělnickém předměstí Lichtenberg, jehož vedoucím byl reformní pedagog Karl Wilker. V knize *Z Postupimi do Moskvy* s podtitulem *Milníky mylné cesty* k tomu poznamenala: „Pochopila jsem, že se tito mladí lidé stali obětí nezdravého společenského pořádku, jenž je předurčil k tomu, aby tělesně i morálně zpustli. (...) Byla jsem ještě velmi mladá a na tyto osudy se dívala každodenně. Bylo zcela přirozené, že jsem s těmi dětmi soucítila. (...) Můj soucit se proměnil v hluboký pocit uvědomění si sociální viny. To byl počátek mého příklonu k socialismu.“ Jak dodává, zpočátku se její směřování řídilo spíše citem.

V roce 1920 se seznámila s mládežnickou organizací židovské mládeže Blau-Weiß s podobným zaměřením, jako mělo Hnutí tažných ptáků, a zde s Rafaellem Buberem, synem známého náboženského filozofa Martina Bubera; v roce 1922 se za něj provdala. O rok dříve přišla na svět dcera Barbara. Svobodnou matkou se jinak svobodomyslná Margarete nestala z vlastní vůle, krátce před porodem, kdy budoucí rodina obtížně hledala střechu nad hlavou, byla ochotná se vdát, ale otec odmítl dát nezletilé svůj souhlas. V roce 1924 se narodila dcera Judith. Po nějaký čas žili manželé v Heidelbergu, kde Rafael studoval, zde oba vstoupili do Komunistického svazu mládeže Německa (Komunistischer Jugendverband Deutschlands), Grete se aktivně podílela na levicových aktivitách. Ovšem už od roku 1925 žili manželé odděleně, Margarete se s dcerkami odstěhovala do Postupimi a v roce 1929 bylo manželství rozvedeno. Milující, nicméně nekonvenční matce bylo vzhledem k její politické činnosti upřeno právo o děti pečovat. Je však možné nahlédnout na

věci i z opačné stránky a říci, že se vzdala dětí ve prospěch politické práce. Ty z rozhodnutí soudu vyrůstaly u otcových rodičů; v roce 1938 se Barbara i Judith stáhly i s prarodiči uchýlit do Palestiny. Margarete, která o soukromých věcech takřka nemluví, v padesátých letech poznamená: „S Judith jsem v kontaktu, Barbaru jsem dodnes neviděla.“

V roce 1926 vstupuje do Komunistické strany Německa (KPD), o dva roky později přijímá místo sekretářky v propagandistickém časopise Kominterny *Internationale Pressekorrespondenz*, zkráceně *Inprekorr*. Její angažovanost nekončí s pracovními hodinami. Agituje, roznáší letáky, v malém bytě na Babelsberger Strasse poskytuje útulek policejně hledaným komunistům, manželům Dimitrovovým. V roce 1929 se v domě své rovněž politicky angažované sestry Babette, jež byla manželkou předního, byť nikoliv fanatického komunistického funkcionáře, vydavatele stranických periodik a zakladatele Mezinárodní dělnické pomoci (Internationale Arbeiterhilfe) Williho Münzenberga, seznamuje s předním funkcionářem KPD a Kominterny Heinzem Neumannem. Bude to osudové setkání.

Pod praporem revoluce

V roce 1902 v Berlíně narozený Heinz Neumann byl tím, komu se říká revolucionář duší i tělem. Za svým si šel od mládí, v patnácti letech ho jeho – mimochodem

Margarete
Buber-Neumannová
v dívčích letech.

dobře situovaní – rodiče museli na čas umístit do internátu pro nezvladatelnou mládež. Do KPD vstoupil ještě jako student filologie v roce 1920, brzy už psal úvodníky do komunistického tisku a v roce 1922, poté, co studia přerušil, se stal redaktorem orgánu KPD *Die Rote Fahne* (*Rudá vlajka*). Politické aktivity mu vynesly šestiměsíční vězení, které zúročil tím, že se naučil rusky. Ještě se mu to mělo hodit, neboť o málo později podnikl cestu do SSSR, kde se seznámil se Stalinem, s nímž až do počátku třicátých let úzce spolupracoval. Jako jeden z mála s ním mohl hovořit bez tlumočnicka.

V té době už byla německá levice, zklamaná z postojů nemastné neslané sociální demokracie, okouzlena Sovětským svazem, byť skoro vše o tamním dění znala zprostředkovaně. „Bohyně Svobody si už dávno navlékla socialistický šat a liberalismu již pouhá ochrana práv osobnosti nepostačovala. Šlo o sociální osvobození. Proto se i v tolerantní Výmarské republice vztahovaly ruce k pozemskému ráji, Utopii, kterou většina intelektuálů znala jen z doslechu,“ přiznává Buberová v knize *Z Postupimi do Moskvy*. Spojnicí mezi intelektuály bažícími po ideálu rovnosti všech lidí a spravedlnosti pro všechny a prvním státem dělníků a rolníků byla komunistická strana, která však sama měla k ideálu daleko. Frakční boje nebyly ani u německých soudruhů výjimkou, neboť v rámci KPD vládly jak rozdílné názory, tak především zájmy; Neumann patřil k levému křídlu, nejprve kolem Ruth Fischerové, posléze se spojil s Gerhartem Eislerem a Arthurem Ewertem a stal se politickým vedoucím stranické oblasti Meklenbursko. Po tzv. hamburském povstání, při němž příslušníci militantní sekce KPD přepadli v Hamburku a okolí 24 policejních stanic, se Neumann uchyluje do ilegality a později prchá do Rakouska. Odtud je v roce 1925 vypovězen do SSSR, z Moskvy začíná brzy ovlivňovat bolševizaci KPD. V těch časech je už prostřednictvím Kominterny hlavním hybatelem dění v evropských komunistických stranách Moskva, jež chce mít vše pod kontrolou a jednoznačně udávat bolševickou, v podstatě stalinskou linii. Nezapomínejme, že se připravuje celosvětová revoluce a v sociálně rozbouřeném Německu vidí Stalin možnost svého příštího vítězství.

Další slibnou štací spatřuje v Číně. Má za to, že „situace je revoluční“ a že lze předpokládat „revoluční masovou základnu“. Na jeho příkaz zde od července do prosince 1927 pětadvacetiletý Neumann (naučí se čínsky) s pasem rakouského obchodníka znějícím na jméno Gruber spolu s blízkým přítelem, Gruzíncem Bessarionem Lominadzem přezdívaným „Lomi“, zastupují Kominternu a organizují kantonské povstání, jemuž padnou za obětí desítky tisíc komunistů. Do Číny, jak se lze dočíst v knize *Z Postupimi do Moskvy*, se oba vydali s kufrem napěchovaným dolary, kterými upláceli činovníky Kominterny, a s nejasnou představou, že je čínští soudruzi budou vítat s otevřenou náručí. Předchozí revoluční nálada ovšem už vyprchala, efektivní organizace komunistických sil neexistovala, nic nebylo připraveno. Tudíž se improvizovalo v naději, že věci nějak dopadnou. Příkaz soudruha Stalina bylo třeba splnit. Nabízí se otázka, proč bystrý Neumann o smyslu své mise či o úmyslech i stavu informovanosti Stalina nezapochyboval. A co jej tížilo víc, zda prolitá krev nevinných, nebo okolnost, že nesplnil rozkaz soudruha Stalina. Ten ostatně nehnul prstem, když oba dobrodruhy následně v Moskvě podrobili tvrdé kritice. Pochybnosti přijdou ale až o mnoho let později. Závěr z nich Neumann nevyvodí.

V citované knize Buberová píše, že když v roce 1929 Heinze poznala, měl již za sebou nejružnější vrcholy i pády své stranické kariéry a i jeho postoj ke Kominterně byl rozpolcený. „Na jedné straně vnímal její zásahy do jednotlivých stran Internacionály jako rušivé a škodlivé, na druhé straně se ale této diktatuře podroboval jako nutnému zlu. V roce 1929 o revolučních cílech Kominterny ještě nepochyboval a věřil, že podobně jako vůdčí osobnosti bolševické strany je věrna internacionalismu. Jeho vztah ke Stalinovi v této době ještě otřesen nebyl. Sdílel přesvědčení všech pravověrných komunistů, že pouze proletářská revoluce může zamezit, aby se lidská společnost nepropadla do barbarství, v němž by zahynula.“

Neumann je zjevně nadále pod vlivem stranické disciplíny a bolševického imperativu „Jedinec se může mýlit, soudruhu, strana nikdy“. Možná také, že když se překročí jistá hranice slepé poslušnosti, je vědomé prožžení skoro nemožné. „Závislost stranického pracovní-

ka přináší s sebou okolnost, že přestává vyslovovat vše, co si myslí. Zpočátku svou kritiku potlačuje ze solidarity s hnutím, ale postupem času se hranice trpělivého přijímání stále více posunují. Mlčí, dostává se tím však do konfliktu se sebou samým a nakonec, když mu chybí síla, aby s komunistickým hnutím definitivně skoncoval, se stává zajatcem strany nebo aparátu Kominterny,“ píše Buber-Neumannová na jiném místě. „Když se pak ještě dostane do soukolí kritiky a sebekritiky, takzvaného zpracování Kominternou, a oproti svému přesvědčení musí veřejně přiznat své údajné politické chyby, je velmi brzy zlomena jeho duševní páteř.“

Přitom se v rodině již ozývají přátelsky varovné hlasy, o třináct let starší, zkušený švagr Willi Münzenberg nazývá Neumannovo nadšení „telecím optimismem“ a nabádá ho k přemýšlivosti. Grete naproti tomu komunistické nadšení nadále sdílí, sdílí i chaotickou, skromnou domácnost, snáší neustálé cestování. Přitom už registruje rozpor mezi slovy a činy, v roce 1931 dokonce jede do Moskvy, kde nemůže nevidět hlad, bídu, všeobecnou sešlost – a zbohatlické manýry nové „nomenklatury“. Ale ani ona nevyvodí závěry, vše omlouvá, ochotně zapomíná, nechce vidět, vytěšňuje, nechá se konejšit, že vše jsou jen „přechodné potíže růstu“. Když je konfrontována s autentickou výpovědí přítele, podvedeného a zklamaného komunisty, říká: „Věděla jsem, že se zde mluví čistá pravda, morální pud sebezáchovy politicky věřícího mě ale nutil, abych [jej] označila za lháře.“

V roce 1928 se Neumann vrací do Německa. Zde Stalin ještě nadále sází na příští ohnisko světové revoluce. Vyvrcholily boje o vyšachování „smířlivců“ a Neumann se spolu s Ernstem Thälmannem zvaným Teddy a Hermannem Remmelem stává vrcholným představitelem KPD. Začíná pracovat jako šéfidéolog a šéfredaktor *Die Rote Fahne*. Formulování a psaní bylo odjakživa jeho oblíbenou činností. V roce 1930 je zvolen poslancem Říšského sněmu – a zároveň začínají jeho spory se Stalinem a Thälmannem, zpočátku proto, že se domnívá, že příliš podceňují rostoucí vliv NSDAP. Neumann vyhlásil heslo „Bijte fašismus všude, kde jej můžete zasáhnout“, své síly musel ale z rozkazu Moskvy napřít i jinde. Ta počátkem třicátých let vydala německým komunistům sebevražedný

úkol potírat „hlavního nepřítele“, Sociálnědemokratickou stranu Německa (SPD) a její špičky označované za „sociálfašisty“. Vůdce německých komunistů Thälmann se v tomto směru stal poslušným nástrojem. Neumann už nebyl ochoten poslouchat tak úplně slepě, lépe řečeno nacistické nebezpečí velmi dobře vnímal a sociální demokracie se mu přes všechny výhrady jevila jako přirozený spojenec. Když byl povolán do Moskvy a kritizován pro „odchylku“, akceptoval příkazy, ale v Německu nadále prosazoval vlastní přesvědčení, že tažení proti sociálním demokratům je vražedné. Poslušní v KPD a mocná Moskva byli nakonec silnějšími protivníky. Stalin v té době již nahradil myšlenky internacionalismu neskrývaným ruským nacionalismem a dobovačnými plány. Národně socialistické Německo vyhovovalo jeho imperialistickým cílům lépe než případně komunistické. S Hitlerem se domluví, až přijde čas.

V dubnu 1932 byl Neumann zbaven stranických funkcí, do čela KPD se dostává Wilhelm Pieck. A co by člen ústředního výboru také Herbert Wehner, který po válce udělal kariéru v západoněmecké SPD, byt pro svou komunistickou minulost – přes veškeré snažení – nejvyšších příček nedosáhl. Ve stejném roce pozbyl Neumann i poslanecký mandát a v roce 1933 se spolu s Pieckem ocitl na prvním ze seznamů občanů vypovězených z hitlerovského Německa.

Stranický život však neopouští, i když jeho hvězda pomasla. Odchází jako komisař Kominterny do Španělska, aby zde zkonsolidoval práci tamní slabé komunistické strany. Jak toho měl jako člověk, jenž byl v domovské straně zbaven funkcí a jemuž Moskva nevěří, dosáhnout? Jak bývá jeho zvykem, naučí se řeč příslušné země, píše hlavně články a tvoří nový akční program KSS. Jako by věřil, že napsané slovo má sílu činu. Právě ve svobodném a demokratickém Španělsku se Grete ocitá v situaci, kdy by mohla definitivně prohlédnout. „Sotva bylo možné představit si ostřejší kontrast mezi atmosférou v sovětském Rusku a ve Španělsku let 1932/33. (...) Pochopitelně jsem si tehdy nepřipustila, ne, dokonce jsem ani nepochopila, že to, co mě na Španělsku tak okouzlovalo a proč jsem tak nerada vzpomínala na sovětské Rusko, byl onen propastný rozdíl mezi demokratickou svobodou

a sovětskou diktaturou. Bezmyšlenkovitě jsem si užívala svobody a současně jsem ji pomáhala ničit,“ bilancuje v knize *Z Postupimi do Moskvy*.

Situace ve Španělsku se vyostřuje, Heinz a Margarete opouštějí koncem listopadu 1933 na příkaz Kominterny Španělsko a žijí v ilegalitě ve Švýcarsku, ona s falešným pasem jakési Else Henk, sudetské Němky narozené v Plzni. Jsou odříznuti od světa, Neumann se z nedostatku jiné činnosti začíná učit japonsky. Přistoupí na ponižující hru kajícíka a polepšeného, se-píše sebekritiku, v níž je „zcela srozuměn s ostrou kritikou svých chyb“, nehodlá však zajít tak daleko, aby na sebe vzal vinu za vítězství německého nacismu, jak to požaduje Kominternu. Zcela se s ní rozejít nechce, nemůže, nesmí, je třeba ponechat si zadní vrátka, aby se po porážce Hitlerovy diktatury mohl před německými dělníky ospravedlnit. Naivita? Politická vypočítavost? Zoufalství?

Švýcarsko je vypovídá, uchylují se ilegálně do Paříže, kde žijí Babette a Willi. Zkušený Münzenberg, kterého iluze už dávno opustily, radí, aby se tu pokusili přežít, Neumann však volí tajnou cestu sovětskou lodí z Le Havru do Leningradu. Margarete s ním věrně sdílí každodenní nejistotu. Odjíždějí vstříc nejistému osudu. Nejistému? V jistém ohledu byl již zpečetěn.

Soudružka Margarete

Z fotografií na nás pohlíží pohledná, přemýšlivá žena. Bystrý pohled, náznak úsměvu, vlasy upravené do jednoduchého účesu. Možná neodpovídá ideálu štíhlé krásy a aktuální módní trendy ji asi příliš nezajímají. Patrně je zdatná v balení kufrů, lépe řečeno kufru jednoho, neboť Neumann zastává přesvědčení, že pravý revolucionář má cestovat jen s jedním zavazadlem. Zjevně už pochopila, že se nevyplatí dělat velké plány do budoucna. Přátelskost, otevřenost, obětavost a solidarita se slabšími jsou a zůstanou hlavními rysy její povahy. Jemný humor nemá daleko k ironii, možná je to součást Gretiny obrany. Nic si pro sebe nenárokuje, ale nenechá si sáhnout na svou důstojnost. Zastesklo se jí občas po jiném životě? Napadlo ji někdy, že poklidný život nemusí být něčím měšťáckým a zavržením hodným? Litovala, že za určitým bodem už návrat není

možný? Po dětech se jí nutně stýskat muselo, byla přece velmi citový člověk.

O soukromém životě s Heinzem píše Buber-Neumannová ve svých knihách *Zajatkyňi Stalina i Hitlera*, která vyšla v roce 1949 jako první, a v později vydané *Z Postupimi do Moskvy* střídavě, přestože jinak se zaujetím a živým jazykem líčí nejrůznější osoby i události, jichž byli účastníky. Pokud zmíní intimní detail, pak spíše pro dokreslení Neumannova charakteru, víc ze soukromí neprozrazuje. Jako kdyby chtěla říct: „Velmi jsem ho milovala, ale po tom nikomu nic není.“ Jejich osobní život tak lze jen částečně dovodit z popisu situací v knihách; biografie Buber-Neumannové nevyšla a články z tisku, pokud o jejich soužití píší, obsahují nezřídka rozdílné údaje. Ostatně i v klíčové otázce jejich oficiálního spojení se můžeme jednou dočíst, že byli manželé (přičemž datum a místo svatby nikde uvedeno není), a jindy, že spolu pouze žili. V knize *Zajatkyňi Stalina i Hitlera* v souvislosti s moskevskými výsledky stojí: „Jmenuji se Margarete Buberová a s Heinzem Neumannem jsem oficiálně sezdána nebyla.“ – „Aha, takže jste jeho snoubenka!“ – „Jestli tomu tak chcete říkat.“ Je ovšem otázkou, zda se nejednalo o – pochopitelnou – taktickou lež; manželky „zločinců“ dostávaly automaticky vysoké tresty, každopádně vyšší než pouhé přítelkyně. Podobně se téměř nezmiňuje o dcerách, byť na mnoha místech s velkou empatií zmiňuje jiné ženské osudy a bolest matek oddělených od dětí.

Nerada psala o svém soukromí, ostatně pro něj asi mnoho prostoru nezbylo. Byli často na cestách, vytížení stranickou prací a obklopeni lidmi. Finanční situace jim posléze patrně jiné než skromné živobytí neumožňovala. Neumann ale nebyl suchopárný aparátčík, byl vtipný, přátelský a pohostinný, obdivoval umění, literaturu, dokonce i tajně psal poezii, dobře se vyznal v malířství a o své dojmy se dovedl emotivně podělit.

Stála inteligentní a aktivní Grete po dobu společného života spíše v ústraní? Patrně ano, od počátku měla sice vlastní názory, ale vedle zkušeného, energií sršícího Neumanna si logicky musela připadat jako elévka. Sama uvádí, že když po jejich seznámení v roce 1929 získala širší rozhled a počala se setkávat jak s lidmi z mnoha zemí, tak i s paletou názorů, začala při své naivitě zjišťovat, kolik přetvářky a zinscenovaných in-

Margarete Buber-Neumannová se svou sestrou Babette a Willi Münzenbergem.

trik mezi soudruhy vládne. Že by samotný komunismus mohl být podvod, si definitivně připustila až v gulagu. Také přiznává, že Neumann před ní během svého výkonu vrcholných funkcí z dobrých důvodů mnohé utajoval. Příkazovala mu to stranická disciplína, brzy ale také vycítil, že jistá nevědomost může Margarete ochránit. Oba však považovali za svou povinnost dát veškeré síly do služeb boje za lepší budoucnost.

Dnes nám podobný postoj může připadat nesmyslný, pošetilý, směšně spasitelský. Uvěřit, že já jsem spolustrůjcem světové revoluce? Že mohu pomoci nastolit lepší svět? Zoufalá poválečná situace v Německu k tomu ovšem vybízela a přemýšlivým lidem se muselo zdát, že je povinností snažit se poměry aktivně měnit, když přece i v sovětském Rusku nastolili spravedlivý řád! Ozvěna dvacátých let ve znamení krvavých revolučních bojů s politickými vraždami ještě nedozněla, zoufale nestabilní, byť liberální Výmarská republika zatížená reparacemi se nedokázala vypořádat s otřesnou hospodářskou situací, závratnou inflací a miliony nezaměstnaných. Celosvětová krize pak pohřbila poslední naděje. Hitler měl cestu otevřenou.

Lux, Butyrka, Burma, Ravensbrück

Do Moskvy dorazili Heinz a Grete v roce 1935. Neumann se chce ze všech nařčení očistit. Jenže revoluce už definitivně požírá své děti. Stalin již zlikvidoval

všechny nepohodlné skupiny, kulaky, popy i inteligenci, a teď rozpoutal teror proti vlastním lidem, špičkám armády a nejbližším věrným. Čistky jsou v plném proudu. V roce 1937 jim padne za obět i Neumann. Krátce předtím ještě pro Kominternu obětavě překládal protokoly ze stalinských procesů proti Zinovějovi, Kameněvovi a dalším „zrádcům“...

V Moskvě bydlí Heinz a Margarete ve známém hotelu Lux (později přejmenovaném na Centralnaja) ve Tverské ulici, kde povinně žijí – a jsou sledováni a odposloucháváni – soudruzi z Německa, Maďarska, Polska, Československa, Bulharska a dalších zemí. Jsou mezi nimi zvučná jména jako Palmiro Togliatti, Josip Broz-Tito, tehdy známý pod pseudonymem Walter, Richard Sorge, později popravený Japonci, Rudolf Slánský popravený pro změnu vlastními soudruhy, Jiří Dimitrov a ovšem i Klement Gottwald. Návštěvy NKVD jsou na denním pořádku, postupně „mizí“ sousedé, nikdo nemá odvahu se zeptat, každý podezírá každého. Pochmurná atmosféra strachu a nejistoty houstne, izolace ji jen zvyšuje. Paradoxně je to ale právě strach, co brání vidět věci v plné nahotě. V tušené hrůze člověk odmítá vidět realitu, nechce si ji připustit. Když však zatknou i blízkého Neumannova přítele Heinricha Süsskinda, přichází definitivní prohlédnutí: „Co se mě týče,“ píše Neumann, „byly odstraněny i ty poslední pochybnosti, teď vím, že zatýkají nevinné.“ Není úniku, cesta z pekla je uzavřená. Už se jen čeká.

Jedné dubnové noci roku 1937 si NKVD přijde i pro Heinze a Margarete ho už nikdy neuvidí. Vyobcována přežívá v chatrném bočním křídle hotelu, svou existenci nazývá „životem na odvolání“. Z okna vidí, jak si soudruh Pieck, sám vyučený stolař, nechává ve stolařské dílně na míru vyrobit luxusní nábytek; pro své zatčené kamarády nehne ani prstem. Přátelé se ji bojí pozdravit. Nakonec je na jaře 1938 zatčena i ona a stráví několik měsíců v moskevském vězení Butyrka, jednom z mnoha. Jako „sociálně nebezpečný element“ je odsouzena k pěti letům vězení v „nápravném zařízení“ Burma nedaleko Karagandy. Ve skutečnosti se jedná o koncentrační tábor. Je krutý jak vězeňskými podmínkami, hladověním, živořením v hliněných chatrčích plných štěrnic a pracovními dávkami v drsné kazašské stepi, tak i složením; nevinní političtí vězni

musí trpět vedle nejnižší lidské spodiny, vrahů a prostitutek. Je tu nenáviděna jako „nepřítel sovětského zřízení“, jako inteligentní žena a jako „fašistka“, již se jako Němka stává automaticky. Jen díky relativnímu mládí, odhodlanosti a dobré fyzické kondici přetrpí těžkou tělesnou dřinu. A ještě je tu přátelství pár slušných jedinců, „politických“, které aspoň na okamžik dodává hřejivé teplo naděje.

Ta svitne koncem roku 1939. Netuší, že Stalin s Hitlerem podepsali pakt. Německé vězeňkyně svezou z různých táborů do Moskvy, kde s nimi začínají jednat slušně, dostávají lepší stravu a oděv, nemusí pracovat. Když vlak vyrazí z Moskvy na sever, zmocní se všech očekávání, že by je mohli vydat do Norska. Naděje končí v Brestu Litevském. Je únor 1940. Nevěří svým očím, když vidí, že je vydávají hitlerovskému Německu.

V berlínském vězení se jí dostane slušného zacházení, na svobodu ovšem propuštěna být nemůže. Dostává se do výkonu tzv. „ochranné vazby“ v ženském koncentračním táboře Ravensbrücku. Po pobytu v kazachské Burmě jí německý koncentrák připadá jako... slovo ráj asi není na místě, ale na chvíli se tak musela cítit. Fasuje se tu teplý, ba slušivý oděv, strava je dostatečná, ba chutná, přísně se dbá na hygienu, pracovní podmínky jsou snesitelné, apelplac je lemovaný květinovými záhony, dokonce tu mají okrasného páva! Tábor funguje jako zařízení na převýchovu, proto je tu třeba spousta prostitutek. Margarete se stává blokovou starší u jehovistek, později dokonce pracuje jako sekretářka u vrchní táborové dozorkyně. Jak lágr roste a přelidňuje se, jak přibývá politických a Hitlerova válka se stává stále bezvýhodnější, rapidně se zhoršují jak životní podmínky, tak i zacházení s vězni, na nichž se tu posléze dělají pokusy. Margarete se v tom čase úzce spřátelí s českou novinářkou Milenou Jesenskou, o níž po válce napíše knihy *Kafkova přítelkyně Milena (Milena: Kafkas Freundin)* a *Milena Jesenská – Pouze zemřít je málo (Milena Jesenská – Sterben allein ist zu wenig)*.

Do každodenního přežívání v rostoucí nejistotě se pochopitelně mísí i úvahy, co nastane po Hitlerově porážce, o níž není pochybnosti. Mezi politickými vězeňkyněmi, fanatickými komunistkami, panuje proruské nadšení. Realistická Milena, kdysi členka KSČ, kterou po stalinských procesech 30. let opustila, jim nabízí

pohled na to, co může Evropa ve stalinském područí, o němž nepochybovala, očekávat. „Prorokovala to, k čemu v roce 1945 skutečně došlo. I já jsem se s ní přela a nikdy nechtěla uvěřit, že by svět nechal Rusy proniknout tak hluboko na Západ,“ píše Buber-Neumannová v knize *Zajatky Stalina i Hitlera*. „Jestli se odsud dostaneme živé, možná se už nikdy nebudu moci vrátit do Prahy. Jak jenom před Rusy utečeme?“ kladla si [Milena] často otázku, jež ji naplňovala strachem. Co všelijakých plánů útěku jsem pak připravovala a co všechno jsem si nevymyslela, jen abych ji utěšila. Její obavy byly více než oprávněné. Komunistky v lágru roznášely, že pokud Rusové dorazí do Ravensbrücku, postaví nás dvě ke zdi nebo nás pošlou na Sibiř. A ony by neváhaly přiložit ruku k dílu. Někdy jsem ve svém temném zoufalství po Milenině smrti, ve chvílích, kdy se Rusové blížili, děkovala osudu za milost, že moje přítelkyně směla zemřít v posteli.“

Pár týdnů před skončením války zachrání Margarete nečekané propuštění. Je bez prostředků, život v Německu už nezná, Rudá armáda je jí v patách a když už se domnívá, že jí dostatečně unikla a v britské zóně je zachráněna, dozvídá se, že Britové dobyté území odstupují Rusům... Musí být rychlejší. Pěšky a na kole, které jí daruje americký voják, se nakonec dostane až k rodině do Bavorska. „Ona se skutečně vrátila...?!“ jsou první slova, která zde uslyší. Zestárlým, nevěřícím hlasem ji vítá její matka.

Vždy svá

Poválečné kapitoly bývají uvedeny slovy „A začal nový život“. V případě Margarete Buber-Neumannové v jistém smyslu zbrusu nový opravdu byl: ocitla se na svobodě, ovšem ve válkou zcela zničené zemi, ve společnosti, které možná už nerozuměla, ale která se pod tlakem Spojených států vydala na cestu demokracie. Ocitla se zde po životních ztrátách a bolestných zkouškách, nezřídka na hraně přežití. Zastávat se myšlenky svobody a důstojnosti a též lidí, jež se těmto hodnotám upsali, bude pro příští čtyři desetiletí záležitostí její mysli a ještě více jejího srdce.

Víru ve spravedlivý komunistický řád, postupně nahlodávanou, ale dlouho přítomnou jako mantra,

natrvalo odložila teprve v Luxu, Butyrce, Burmě. Při vší úctě k tomu, co Buber-Neumannová po válce dokázala, je třeba konstatovat jednu věc: své komunistické přesvědčení překonala teprve ve chvíli, kdy krutost stalinských represí dopadla plnou vahou na Neumanna a na ni. Teprve potom pochopila, že komunismus je zlo nikoliv proto, že jej utvářejí nesprávní lidé nebo že završení pozemského ráje spravedlivé společnosti brzdí dočasné potíže, nýbrž ze své podstaty. Skoro deset let byla součástí užší stranické práce v Berlíně, prostřednictvím Neumanna měla poznatky o práci Kominterny a dění v SSSR, při setkáních s komunisty z jiných zemí se dozvíдалa o dění v Evropě. Měla dostatek signálů a informací o nepravostech, ba zločinech. Ve své knize *Z Postupimi do Moskvy* o nich průběžně píše. K prohlédnutí to nestačilo. Přitom ona, ani Neumann nechápali stranickou práci jako výťah k moci či materiálním požitkům, myslence komunismu byli upřímně oddáni, vždyť Margarete se kvůli ní vzdala i dětí. Vysvětlit, proč tato inteligentní a vnímavá žena tak dlouho lpěla na své pravdě, objasnit, proč se víra proměnila v ideologickou zaslepenost a postoj připomínající chování lidí propadlých sektě, by asi nejlépe dokázal psycholog. Ale možná, že doba vhodná pro podobný výklad pominula. V západní Evropě, která tak ráda bagatelizuje levicové zlo (viz kult Che Guevary) a která především komunismus na vlastní kůži nezažila, nebyl zájem ani před dvaceti lety. A i v té části Evropy, která v něm byla nucena žít, je zájem spíše okrajový. V našem konkrétním případě navíc o aktérech, jejich niterných pohnutkách a psychologickém ustrojení víme málo.

Po roce 1945 zůstala Buber-Neumannová veřejně angažovaná. Zkušenosti osmi vězeňských let byly vkladem pro příští práci. Už nikdy neuvěří žádné ideologii, bude bojovat proti totalitě – jako režimu, jako formě myšlení, jako ideologické lži. Na tři roky odchází do Švédska, aby tam pracovala v organizaci International Rescue and Relief Committees, přednáší a píše články. V roce 1949 uveřejnila svoji první knihu, zmíněný autobiografický záznam *Zajatkyňi Stalina i Hitlera*.

Ve stejném roce vystoupila v Paříži v neblaze proslulém Kravčenkově procesu. Příběh sovětského inženýra a diplomata se začal odvíjet o pět let dříve,

když Viktor Kravčenko v roce 1944 během cesty do Washingtonu zůstal na Západě a následně počátkem roku 1947 o zločinech sovětského režimu, který ovšem předtím pomáhal nadšeně budovat, vydal knihu *Zvolil jsem svobodu (I Chose Freedom)*. Francouzský levicový kulturní časopis *Les Lettres françaises* přinesl ve vydání z 13. 10. 1947 a mimochodem pod pseudonymem zdrcující kritiku Kravčenkovy knihy plnou výpadů a osočování. Autor časopis obvinil z urážky na cti a zažaloval jej. Občanskoprávní spor se rozrostl do rozměrů politického procesu, zcela v duchu již zuřící studené války. Zásluhou francouzského soudce se však podařilo udržet ho na půdě justice. Proces začal v lednu 1949, trval deset týdnů a vypovídala při něm stovka svědků. Buber-Neumannová jako první evropská intelektuálka potvrdila Kravčenkova tvrzení o zločinech, s jejichž pomocí se budoval a upevňoval stalinský teror, vypovídala o nevinných zavřených v koncentračních táborech. Mimořádný dojem udělala její autentická výpověď, jak stalinský režim cynicky vydával politické protivníky nacistickému režimu. Byla to neznámá kapitola, neboť ze zmíněných obětí, z nichž asi třetina byli Židé, přežil válku jen zlomek. Vylíčila, a stojí to i v její první knize, jak Sověti na hranici v Brestu Litvském předali příslušníkům SS židovského novináře Blocha, který s ní cestoval ve stejném vlaku.

Ozvaly se hlasy, že to byla právě výpověď Buber-Neumannové, co přivodilo zvrat ve zpolitizovaném procesu. Obhajoba povolala do soudní síně kromě Kravčenkovy manželky vypovídající o manželových krutostech také levicového profesora Jean Frédérica Joliot-Curieho a bývalého hlavního sovětského žalobce v norimberském procesu generála Romana Andrejeviče Rudněnka. Novinář André Wurmser přispěl do všeobecné hysterické atmosféry, „kakofonie politické nenávisti“, jak to charakterizoval týdeník *Spiegel*, výkřikem, že „kdo vypovídá proti Sovětskému svazu, vypovídá proti Francii“.

Ale i při této příležitosti osvědčila Buber-Neumannová svoji nestrannost a střídmy úsudek. V rozhovoru pro časopis *Spiegel* (15/1949) hovořila o tom, že Kravčenko později potkala v jednom pařížském hotelu a žádná sympatie mezi nimi nevznikla. „Když jsem ho viděla, jak vchází tím svým oficiřským krokem, když

jsem spatřila jeho tvrdý obličej, něco se ve mně sevřelo. Kravčenko na mě působil jako člověk od policie. Strohý, tvrdý, násilný člověk, který s lidmi kolem sebe zachází jako s šachovými figurkami. V jeho případě jsem ani na okamžik neměla možnost adresovat mu skutečně lidské slovo nebo takové slovo uslyšet z jeho úst. Kravčenko je dodnes prototypem sovětského funkcionáře. Formoval ho režim, jehož se sám zřekl.“

Levicová Evropa, hlavně francouzští salónní komunisté, jí odmítali věřit. Bylo snazší setrvávat v zabydlené ušlechtilé pozici a v Café de Flore v košatých sentencích budovat spravedlivou společnost lepších zítřků. A nevidět, že v SSSR by byli první, s nimiž by Stalin zatočil. Když pak počátkem padesátých let hovořila Buber-Neumannová v Curychu, chtěli posluchači v sále její příznivce hodit do řeky Limmat a orgán švýcarské Strany práce ji označil za „starou trockistku a americkou agentku“.

Margarete se potřetí provdala a jejím trvalým bydlíštěm se stal Frankfurt nad Mohanem. Dcery se po válce do Německa nevrátily. Barbara absolvovala Bezael Art Academy v Jeruzalémě a dala se na dráhu uznávané malířky, o tři roky mladší Judith, provdaná Agassi, vystudovala historii, sociologii a pedagogiku a stala se uznávanou badatelkou.

Oficiální zprávu o úmrtí Heinze Neumanna obdržela Grete až patnáct let po skončení války prostřednictvím sovětského Červeného kříže. Na formuláři bylo u jeho jména poznamenáno jediné slovo: „Zemřel“.

Stranou dění

Své místo ve veřejném dění viděla Buber-Neumannová v levém spektru, tedy logicky v pozicích blíže SPD. Stala se vydavatelkou časopisů *Die Aktion* a *Freisein*, v Jagsthausenu založila Ústav politické výchovy, podílela se ale také na činnosti Američany financovaného Kongresu pro kulturní svobodu, který fungoval v padesátých a šedesátých letech. Publicitu příliš nevyhledávala, ale ozvala se vždy, když to považovala za nutné. Nezáměr veřejnosti ji jistě vadil méně než dezinterpretace jejích postojů a nálepkování. Trockistkou nikdy nebyla, tím méně „agentkou imperialismu“. Problém byl v tom, že o její zkušenosti nikdo nestál. Komu-

nismus v západním Německu nehrozil, nacismus byl překonán, proběhla denacifikace, byť jistě ne dokonale. Zklamáním pro ni muselo být, že kancléř Konrad Adenauer v zájmu zabezpečení chodu státu převzal do státních služeb většinu úřednictva z doby národního socialismu, snad jen s výjimkou křiklavých případů, ale i zde si mnozí atest bezúhonnosti zvaný Persilschein dokázali obstarat. Nacismus však už za aktuální nebezpečí definitivně nepovažovala. Vinu otců vytáhnou na světlo až osmašedesátníci, ale těm bude myšlenkový svět Buber-Neumannové na míle vzdálen.

V sedmdesátých letech se veřejně postavila proti východní politice kancléře Willyho Brandta, argumentovala, že se zlem se nelze přátelit, že zlo nelze bagatelizovat ani uchlácholit, její hlas však zanikl ve všeobecném nadšení z „mírového“ partnerství s Brežněvem. Už brzy bude ulicemi západoněmeckých velkoměst znít rádoby ušlechtilé, ve skutečnosti ale demoralizující a poráženecké „Lieber rot als tot“.

Hlas Buber-Neumannové v těchto letech příliš nezaznívá, není mu dopřáno sluchu. Věnuje se psaní. Sama se o této činnosti vyjádřila, že jde o svého druhu „puzení zastat se těch, jichž se to týká, těch, jež jsou po desetiletí až do dnešních dnů ponižováni ve své lidské důstojnosti, všech, jež jsou nuceni žít tam, kde vládne komunismus, především ale mučených a zavražděných“. Napiše ještě další knihy, zmiňované vzpomínky na Jesenskou a dvě obsáhlé politické studie – *Uhaslý plamen: Osudy mé doby* (*Erloschene Flamme: Schicksale meiner Zeit*) a *Bojiště světové revoluce. Zpráva z praxe Kominterny 1919–1943* (*Kriegsschauplätze der Weltrevolution. Ein Bericht aus der Praxis der Komintern 1919–1943*). Možná se i trochu proti své vůli postupně ocitá v pravém spektru politického dění; nakonec v roce 1975 vstoupí do CDU. V roce 1981 přece jen přichází veřejné uznání: Margarete Buber-Neumannová obdrží Spolkový kříž za zásluhy.

Po roce 1989 se na základě odtajněných materiálů ukázalo, že NDR uvažovala o její fyzické likvidaci a že na plánech se aktivně podílela její přítelkyně z Ravensbrücku Lotte Henschelová, kterou Margarete za pomoci Jesenské ochránila před jistou smrtí. Pro NDR zůstávala nadále nebezpečným nepřítelem. Její politické postoje tamním soudruhům nevdaly, věděla toho

ale příliš mnoho na Ulbrichta a další zasloužilé soudruhy. A koneckonců i na šedou eminenci SPD Herberta Wehnera. Osobní věci ale nikdy na světlo nevytáhla. Když Wehnerova hvězda v NSR pohasla a v periodiku *Deutsche Nachrichten* se objevila informace naznačující jeho vinu na Neumannově smrti (zmínky o Wehnerových denunciacích během jeho moskevského pobytu se objevovaly průběžně), Margarete, věrna heslu, že nenechá mluvit za sebe jiné, podobnou interpretaci odmítla jako „skandální“ a příklad „pokleslé žurnalistiky“. Nicméně o několik let dříve prosadila, aby se Wehner nestal členem výkonného výboru Kongresu pro kulturní svobodu, kam podle jejího názoru jednoduše nepatřil.

Zemřela ve Frankfurtu 6. listopadu 1989, tři dny před pádem berlínské zdi. Jak by následný vývoj komentovala? Vlažné vypořádání se s komunismem v bývalé NDR a nevelký zájem o tuto epochu v bývalé spolkové republice by jí možná připravily zklamání. Ale koneckonců, sympatie ke „Gorbimu“ (a později k Jelcinovi a Putinovi) naznačovaly, že pro mnoho Němců Sovětský svaz říší zla nikdy nebude.

V knize *Zajatky Stalina i Hitlera* si Margarete Buber-Neumannová klade otázku, co ji zachránilo během osmi temných let v obou totalitních vězeních. A odpovídá si, že kromě relativního mládí a fyzické i psychické odolnosti to bylo především přátelství, vzájemné vztahy dané empatií, solidaritou, soucitem. Je paradoxem, že ji tento lidský dar v druhé polovině života, který prožila ve svobodné společnosti, nezachránil před zdvořilým nezájmem a izolací. Se svým varovným hlasem, v němž ani na okamžik nezazní touha po zúctování, zůstala ke škodě nás všech, zejména ovšem svých krajanů, sama. Uchovala si svobodného ducha a vzpřímenou páteř, navzdory peklu, kterým prošla. Možná právě proto.

Lenka Šedová je publicistka a překladatelka z němčiny. Specializuje se zejména na problematiku holocaustu a komunismu. Přeložila mimo jiné knihu Margarete Buber-Neumannové *Zajatky Stalina a Hitlera*, je rovněž editorkou připravované obsáhlé antologie *Vzpřímeně stát a zoufale věřit v zázrak. Ženská zkušenost s nacismem a holocaustem*, jež vyjde v příštím roce.

Margarete Buber-Neumannová

ZAJATKY STALINA I HITLERA

Svět v temnotě

Jedno z nejdůležitějších literárních svědectví o brutalitě komunistické a nacistické totality.

Literární svědectví, které po svém prvním vydání v roce 1948 vzbudilo zuřivou kritiku a odpor jak německých, tak sovětských komunistů. Kniha, která pomáhala otevřít řadě levicových západních intelektuálů oči a nahlédnout pravou podstatu stalinismu.

Více na www.barrister.cz.

404 str., pevná vazba, 345 Kč

Naše nová problémová situace: ztroskotání ateismu a nezbytnost náboženství

RÉMI BRAGUE

Moje teze zní: Ateismus ztroskotal, a proto je odsouzen k zániku. Náš úkol spočívá v tom, abychom vzali tuto skutečnost na vědomí a vyvodili z ní důsledky. Přitom mám dojem, že narážíme do otevřených dveří. Problém je však v tom, že většina našich současníků se zdráhá tuto skutečnost vůbec akceptovat. Zažíváme pokus ji utajit.

Vítězství ateismu?

Je zřejmé, že proti mé tezi se prosazuje silné *videtur quod non*.¹ Nebylo by právě naopak vhodnější hovořit o triumfálním tažení ateismu? To je ostatně způsob, jak si situaci představuje mnoho ateistů. Průzkumy ukazují, že v Evropě je stále menší počet lidí, kteří chodí do kostela, a to zřejmě ve všech zemích s křesťanským charakterem. To je příliš zjevné, než abych nad tím musel trávit mnoho času.

Náboženství dnes sice zažívají neočekávaný comeback, především ve svých nejradikálnějších formách – nejvýrazněji v islámu, který je nejbojovnější, ale také v hinduismu. Dochází k tomu také v nenásilných podobách, jako v judaismu v případě *haredim*, a také v křesťanství „evangelikálního“ směru.

Ateisté však mají odpověď již připravenou: jedná se o zadní voj. Pokroky vědy a s ní úzce spojené technologie s sebou nezadržitelně nesou sekularizaci poměrů. Znamená to pouze, že je třeba se obrnit trpělivostí. Evropa představuje předvoj, zbytek světa ji bude následovat.

To, co činí toto očekávání do určité míry plauzibilním, je skutečnost, že ateismus slaví velká vítězství také společensky. Edmund Burke poznamenal ve svých *Thoughts on the French Affairs* napsaných v prosinci 1791, že ateisté se vzdali své tradiční zdrženlivosti ve prospěch otevřeného, dokonce provokativního postoje: „Odvaha jako taková nebyla v povaze ateistů. [...] Ale nedávno se stali aktivními, neklidnými a štvavými.

mi.“² Dnes, po dvou stoletích, by se vyjádřil ještě důrazněji. Mezi vůdčími duchy moderny bylo mnoho ateistů, kteří propagovali svůj ateismus a náboženství jak se patří napadali. Mezi nimi vynikají jména Marxe, Freuda a Nietzscheho.

Dnes máme co do činění s lidmi, jejichž intelektuální kvality se stěží vyrovnají intelektuálním kvalitám výše jmenovaných, jsou však ještě hlučnější než oni a nacházejí silný ohlas v médiích.

Úspěchy ne-teistického světonázoru

Kromě toho je třeba ateismu přiznat ohromné faktické úspěchy. Chtěl bych zde uvést dva příklady. Týkají se teoretické a praktické oblasti.

1. Na teoretické rovině se podařilo novověkým přírodním vědám, které „jsou napsány jazykem matematiky“³, načrtnout popis skutečnosti, která se nepotřebuje odvolávat na „hypotézu Boha“, v narážce na známý rozhovor mezi Laplaceem a Napoleonem. Osobní zbožnost mnoha přírodovědců zde nehraje žádnou roli. Když se zabývají fyzikou, pracují bez odvolávání se na Boha jako „berličku“.⁴ Náboženství tak není nebo již není potřeba, když se jedná o výklad světa.

Přitom je třeba poznamenat, že je pochybné již to, chápat náboženství jako výklad světa. Vědecký světonázor jako výklad světa má vůči náboženství obrovskou převahu, je však možné se ptát, zda někdy nějaké náboženství mělo takový výklad v úmyslu. Přírodovědci, nebo spíše novináři, kteří koketují s přírodní-

mi vědami, považují náboženství krátkozrace za určitý druh fyziky, který ještě nevyrostl z dětských střevíčků. Zkoumání pohledu na svět takzvaných „primitivních“ národů však dokazuje, že se prakticky nezajímají o povahu světa nebo jeho prapříčiny, natož pak o jeho vznik.⁵ Bylo by také možné uvést Buddhův výrok, který odbývá každou kosmologickou otázku jako irrelevantní, Šankaru, nebo dokonce i Talmud.⁶

2. V praktické oblasti se novodobému politickému myšlení podařilo dokázat, že společnosti se mohou organizovat bez odvolávání se na nadlidský legitimující princip. Již v r. 1682 hájil Pierre Bayle svůj slavný paradox, podle kterého ateismus není pro stát nebezpečnější než pověra, dokonce že společnost ateistů by byla ovladatelnější než společnost blouznivců.⁷ Naše společnosti tuto intuici nebo sázku realizovaly, každá ve svém vlastním stylu (*wall of separation*, *laïcité* atd.).

Přitom je třeba také poznamenat, že ne všechna náboženství se snaží vtisknout společnosti řád. Právě křesťanství se liší od ostatních náboženství tím, že člověku nevnučuje žádná jiná pravidla jednání než ta, která nachází nebo může nalézt přirozený rozum sám od sebe.

Jako důsledek je možné v každém případě poznamenat: K orientaci v materiálním světě a k organizaci společnosti člověk náboženství nepotřebuje.

K pojmu agnosticizmu

Dovolte mi, abych zde učinil dvě poznámky o tomto ateismu:

1. Jako přesvědčení není nutně bojovný. Existuje především jako metodické uzavřování božského. Slovo „agnosticismus“razil právě v této souvislosti Thomas Huxley, anglický přírodovědec a neúnavný obhájce darwinovské evoluční teorie. V Anglii viktoriánské éry byl ateismus *hardly the thing*. Během diskuze, která se vedla v roce 1869 v „Metaphysical Society“, Huxley navrhl, aby se jeho vlastní pozice označovala jako „agnosticismus“.⁸

2. Agnosticizmus nepředstavuje stanovisko, které by se týkalo výlučně náboženských problémů, jako je např. otázka Boží existence nebo nemožnost zodpovědět ji pozitivně, případně ji vůbec zodpovědět. Stejná zdrženlivost panuje také v oblasti zkoumání fyzikál-

ních jevů. Pozitivismus Augusta Comta a Clauda Bernarda povyšuje zřeknutí se poznání posledních příčin na princip. Bádání se má spokojit s tím, že vztahy, které stanoví mezi jevy, vyjádří pouze jako možné, což se děje pomocí řeči matematiky. Proč je skutečnost tím, čím je, proč je taková, jaká je, se ptát nesmí.⁹

Nezodpovězená otázka

Přes své úspěchy v sobě ateismus, i ve svých slabých formách, skrývá zničující nedostatek, „nemoc k smrti“.

Ateismus totiž nemá, co by řekl o základní otázce. Dokonce se zakládá na rozhodnutí zřít se každé možné odpovědi na tuto otázku. Tato základní otázka zní: Předpokládejme, že by na Zemi existovala bytost, známa jako *homo sapiens*, která by byla schopna skládat účty z ji obklopujícího univerza bez vztahu k nějaké transcendenci a shodnout se se svými bližními v harmonické společnosti – bylo by *dobré*, aby taková bytost existovala?

Vyjádřeno jinak: Můžeme navrhnout čistě imanentní popis fyzikálního světa, který lidem dovoluje, aby tento svět ovládli a využili ho ke svému prospěchu. Pravdu o něm odhalit nepotřebujeme. Pravidla hry lidského spoluzití můžeme nastavit zcela imanentně. Postačí navrhnout smlouvu, jejímž prostřednictvím se lidé vzájemně zaváží k tomu, že se budou navzájem šetřit proto, že je to v jejich zájmu.

To je konečný účel toho, že lidstvo nadále existuje, nebo dokonce dělá pokroky. Přitom však zůstává nedotčena otázka, jak dalece je toto přetrvávání, případně tento pokrok vůbec žádoucí.

Na tuto otázku nemá ateismus žádnou odpověď, dokonce ani žádnou mít nemůže.

Abych to dokázal, je třeba se zde odvážit několika slov o sebezničení ateismu.

Dialektika ateismu

Ztroskotání ateismu je přímým důsledkem jeho úspěchu. Možná bychom mohli hovořit o určité dialektice ve smyslu opěvované adornovsko-horkheimerovské „dialektiky osvícenství“, nebo citovat již banální slovní hříčku: „gescheit, gescheiter, gescheitert“¹⁰. Zde

bychom však měli co do činění s dialektikou, která by získala zcela konkrétní rysy. Tuto dialektiku bych zde rád ve stručnosti představil:

Projekt novověkého ateismu spočíval ve snaze dosáhnout emancipace člověka. Člověk si měl sám určovat svůj osud, sám sobě předepisovat zákon (autonomie).

V minulosti to nebylo možné, přinejmenším nebylo možné historické pochopení tohoto projektu. V dřívějších dobách se člověk řídil principy, které se nacházely mimo něj. Vůdčí roli přitom hrál buď krásný řád kosmu (což je výraz, který se rovná tautologii), nebo božský zákon.¹¹ Tyto dva vztažné body jsou ostatně navzájem propojené: Bůh, který dává přikázání, je také tím, kdo stvořil svět, zákonodárce je také stvořitelem.

Novověk se stále více zdráhá dívat se těmito dvěma směry. Jeho ideálem je snaha zdůvodnit člověka pouze lidským, takže jakýkoli vztah k nějakému, byť přízvisobenému vnějšímu, jinému, vyššímu atd. je vyloučený nebo dokonce zbytečný, protože postrádá smysl. Můžeme to vyjádřit slovy mladého Marxe: „Podstatou člověka je člověk sám.“¹²

19. století razilo pro tento ideál označení, které se objevuje i u mladého Marxe: „humanismus“. Toto slovo má více významů. Z hlediska dějepisectví označuje hnutí znovuzrození a osvojení si dědictví antické literatury, které se objevilo v Itálii 14. století. V konkrétních případech však nebyli vůdčí duchové tohoto proudu, jako např. Petrarca, žádnými nepřáteli náboženství, nýbrž poměrně zbožnými lidmi.

Je však zajímavé sledovat, že toto slovo se ve významu kategorie historiografie razilo ve stejné době, kdy se začalo používat jako výraz pro prohlášení nezávislosti člověka na Bohu. Pojem „humanismus“ použil na začátku 40. let 19. století jako označení epochy a jako obnovené zabývání se antikou patrně jako první historik Carl Heinrich Wilhelm Hagen.¹³ Pojem „humanismus“ jako výlučné vztahování se k člověku je možné číst u Arnolda Rugeho,¹⁴ poté u Feuerbacha, Proudhona atd.

Právě tento „humanismus“ je dnes neschopný posoudit hodnotu nebo nehodnotu člověka jako takového, protože neuznává žádnou vyšší instanci, než je člověk. Člověk se nemůže vyslovit ve prospěch nebo neprospěch sama sebe. Je samozřejmě logické, že člo-

věk by existenci člověka vcelku přitakal. Takový zprošťující rozsudek by však byl zcela bezcenný.

V jedné přednášce z doby těsně po válce to formuloval Jean-Paul Sartre tím, že si udělal legraci z jednoho výroku Jeana Cocteaua. Francouzský všestranný umělec a spisovatel seděl v letadle, které letělo nad horským pásmem. Přitom obdivoval krajinu a především vynalézavý rozum člověka a zvolal: „Člověk je skutečně úžasný!“ To může být pravda, avšak, ptá se Sartre, kdo zde hovoří? Jistě ne pes nebo kůň, žádný nezúčastněný soudce, nýbrž právě člověk. Je však zřejmé, že nikdo nemůže posoudit sám sebe objektivně.¹⁵

Konkrétní podoba sebezničení

Výše položenou otázku, totiž: „Je dobré, že existuje člověk?“, je možné smést ze stolu jako akademickou otázku vzdálenou životu. Bylo by tomu tak v případě, kdyby se neobjevily dva nové prvky.

A) Člověk nyní disponuje možností zničit sám sebe. Otázka sebevraždy existuje od šerého dávnověku, teoretického zpracování se jí všeobecně dostalo ve stoické filozofii. V současnosti však tato otázka získala kolektivní dimenzi. Nyní může lidstvo spáchat společnou sebevraždu. Má k dispozici prostředky, které by ji mohly způsobit. Z těchto prostředků zde chci uvést tři:

1. Od počátku industrializace člověk znečišťuje životní prostředí. To by mohlo také vést ke stavu, který by mohl učinit život člověka na zemi nemožným.
2. Již od objevení jaderné energie a jejího vojenského využití člověk disponuje schopností zničit se v jediném okamžiku prostřednictvím atomové války.
3. Pomocí soudobých antikoncepčních prostředků se rovněž může kterákoli generace rozhodnout, zda bude existovat budoucí generace, či nikoli. Tato třetí možnost by byla nenásilná a postupná, a proto decentní. Na rozdíl od druhého příkladu, ale právě tak jako v prvním případě, by tento konec lidstva nebyl oktrojován svrchu, některou vládou, která by mohla uvést do chodu atomový útok. Spíše by to byl výsledek všedního plebiscitu, ve kterém by se mohl každý jednotlivec rozhodnout svobodně.

V poznámce ke svému *Vyznání víry savojského vikáře* zaznamenává Rousseau stručně srovnání mezi fanatismem a ateismem, které bylo již tehdy ritualizováno. Končí hlubokomyslnou formulací: „Jeho principy (tj. ateismu) člověku nepřinášejí smrt, brání však tomu, aby se narodil.“¹⁶ „Fanatismus sice nechává téci krev, podněcuje však lidi k velkolepým odvážným činům,“ pokračuje Rousseau – což je dosti překvapující myšlenka. Ateismus, také aniž by usmrtil jediného člověka, se však dlouhodobě ukazuje jako smrtonosnější.

Potud první prvek. S druhým novým prvkem se však stává možnost pokušení větší, protože:

B) člověk pochybuje o své vlastní legitimitě. Na to je možné dívat se také ze tří hledisek:

1. Člověk již není přesvědčen o tom, že je oprávněn podmanit si a vyčerpávat zemi.
2. Člověk již není přesvědčen o své nadřazenosti nad ostatními živými tvory.
3. Člověk si již není jist, že se od těchto ostatních živých tvorů liší podstatnými znaky: neexistuje kvalitativní skok mezi lidmi a např. opicemi bonobo.

Projekt osvícenství je v nebezpečí

Samozřejmě se můžeme spokojit s tím, že si budeme namlouvat, že instinkt se postará o přežití lidstva. Tak tomu bylo v minulosti. Ve skutečnosti je pravděpodobné, že člověk jako druh bude existovat dál, protože lidé se budou rozmnožovat. Schopenhauer se pokusil ukázat, že sexuální instinkt není nic jiného než past, jejímž prostřednictvím nás vůle k životu klame, aniž by se však starala o štěstí jednotlivce.¹⁷ Máme odpověď?

Odvoláním se na instinkt by však byl projekt osvícenství zničen. Tím mám na mysli nikoli pouze sebevědomé hnutí v Evropě 18. století, které se takto samo označuje, nýbrž projekt filozofie v celé šíři jeho působení.

Tento projekt je stejně starý jako Sókratés a jeho odvážný čin oslovit každého odborníka a přimět ho k tomu, aby dokázal svou kompetenci. Mělo dojít k tomu, že vysvětlí, proč vlastně dělá to, co dělá, tím, že vydá počet (*logon didonai*).

V rozšířené podobě spočívá tento projekt v tom, ptát se u každého jevu na jeho důvod. Metafyzicky

jej dosadil na trůn Leibniz, když formuloval princip důvodu.¹⁸ Historicky to platí především o institucích: každý právní předpis, každá sociální organizace by se měla osvědčit před soudní stolicí rozumu, aby mohla „projít jeho nezávislou a veřejnou zkouškou“.¹⁹ Všeobecně by však mělo být zdůvodněno každé jednání bez výjimky. Můžeme se zříci hledání důvodu a udání takového důvodu v případě existence lidstva? Pokud to uděláme, svěřujeme nerozumu existenci jediné bytosti, která je nositelkou rozumu.

Zde ostatně opět nacházíme paradox, na který jsme poukázali již na jiné rovině: přírodní vědy představují vítězství rozumu, současně však dokazují, že rozum je pouze produkt, a to nechtěný produkt, epifenomén evoluce, pohyb, který je řízen pouze slepými a iracionálními silami. V druhém případě by to však s námi bylo ještě horší. To, že rozum pochází a závisí na nerozumném, mu není možné vytýkat. V případě, který mě zde zajímá, by rozum spáchal sám na sobě sebevraždu a dopustil by se velezrady.

Konkrétně všude slyšíme, že nejlepší způsob, jak zabrzdit přírůstek obyvatelstva, je vzdělání, především povinná školní docházka pro dívky. To může být pravda. V každém případě je třeba nade všechnu pochybnost vyzvednout, že tato metoda je eticky mnohem lepší než nucená opatření jako třeba sterilizace. Je ostatně možné, dokonce pravděpodobné, že je také vhodnější.

Z toho je však možné vyvodit jeden skutečně nepřijemný důsledek: čím chytřejší, čím vzdělanější je lidská skupina, tím méně je plodná. Nebo obráceně: čím hloupější, čím nevzdělanější je, tím více má dětí. Téměř experimentální důkaz této rovnice nám poskytují demografické poměry v dnešní Evropě. Možná není vůbec náhoda, že dnešní pokles porodnosti postihuje Evropu a v jejím rámci tzv. vzdělanou městskou střední třídu a ve zbytku světa země a sociální vrstvy, které jsou považovány za „nejpokročilejší“.

Příčina a důvod

Nyní pozor: V žádném případě netvrdím, že mizení náboženské víry v Evropě představuje *příčinu* poklesu porodnosti. Ptáme-li se na příčiny (což je již samo

o sobě vysoce problematické), musíme vycházet z toho, že se se vši pravděpodobností jedná o celý soubor různých příčin, které se vzájemně ovlivňují atd. Abychom rozmotali toto klubko, bylo by třeba mobilizovat sociologii, psychologii, ekonomii atd., všechny obory, k nimž ostatně vůbec nejsem kompetentní.

Zde je však třeba provést jedno staré, velmi klasické rozlišení, totiž rozlišení mezi příčinou a důvodem. Skutečnost má příčiny, jednání má důvody. Příčina objasňuje to, co již existuje, důvod se týká toho, co člověk může uskutečnit v budoucnu. Kdyby bylo možné nalézt příčiny jednání, toto jednání by již nebylo svobodné, nebylo by již ani pravým jednáním, ale mechanismem.

Právě tak pokud jde o to, odkud pramení pokles porodnosti u vzdělaných lidí; to, co zde potřebujeme, není vysvětlení, nýbrž důvod jednání. Musíme být znovu schopni říci, proč je existence lidí na zemi dobrem.

Má-li se podařit projekt osvícenství, potřebuje člověk důvod, aby žil dál, a to jako člověk, jako rozumná a svobodná bytost, nikoli pouze jako dvounohý tvor bez peří. Potřebuje vztážený bod, který může ospravedlnit jeho budoucnost na zemi – a to aniž by mu poskytl kaperský list.²⁰ Existence nadlidské instance, která může přitakat existenci lidstva, je prvním obsahem náboženství. Tato instance je tím – abychom citovali slavnou formuli Tomáše Akvinského na konci pěti cest k uznání Boží existence, tzv. „důkazů Boha“ – *quod omnes nominant Deum*.²¹

Nezbytnost náboženství

To konkrétně znamená: potřebujeme typ lidí, kteří mohou uvést do vzájemného souladu víru a rozum. Ten nepotřebujeme jako část vybavení, abychom zkrášlili život lidí, ani ne proto, abychom učinili sociální život hladším – což je příliš často činěný tah apologetiky –, nýbrž abychom v první řadě umožnili pokračování lidského dobrodružství.

Jako heslo, pochopitelně nikoli bez nádechu ironie, navrhuji: Potřebujeme nový středověk. Nebo: Musíme zničit novověký pokus zříci se středověku. Mám na mysli: Potřebujeme pravý středověk, v žádném případě nikoli karikaturu, kterou z něho učinil novověk,

aby ospravedlnil sám sebe. Ano, potřebujeme středověk, který se bude pozitivně držet vymožeností novověku a integruje je do nové syntézy. Mediévistika se stává zcela aktuálním oborem. Problémy, s nimiž zápasil středověk, jsou stále ještě našimi problémy. Tedy žádný „návrat k...“, nýbrž i v tomto případě „hermeneutika kontinuity“.

Otázka již není, zda obstojíme bez Boha, nýbrž s jakým obrazem Boha jsme schopni žít dál. Bůh Bible a křesťanů není tím jediným možným. Vedle něho existuje bůh jiných náboženství, také bůh neo- nebo parapohanských hnutí a kromě toho také pascalovský „bůh filozofů a vědců“. Zdá se mi však, že Bůh Bible a křesťanů by mohl být docela dobrým kandidátem.²² To je však již jiná otázka.

Poznámky:

¹ „Zdá se, že ne“ – pozn. překl.

² E. Burke, *Thoughts on French Affairs*, in: *The Works of the Right Honourable E. Burke*, sv. VII, London 1801, s. 58.

³ G. Galilei, *Il sagggiatore*, 1623, s. 6.

⁴ D. Bonhoeffer, *Gedanken zum Tauftag von D. W. R.*, 25. 5. 1944, in: *Widerstand und Ergebung. Briefe und Aufzeichnungen aus der Haft*, ed. E. Bethge, Gütersloh 1985, s. 155.

⁵ Srv. E. E. Evans-Pritchard, *Theories of Primitive Religion*, Oxford 1965, s. 54.

⁶ *Aggivacchagotta Sutta* (č. 72), in: *The Teachings of Buddha. A New Translation of the Majjhima Nikaya*, překl. B. Nanamoli, Boston 1995, s. 590–594, zejm. s. 591–592; Šankara, *Svâtma-nirûpana*, 93, cit. in: H. von Glasenapp, *Der Stufenweg zum Göttlichen. Shankaras Philosophie der All-Einheit*, Baden-Baden 1948, s. 74–75; Mišna, *Hagiga*, kap. 2.

⁷ P. Bayle, *Pensées diverses sur la Comète*, eds. A. Prat & P. Rétat, Paris 1994, § 113–132, 301–350.

⁸ Srv. Th. H. Huxley, *Life and Letters*, ed. L. Huxley, sv. 1, New York 1900, s. 343–344.

⁹ Srv. A. Comte, *Discours sur l'esprit positif*, 1, in: *Philosophie des sciences*, ed. J. Grange, Paris 1996, s. 138; C. Bernard, *Leçons sur les phénomènes de la vie communs aux animaux et aux végétaux*, Appendice, Paris 1878, s. 397.

¹⁰ „Chytrý, chytřejší, zkrachovalý“, tj. rčení ve smyslu sebedestrukce ateismu vlastními předpoklady – pozn. překl.

¹¹ Zkoumání každé z těchto dvou možností z hlediska dějin idejí jsem věnoval knihu. Srv. *La Sagesse du monde. Essai sur l'expérience humaine de l'univers*, Paris 1999; německy: *Die Weisheit der Welt. Kosmos und Welterfahrung im westlichen Denken*, München 2005 a *La Loi de Dieu. Histoire philosophique d'une alliance*, Paris 2005.

¹² K. Marx, *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie*, Einleitung, in: *Frühe Schriften*, ed. S. Landshut, Stuttgart 2004⁷, s. 283.

¹³ K. Hagen, *Deutschlands literarische und religiöse Verhältnisse im Reformationszeitalter. Mit besonderer Rücksicht auf Willibald Pirckheimer*, Erlangen 1841, s. 58–60; srv. W. Stroh, *De origine vocum humanitatis et humanismi*, *Gymnasium* 115 (2008), s. 564.

¹⁴ Srv. W. Rüegg, *Zur Vorgeschichte des marxistischen Humanismusbegriffs* (1950), in: *Anstöße. Aufsätze und Vorträge zur dialogischen Lebensform*, Frankfurt 1973, s. 181–197, zejm. s. 186.

¹⁵ Srv. J.-P. Sartre, *L'existencialisme est un humanisme*, Paris 1946, s. 91 n.

¹⁶ J.-J. Rousseau, *La Profession de foi du vicaire savoyard* (= *Emile*, IV), in: tentýž, *Œuvres complètes*, sv. 4, Paris 1969, s. 632 n; něm. překl. E. Sckommodau, Stuttgart 1965, s. 636 n.

¹⁷ Srv. A. Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung*, IV, s. 44: „Metaphysik der Geschlechterliebe“, in: *Werke*, ed. W. von Löhneysen, sv. 2, Darmstadt 1980, s. 678–727.

¹⁸ Srv. N. Cusanus, *De sapientia*, II, § 35, ed. Renate Steiger, Hamburg 1988, s. 58; G. W. Leibniz, *Theoriae motus abstracti*

definitiones, in: *Die philosophischen Schriften*, ed. C. J. Gerhardt, Hildesheim 1965, sv. 4, s. 232.

¹⁹ I. Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, Vorrede zur ersten Auflage, A XI.

²⁰ Tj. umožnil mu kořistit – pozn. překl.

²¹ „Co všichni označují slovem Bůh“ – pozn. překl. Tomáš Akvinský, *Summa theologica*, Ia, q. 2, a. 3.

²² Srv. mou knihu *Du Dieu des chrétiens et d'un ou deux autres*, Paris 2008.

Z německého originálu Rémi Brague, „Unsere neue Problemlage: Das Scheitern des Atheismus und die Notwendigkeit der Religion“, *IKaZ* (2012), s. 279–288, přeložila Monika Recinová.

Rémi Brague, francouzský filozof, věnuje se středověké křesťanské a židovské filozofii a povaze, tradici a rozdílu tzv. abrahamských náboženství.

**literární kritika
recenze
literární historie
beletrie
rozhovory
polemiky
publicistika**

Nejčastěji vycházející literární časopis v českých zemích, letos již 20. ročník. Čtyřicet stran nového formátu, jedenáct čísel ročně.

Lze objednat poštou, e-mailem, telefonicky, osobně
Tvar, Na Florenci 3, 110 00 Praha 1, tel.: 234 612 398, 234 612 399
e-mail: tvar@ucl.cas.cz
Cena pro předplatitele 22,- Kč

www.itvar.cz

Budoucnost křesťanského myšlení

CLAUDE TRESMONTANT

O životě a díle francouzského filozofa a biblisty CLAUDA TRESMONTANTA (1925–1997), od jehož smrti letos uplynulo patnáct let, se mnoho neví, zato jeho dílo čítá několik desítek monografických svazků. Sám byl na informace o sobě skoupý – když jsem ho v roce 1991 požádal, aby mi sdělil několik základních údajů o svém životě a duchovním vývoji, přišla mi z pařížské Sorbonny, kde tehdy přednášel, velice lakonická odpověď: „Jsem synem prostého celníka. Byl jsem vychován v militantně ateistickém prostředí. V osmnácti letech jsem se začal zabývat Svatým písmem. Začal jsem se učit hebrejsky. Věnoval jsme se studiu věd, filozofie, biblické exegezi. Teologické studium jsem podnikal na vlastní pěst, sám, neboť jsem neměl nikoho, kdo by mi pomáhal. Moji učitelé: Henri Bergson, Teilhard de Chardin, Maurice Blondel, John H. Newman.“ O Maurici Blondelovi a o Teilhardovi de Chardin napsal zasvěcené monografické výklady, Teilhard jej také určil za vykonavatele své filozofické závěti.

Celníci se rozhlížejí přes hory, v dialektu filozofova rodného kraje kdesi ve francouzských Pyrenejích se to řekne, snad cituji přesně, tras los montes – odtud také Tresmontant odvodil metaforicky své nejen příjmení, ale i své poslání metafyzika reflektujícího skutečnost v procesu, který jiný z jeho učitelů, Jacques Maritain, označuje slovy sjednocující rozlišování. To lze vztáhnout nejen na Tresmontantovo filozofické dílo, jehož vrcholy spadají do šedesátých a sedmdesátých let minulého století a jehož základní linie nastínil v *Eseji o hebrejském myšlení*, který napsal ve svých sedmadvaceti letech, ale i na jeho olbřímí exegetickou práci soustředěnou v díle *Hebrejský Kristus* (česky 1996, 2005) a především ve „vrácení“ čtyř evangelií a Janovy apokalypsy do hebrejského originálu, jež je spojeno s novým datováním vzniku knih Nového zákona. V knize *Skuteční myslitelé naší doby* Guy Sorman o Tresmontantových překladech evangelií výstižně říká, že hlas Krista i hlasy apoštolů oprošťují od nepřirozenosti a že v jejich neoslabeném jazyce slyšíme týž drsný tón jako v jazyce starých hebrejských proroků. V poslední době ve Francii zřetelně ožívá zájem o jeho myslitelský odkaz. Svědčí o tom nejen nová vydání jeho dnes již klasických děl, ale i monografické práce o něm (nejnověji například Paul Mirault nebo Yves Tourenne).

Text o budoucnosti křesťanství je úryvek z delšího autorova eseje obsaženého v knize *Jaká budoucnost čeká křesťanství?* (*Quel Avenir pour le Christianisme?*) vydané po jeho smrti, která obsahuje také několik rozhovorů s ním. (jfm)

Pro většinu dnešních křesťanů je křesťanství – nebo, jak oni sami říkají, „náboženství“ – předmětem „víry“, ale ne myšlení, rozumu, inteligence. Zapomnělo se, že předmětem víry je pravda, *pistis alétheias*, jak říká svatý Pavel (2Te 2,10).

Ve zmíněném pojetí se „víra“ vztahuje na všechno, především pak na Boží existenci, v níž se „věří“, a také na dogma, na dogmatiku jako celek. Předmětem „víry“ je rovněž zjevení. Sama skutečnost, že ke zjevení došlo, je záležitostí věření. Autorita církve, přebývání Ducha svatého v církvi – to všechno je předmětem víry, a to víry obskurní, iracionální, kterou nelze rozumově prokázat. Lidé „věří“, že Bůh existuje, jinými slovy to ni-

kdo neví bezpečně, ani si tím není jistý. „Věří se“, že se Bůh zjevil v Izraeli, ale i v tom případě se nám dostává vysvětlení, že jde o otázku „víry“: o téhle věci se nediskutuje, neboť se nedá rozumově vyložit. Boží existence je objektem „víry“ a nelze ji vyložit v rozumové rovině. Základ teologie, Boží existence a zjevení Boha člověku, je objektem „víry“ chápáné tak, že rozum v ní nemůže spatřovat nic, co by mu stálo za zvláštní pozornost a co by mohl sám ovlivnit.

Někdo „má víru“, nebo „víru nemá“. Jedni víru ztrácejí, jiní ji nalézají. Jde v podstatě o věc vrtošivé nálady. Ale víc se k tomu nedá říci: o tomhle se nediskutuje, dostává se nám opakované odpovědi, ne-

boť nejde o otázku chápání, myšlení, rozumu. „Věřící“ oponují „nevěřícím“ účastníkům dialogu svou „vírou“ nebo ji jim nabízejí. „Svědčí“ o své víře. Ale tady dialog pochopitelně končí, neboť jedni „mají víru“, a druhí ji nemají... Co s tím dělat? Modlit se za ty, kdo „víru nemají“, a „autenticky“ o své víře „svědčit“. V průběhu půlstoletí se kolem pojmů jako svědectví, angažovanost, náboženská zkušenost a dalších vytvořil zvláštní patos.

Moderní katolík je rozdělen ve dvě: na jedné straně jsou věci, kterých užívá, kterým rozumí, pořádek věcí, ve kterém používá svého rozumu a inteligence právě tak jako jiní lidé. A pak je tu oblast otázek, do níž svému rozumu a inteligenci zakazuje proniknout a pohybovat se v ní, neboť tato „náboženská“ rovina se jeví jako něco, co nemá pro činnost našeho rozumu a inteligence žádnou relevanci – jde o oblast „víry“. Nestorova hereze spočívala v tvrzení, že božská a lidská přirozenost tvoří v Kristu dvě osoby, zatímco ortodoxní pojetí definované na Efezském a Chalcedonském koncilu hovoří o jedné osobě. Rozdíl mezi dvěma přirozenostmi v Kristu není totéž co rozdíl mezi dvěma osobami.

U dnešních křesťanských vědců i u filozofů, kteří jsou shodou okolností křesťany, ale i u techniků ze všech oblastí se dnes znovu opakuje nestoriánské schizma mezi lidským a nadpřirozeným pořádkem. Křesťané dvacátého století jsou právě coby křesťané rozděleni ve dvě, v tom také spočívá jejich nemoc a utrpení. Neboť podobné rozdělení není po pravdě k životu. Je patologické. Patologii v křesťanství představují hereze. Fideistickou herezi, která křesťanství podkopává a rozkládá zevnitř, představuje právě rozdělení mezi pořádky rozumu a víry formulované Williamem Ockhamem a Descartem. Oba pořádky jsou sice odlišné, ale nejsou od sebe oddělené, neboť víra představuje porozumění a rozum je v oblasti teologie doma. Mezi jazyky obou oborů probíhá komunikace.

Dnešní křesťanský rozum má špatné svědomí, protože je rozdělen ve dvě a protože si to uvědomuje. Na jedné straně má na základě požadavků rozvíjených pozitivními vědami vyostřený smysl pro pravdu, přesnost a pro důkazy. Těch v celé světské, profánní oblasti také používá. Zcela a tvrdě je však odmítá, jakmile

jde o to, co je nejdůležitější: o konečnou pravdu. Ne o pravdu mostu, který je třeba vystavět, nebo o pravdu toho či onoho objevu, který se týká hmoty nebo buňky, ale o pravdu věčnou, pravdu o Bohu a o záměru, jaký s námi má. Vědci, kteří nejsou křesťany, pozorují svého křesťanského kolegu se smíšenými pocity: užívá přesně a správně vědecké metody, hovoří-li o vědě, jde o člověka normálního a rozumného. Jakmile však přijde řeč na „pravdy“ označované jako „náboženské“, odmítá vlastního rozumu používat. Zaštiťuje se „vírou“. Jak je to možné? Jak někdo může být takhle rozdělený? Křesťanský vědec dokáže sebe sama tímto způsobem nahlédnout a není na sebe moc pyšný, neboť dobře ví, že překvapení svého kolegy, který není křesťan, sám v hloubi vlastní duše sdílí. Existují pochopitelně odlišné oblasti poznání, různé epistemologické úrovně, jak by řekli filozofové. Ale v jednotě konkrétní lidské osoby je důležité, aby tyto opravdu odlišné pořádky byly ujednoceny, integrovány v nedílném celku. Ovšem zde k této integraci vůbec nedochází, a právě v tom spočívá nemoc osobnosti.

Křesťanský vědec provádí ve své laboratoři výzkum. Uvažuje stejně dobře jako jeho kolega, který je, jak se říká, „nevěřící“. Ale jak dochází k tomu, že jeden z obou, „věřící“, má navíc něco, co ten druhý, „nevěřící“, nemá, totiž „víru“? Nevěřící vědec svého kolegu a přítele žádá, aby mu toto své tajemství, tento doplněk, vysvětlil. Ale křesťanský vědec neví, co odpovědět. Boží existence? – To je otázka víry. – Ale z čeho tato víra vychází? – Jde o dílo přijaté milosti. – Proč se jí dostalo vám, ale mně ne? – To je tajemství Božího předurčení. Zde veškerý dialog s člověkem, který zná pouze lidský rozum a zkušenost, končí. Ale navíc je přerušen i veškerý dialog v samotném nitru osobnosti křesťanského vědce mezi tím, co vyplývá z vědy a rozumu, a tím, co vyplývá z takto chápané víry, z čirého nadpřirozena. Nadpřirozeno v jeho případě představuje vpád, nájezd, násilí. Jde v něm o souhlas, ale ne o porozumění a o jednotu.

Rozvoj přírodních věd znamená pro lidský rozum novou dimenzi a přinesl také přísnější a vytříbenější smysl pro pravdu, pro požadavky logiky a přesnost uvažování. Křesťanství se dnes musí s tímto zesíleným a silícím požadavkem přesnosti a racionality vyrovnat.

Už po několik generací se setkáváme s význačnými filozofy, kteří jsou krom jiného katolíky, kteří si však vůbec nepřipouštějí, že by měli mít nějaké ponětí o teologii. Filozofové na jedné straně, „věřící“ na straně druhé – navíc jejich neznalost teologie je, jak říká Etienne Gilson, dokonale „bezešvá“. Gilson ve své vynikající knize *Filozof a teologie* uvádí jako příklad této dvojí kompatibility mezi filozofy Julese Lacheliera a Victora Delbose, kteří byli katolíky. I v tomto případě si můžeme položit otázku, jak může něco podobného nastat. Patří přece k samotné podstatě a přirozenosti filozofie, že chce u všeho proniknout k jádru věci. Jak se může vzdát svého poslání a zastavit se před zdí vyznačující hranice domény nazývané „teologie“? Jak je možné, že nechce za tuto zeď proniknout? Mezi filozofickým pořádkem a oblastí teologie skutečně existují organické a velmi živé vztahy. Ne všechno ve filozofii je slučitelné úplně se vším v teologii. Oba pořádky jsou odlišné, odlišné jsou i jejich metody. Neoddělují je však žádné přepážky.

Je možné obě oblasti takhle od sebe odstříhnout? Jak se stane, že někdo na jedné straně hlásá ve filozofii teze neslučitelné s požadavky dogmatu, a na druhé straně je horlivým katolíkem? To nevíme. Právě zde dosahuje podvojná kompatibilita svého nejrozpornějšího vrcholu. Fideismus spočívá především v tom, že se v nitru filozofa objevuje stejné zdvojení osob, jaké Nestorius viděl v Kristu. Na jedné straně máme filozofa, na druhé křesťana. Jakým způsobem obě tyto součásti do sebe zapadají? Ve skutečnosti mezi nimi žádná integrace neprobíhá. A když někdo nedokáže toto rozdělení už déle snášet, buď „ztrácí“ víru, nebo se zříká filozofie. Když se filozofové, kteří jsou křesťany, sami znají k oné dvojí kompatibilitě – na jedné straně pořádek racionálního, filozofického myšlení, na straně druhé pořádek „víry“ – ocitají se v rozdělení, které je pro teologii i filozofii stejně smrtelné. Neboť filozofie chce samou svou podstatou všemu porozumět, ke všemu proniknout. Lidský rozum nemůže přistoupit na to, aby se mu ukládaly meze a stavěly se před ním zdi. To je normální a legitimní. Proč by se filozofové měli vzdávat a připouštět ve svých názorech „dogmata“, která by nemohli v biblickém smyslu slova „poznávat“ a k nimž by nesměli proniknout svým rozu-

mem? Jak může filozof přistoupit na to, že bude dvojím člověkem?

Nejde tu o zpochybňování důležitosti rozdílů mezi filozofickým a teologickým pořádkem. Východiska a metody filozofie nejsou identické s východisky a metodami teologie. Nejde tu o směšování dvou odlišných oblastí. Stejně jako konfúznosti, změtení, je nezbytně třeba se vyhnout rovněž oddělování, separaci. Odlišovat neznamena oddělovat. Mezi pořádky odlišnými z metodologického a epistemologického hlediska existují životné vztahy, které nelze usekávat. Člověk, který je křesťan a který praktikuje filozofii, se nemusí odříkat možnosti být rovněž teologem, má-li zůstat jedním člověkem a nestávat se člověkem dvojím, v jehož nitru se opakuje nestoriánská hereze. Rozkol mezi „vírou“ a „rozumem“ má svůj původ v rozkladu jediného lidského aktu, který se rozděluje ve dva pojmy, jež jsou jeden jako druhý stejně obudné: na „víru“, která v sobě nemá nic z rozumového poznání, a na „rozum“, který již není schopen dospět k pravdě, pro niž je přece stvořen. Dvojí kompatibilita, dvojí pravda... Dnes můžeme mezi filozofy nejčastěji slyšet názor, že lidský rozum není schopen metafyzického poznání, že není schopen nám poskytnout jistotu o Boží existenci, natož aby potvrdil, jak tomu chce pravověrná teologie, fakt Božího zjevení. Současná teologická krize úzce souvisí s filozofickou krizí, již je iracionalismus, rozklad rozumu, *die Zerstörung der Vernunft*.

Bylo by zbytečné se zde pouštět do analýzy moderního iracionalismu, neboť jeho historické zdroje jsou dostatečně známy. Vedle pozitivismu a kantismu se už pár století předtím v dějinách filozofie setkáváme s předsudky, které s týkají aktu poznání, pojmů nebo fungování rozumu, z nichž Kant vyšel a jež si sám plně neuvědomoval. S jejich dokonalým vyjádřením se historikové středověké filozofie setkávají už ve čtrnáctém století.

Díky samotné vědecké práci a rozvíjející se vědecké kultuře se moderní rozum stává stále náročnější, pokud jde o přesnost, pravdu, průkaznost, jistotu. Tyto osvobozující a kritické požadavky by měly být pro křesťanské myšlení a teologii pravým dobrodíním, ve skutečnosti jsou však vzhledem k převládajícímu fideismu příčinou dramatu, zběhnutí z povolání

nebo odpadlictví. Neboť pro křesťana je jedinou legitimní, platnou a fundamentální otázkou zjištění, je-li křesťanství pravda, či nikoliv, je-li to, co křesťanství říká, učí a vyznává, pravdivé, nebo, jednodušeji, jestli to skutečně je. Začínáme-li tvrdit, že „náboženství“ je otázkou „víry“, ale ne otázkou rozumu, znamená to, že odmítáme si sami pro sebe zjistit, je-li křesťanství pravda – pro nás i pro jiné.

Všeobecně se má za to, že něco takového nelze zjistit rozumem, neboť navíc ani nemáme nic jiného, čím bychom to mohli zjistit. Odpověď na otázku, je-li křesťanství pravda či nikoliv, je tedy zamítavá. Tvrdí-li někdo, že nicméně „má víru“, v podstatě znamená, že si není pravdivostí křesťanství vůbec jistý – k něčemu takovému se nedospívá rozumem –, ale drží se nicméně přesvědčení, že jde o pravdu. Jde tu o protimluv, neboť o co se toto přesvědčení opírá?

Pravdivost křesťanství není už ničím jiným než otázkou „věření“; znamená to, že se pochybuje už o této pravdivosti. Pochybnost se vklíní prostřednictvím rozkolu mezi „vírou“ a „rozumem“ stejně, jako se vetře podezření mezi dvě srdce, jež se milují. Pochybností je už fideismus, neboť takto pojímaná víra už není lidskou jistotou. Někdo může namítnout: „Ale v úvodu Kréda, které dnes čteme o nedělích v národních jazycích, přece říkáme: ‚Věřím v jednoho Boha...‘ Jde tedy i v myšlení církve o věření.“ – Právě zde je vidět, do jaké míry změnila od Nicejského a Konstantinopolského koncilu slova svůj smysl. Peníze změnilly svoji hodnotu a rovněž tak i znaky.

Když otcové Nicejského a Konstantinopolského koncilu vzali dosavadní vyznání víry a doplnili je, ne-reagovali prvními slovy Kréda na ateismus, ale na dualismus gnostických sekt, které nevyznávaly, že žádný Bůh není, ale že jsou bohové dva, dobrý Princip a zlý Princip, oba nestvoření a věční. Zlý Princip učinil tento svět z hmoty a z těl. Otcové chtěli proti dualismu přesně definovat, že existuje pouze jeden jediný Bůh, který je stvořitelem všech věcí, viditelných a materiálních, tělesných i smyslových, stejně jako věcí neviditelných a duchovních.

Navíc *pisteuó* neznamenal v novozákonním jazyce, kterého používali koncilovní otcové, „věřit“ v moderním smyslu slova, po katastrofě, která po-

stihla pojem rozumu, rozdvojeném a fideistickém, ale: „vyznávám, že“, „myslím, že“, „jsem jist, že“, „chápu jako pravdivé“, nebo „považuji za pravdivé, že“... *Pistis* je vnitřně a neoddělitelně spojena s pravdou, *alétheia*.

Když dnes přeložíme latinské *credo* slovem „věřím“, posouváme a překrucujeme tím původní smysl křesťanského Vyznání víry zcela jednoduše proto, že slova změnila smysl. Jestliže dnešní katolík vyslovuje *Credo in unum Deum*, má tím nejčastěji na mysli toto:

- 1) Věřím, že Bůh existuje. Ale to vůbec neodpovídá perspektivě nicejsko-konstantinopolského Kréda, které chtělo formulovat a definovat Boží existenci, ale Boží jedinstvo, skutečnost, že je pouze jeden a jediný Bůh;
- 2) navíc také změnilo svůj smysl slovo „věřit“, neboť se oddělilo a vzdálilo od slova „vědět“. Krédo je tak chápáno ve zvrácené, fideistické perspektivě.

Dogma se na rozdíl od Descartova názoru nenachází vně rozumu, mimo jeho dosah. Křesťanské tajemství není uzavřeno lidskému chápání. Dogma, křesťanská dogmatika a křesťanské tajemství představují vlastní potravu rozumu, jsou jeho chlebem. Co by to bylo za chléb, kdyby byl nepoživatelný?

Emúna je v biblickém jazyce pojem odvozený od kořene *aman*: to, co je pevné, stálé, jisté, pravdivé. *Émet* označuje pravdu a věrnost. *Emúna* znamená jistotu přesvědčení, pevnost, zatímco dnešní „věření“ a „víra“ evokují křehkost...

Je evidentní, že dialog, diskuse s „nevěřícími“, může probíhat pouze na jejich vlastní půdě, nebo přesněji na půdě společné všem lidem. Touto půdou je skutečnost, společná zkušenost, svět zkoumaný lidským rozumem.

Nepřistoupíme-li na tuto společnou půdu a naopak odmítneme vynakládat racionální úsilí a budeme si nad lidským rozumem jenom zoufat, jak potom můžeme vést dialog s „nevěřícími“? Co jim můžeme říci? Máme svědčit? Jako Svědkové Jehovovi nebo letničnící? Obnažovat svá srdce? Vyznávat své dobré city a pocity?

Ale to, co svět od nás očekává, nejsou zbožné city. To, co si skrytě, hluboce a nepotlačitelně přeje, je pravda. Jestliže už nevěříme, že je lidský rozum schopen dospět k pravdě a dále ji předávat, potom neexistuje

žádný důvod, proč bychom měli dále pořádat různá diskusní sezení s „nevěřícími“. Neboť oni sami z velké části věří rozumu a dokáží ho používat. Jestliže ho my odmítáme používat a zaštiťujeme se naší „vírou“, potom bude pro nás lepší, když přestaneme setkání podobného druhu organizovat, neboť na nich jen ještě jednou navíc diskreditujeme pravdu, již jsme povoláni uvádět ve známost.

Právě proto katolická církev usiluje v takové míře o to, aby mezi rozumem a vírou probíhala komunikace, komunikace mezi jazyky obou oblastí, vzájemné obohacování. Mezi přírodním a nadpřirozeným řádem existují jistě rozdíly, ale rovněž mezi nimi probíhá komunikace a integrace na úrovni jednotlivé lidské osoby. Boží existenci lze poznat lidským rozumem. Kdyby tomu tak nemělo být, nebylo by příliš zřejmé, ve jménu čeho bychom měli přistupovat na to, že v nás bude působit „víra“, o níž dost dobře nevíme, jak a odkud na nás spadla.

Boží existenci lze poznat lidským rozumem – pokud tomu tak není, potom není jasné, ve jménu čeho bychom měli přistoupit na to, aby v nás působila „víra“, která k nám přichází neznámo odkud, od jakéhosi podivného boha, kterého nám neodhaluje a nezjevuje svět. Nelze mít víru v někoho, o kom nevíme, zda vlastně existuje.

Otázka přirozeného poznání Boha je ve vlastním smyslu slova fundamentální, neboť jde skutečně o základ. Dnes je nutné se jí znovu zabývat a vycházet přitom z toho, co víme o vesmíru, o jeho obsahu a o jeho dějinách. Bude třeba zcela přepracovat teorii rozumu, která osvobodí filozofické myšlení od předsudků, jež je odcizují, především od předsudků kantovských, jejichž kořeny sahají až ke středověkým nominalistům a konceptualistům ze čtrnáctého století.

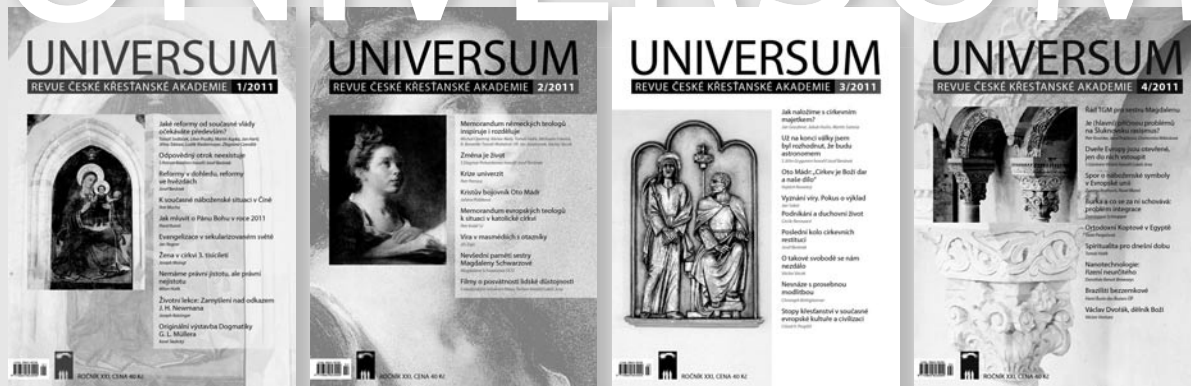
Z knihy *Quel Avenir pour le Christianisme?* (Paris, F.-X. De Guibert 2001) vybral a přeložil Josef Mlejnek.

REVUE ČESKÉ KŘESŤANSKÉ AKADEMIE

www.krestanskaakademie.cz

UNIVERSUM

► rozhovory
► analýzy
► komentáře

Ukázkové číslo či předplatné zajistí: **SEND Předplatné, s. r. o.**, P. O. Box 141, 141 21 Praha 4, tel.: 225 985 225, fax 225 341 425, e-mail: send@send.cz

► vychází 4x ročně ► cena 50 Kč ► roční předplatné 200 Kč ► ukázkové číslo zdarma ► www.send.cz

Člověk v přírodě, člověk se živly, člověk a Bůh

Rozhovor s malířem Danielem Balabánem

JOSEF MLEJNEK

O DANIELU BALABÁNOVI se lze oficiálně dočíst, že se narodil 20. září 1957 v Šumperku, že od roku 1962 žije v Ostravě, že v letech 1979–1984 studoval na AVU v Praze, že je ženatý a má dva syny, že je řazen mezi představitele tzv. nové malby a že v současnosti působí jako docent na Institutu pro umělecká studia Ostravské univerzity, kde vede ateliér malby. Osobně jsem se s malířem poprvé setkal koncem ledna 2011 na „dernisáži“ výstavy, kterou měl v galerii Millenium v Praze na Malé Straně. Onen závěrečný den byl spojen s uvedením sborníku k nedožitým padesátinám jeho mladšího bratra, spisovatele Jana Balabána (1961–2010). Neformálně jsme se s Danielem domluvili na rozhovoru – někdy v blízké budoucnosti. Navštívil jsem jej až letos v září v jeho ateliéru, který se nachází v prostorách Střední odborné umělecké školy v Ostravě-Zábřehu. Hovořili jsme spolu nejen o věcech a událostech souvisejících s jeho životem a uměním, ale také o jednotlivých obrazech. K obrazu *Axis* skrývajícím v sobě znepokojivou otázku, zda člověk může dosáhnout nebe, není-li zakryto ještě další sférou, se malíř vyjádřil takto: „Ony dvě postavy-stíny se nacházejí v určitém mezičase, jednu sféru opustily a ve druhé ještě nejsou, a je vůbec problém, není-li nám nebe uzavřeno, nejsme-li zataženi sami do sebe, zacyklení, a to nebe proto nemůžeme propíchnout. Taková je naše situace: očekáváme, až se to trochu projasní.“ (jfm)

Proč jste se jako rodina ocitli právě v Ostravě?

Rodiče se sem přistěhovali v roce 1962. A bylo to jednoduše z toho důvodu, že otec nemohl po studiích medicíny nikde sehnat práci. Před promócí mu dokonce položili nůž na krk a řekli mu, že buď odpromuje a půjde do Vítkovic jako zubař, nebo neodpromuje vůbec. Přitom vystudoval všeobecnou medicínu. Nakonec to vzal a šel do Ostravy dělat lidem zuby.

Pochází váš rod z Vysočiny i po přeslici?

Ano, z obou stran, maminka pochází z Pelhřimovska. Ale samotné jméno Balabán ukazuje na kořeny někde v Malé Asii. I když můj strýc, hebraista a starozákonník Milan Balabán, situuje rodové kořeny spíš někam do Izraele.

Přání otcem myšlenky?

On ve jménu skutečně vidí trochu zkomolený základ spojení *bar-abba*, syn otce. Já si za tím jménem před-

stavuji spíš hunského nájezdníka, který se zarazil někde v Maďarsku. Učinil potom úžasný vynález, kterému se začalo říkat *balaban*. Byla to ze dřeva vyřezaná kačenka, již se používalo při lovu ptáků – posadili ji někam na vodu, husy nebo kachny se k vábničce slétly a oni je pak snadno ulovili. Balaban byl původně člověk, který tuhle hračku vlastnil.

Tvůj otec byl jako syn evangelického faráře diskriminován kvůli víře.

Byl ze čtyř dětí, a ani jedno z nich se nemohlo dostat nikam na školu, protože všichni maturovali po roce 1948. Jediný strýc Milan byl ještě připuštěn ke studiu na teologické fakultě, ale můj otec nesměl jít studovat, protože nebylo žádoucí, aby lidé z věřících rodin nebo z rodin farářů studovali především na humanitně zaměřených oborech. A nemohli pak vykonávat povolání, kde se pracuje s lidmi, dětmi a podobně.

Jako děti jste vyrůstali už tady v Ostravě. Kde jste více doma?

Dodržovali jsme rodinnou tradici a pravidelně jsme jezdili o prázdninách k dědečkovi na Horácko do Sněžného, kde jsme se setkávali s celou širokou rodinou. Vlastně to byl náš druhý domov. Může za to otec, který byl až trochu nenormálně připoután ke svým rodičům, nevynchal žádnou možnost je navštívit a také byl u nich několikrát do roka. My jako děti jsme Vysočinu objevovali jako náš druhý domov. Ale naším prvním domovem je Ostrava, na kterou jsme si zvykli mnohem dříve a asi i rychleji než rodiče, hlavně moje maminka.

Maminka ještě žije?

Maminka ano, ale otec už nežije, takže teď, po třiceti letech, kdy jsme se vídali jen občas, se stýkáme častěji, protože jsem jeden z mála lidí, kterým nějak důvěřuje. Jsme spolu každý týden.

Jaké byly tvoje výtvarné začátky?

Dlouho jsem nevěděl, co vlastně budu dělat, a tak jsem začal fotografovat. Fotografoval jsem přírodu a posléze i město, cikány a cikánské kolonie v Ostravě, a začal jsem o těch fotografiích uvažovat i výtvarně. Postupně jsem si uvědomil, že mi černobílá fotografie nestačí a vzal jsem do ruky pastely. Potřeboval jsem vyjádřit barvy, a černobílá poloha mě už přestala uspokojovat a začal jsem se učit malovat.

Pomohla ti v něčem Lidová škola umění?

Chodili jsme do ní, ale nějak mě to tam nechytlo, protože to bylo jen o technikách, což může mít ten užitek, že člověk získá pozitivní vztah ke všemu výtvarnému. Jakmile však začne brát vlastní rozum, potřebuje si něco z reality uchovat. A aby něco z toho, co vnitřně vidí nebo vnitřně cítí, dokázal výtvarně vyjádřit, k tomu už potřebuje něco umět, získat určitou dovednost. Především si musí osvojit kresbu, protože kresbou se

věci zmocní, a potom malbu. Na tohle byla lidová škola umění krátká. Po ní jsem si už hledal vlastní cestu.

Hledal jsi ji sám?

Začal jsem poměrně pozdě, až někdy kolem sedmácti let. A měl jsem vždy problémy s doháněním dovedností, které lidé mají ze středních výtvarných škol. Deskriptivní kreslení a různé výtvarné techniky. Byl jsem z velké části samouk, ale mnoho impulsů mi dodal otec. Zajímala ho anatomie a příroda a byl otevřený intenzivnímu zkoumání přírodního prostředí, rostlin i lidského těla. Chodili jsme spolu často do přírody nebo na haldy, neboť otec byl také geolog. Když se v těch padesátých letech nedostal na medicínu, udělal si dvouletou geologickou návstevbu a po dva roky mapoval ve Slovenském rudohoří rudná ložiska. Měl blízký vztah ke kamenům, ale i k fotografii.

Kdy jsi sám v sobě a před sebou rozpoznal umělce?

To už před Akademií. Malovat jsem začal na gymnáziu. Maloval jsem zdejší dělnické kolonie, fascinovaly mě především barvy. Cihlové stavby, spousta vegetace, náletové, plevelné.

Tyto tvoje obrazy vůbec neznám.

Jsou to už hodně staré věci a já byl tehdy hodně pilný a každý den jsem udělal odpoledne jeden nebo dva obrazy. Nosil jsem štafle, jezdil jsem špinavý od barev přes celou Ostravu tramvají a potom s obrazem zpátky do Hrabůvky. Strašně mě to drželo, některá místa jsem měl obzvlášť rád, chodil jsem je pozorovat před deštěm, po dešti, pokaždé jiné barvy. Tam mě to chytlo.

Opájel ses barvami, světlem?

Poněkud anachronicky – v tom smyslu, že jsem objevoval něco, co už objevili impresionisté sto let předtím.

Ale bylo to na vlastní vrub a také tady asi platí, že není dobré chytat hada cizí rukou.

Tehdy jsem toho moc nevěděl ani o těch impresionistech, barevné kombinace jsem si hledal sám.

Je to dobrá příprava a u současných tvůrců je často znát, že jim něco podobného chybí.

Jako dospívající člověk jsem také potřeboval samotu. Byl jsem tam úplně sám, v nějaké fabriční hale, uvnitř poletovali ptáci.

I přes noc?

Ne, jen odpoledne. Rostla tam divoká rajčata, hnízдили ptáci, tohle prostředí mě uklidňovalo.

To všechno je už pryč?

Asi před třemi lety jsem se pokusil namalovat to všechno znovu, dojít si na stará místa. Kolonie už většinou nestojí, ale byla tu třeba dvě stě let stará koksovna Trojice, která je teď už také zbouraná. Ale některé věci tam ještě jsou, třeba betonové konstrukce chladírenských věží. Maloval jsem je někdy před více než třiceti lety. Tehdy byly čerstvě zbourané, ale dnes tam rostou břízy, které jsou už vyšší než samotné konstrukce. Jako kdyby tam vygradoval problém času; proto jsem tam maloval. Z té industriální krajiny mám několik obrazů. Právě ty někdejší chladicí věže mi připomenuly řecký amfiteátr. Je to ale industriální amfiteátr. Proto jsem tam namaloval diskobola, který se snaží, být jen tím diskem, z toho prostředí dostat.

Má taky dost omezený prostor – a možnosti.

Je posazen na nějakém kolíku, jehož vršek připomíná diskařský kruh. A je v aréně, v kleci.

V jakém smyslu přesně u tebe vygradoval problém času?

Bylo to podobné, jako když romantičtí básníci chodili po zříceninách starých hradů, tam čas vygradoval podobným způsobem: lze tam číst historii. S tím je spojený i pocit zmaru, uplývání. Já jsem tohle zažil ve starých opuštěných fabrikách.

Zájem o geologii a paleontologii jsi zdědil po otci?

Vlastně po něm, ale získal jsem ho i díky strýci z ma-minčiny strany, Bohumilu Čermákovi, který byl geolog. Dalším velice důležitým zdrojem mého růstu byla jeho žena Milada Schmidtová a její obrazy. Vystudovala Baťovku ve Zlíně, Baťa ji pak poslal na praxi do Francie, tam se poznala dokonce s první Picassovou ženou. Její obrazy tak byly hodně ovlivněny modernou, a to figurální modernou, Pablem Picassem, což se

v padesátých a šedesátých letech u nás moc nenosilo. Za okupace byla na Zlínsku u partyzánů. Jejího mládence chytili a před jejíma očima ho nechali roztrhnout koňmi. Je možné, že právě tehdy se v ní spustila psychóza a nastartovala pozdější schizofrenie. Po válce vystudovala Akademii v Bratislavě, pak se stáhla do Rozsoch u Bystřice nad Pernštejnem, kde žila s mým strýcem, který pracoval jako geolog na Rožínce na uranu. Neměli tam po večerech co dělat, tak ho malovala a vypracovala se v portrétní malbě k úžasné kvalitě.

Kdy jsi ji poznal?

V těch Rozsochách žila v lesích na staré hájence bez elektriny a teplé vody. Jako děti jsme tam několikrát byli na prázdninách. A protože byla v kontaktu s mým otcem a s celou naší rodinou, začala se i rodina dívat na umění jinak. Přes ni si naši rozšířili výtvarné obzory, takže nebyli vůči modernímu umění tak upjatí jako jejich evangeličtí vrstevníci. Jí jsem byl hodně ovlivněn.

Ona ale není pokrevní přízeň?

Jejím otcem byl český legionář Schmidt, její matku Natálii si našel někde na Urale, oženil se s ní a ona s ním přišla po první světové válce do Čech. Dnes je známa jako jedna z nejvýznamnějších českých naivních malířek. Je také zastoupena v našich i světových katalozích naivního umění. Neuměla číst, podepisovala se jen křížkem. V padesátých letech uviděla někde v novinách dětskou kresbu a řekla si, že by tohle mohla zkusit taky. Začala malovat a brzy za ní jezdili různí sběratelé naivního umění nejen z Čech, ale i z Německa, takže občas něco i prodala.

Žije ještě její dcera Milada?

Letos jí bylo devadesát let. Je na psychiatrii v Jihlavě. Jak jsem ji poznal, byla to velice silná, vitální žena, která si dokázala sama v domě postavit verandu a záchod, vodu musela pumpovat. Jedla jenom nevařenou potravu. Psala romány, a to v několika jazycích. Toho, co napsala a namalovala, jsou štosy. Hodně obrazů je přemalovaných, některé jsou v majetku naší rodiny, jiné má u sebe teta Květa Pfannová, sestra mého tatínka, protože Milada často přicházela do Sněžného za jejím

mužem, farářem Pfannem. Uznávala ho za dobrého člověka, lidi dělila na dobré a zlé. Nosila mu obrazy a s ním o nich i diskutovala. Pfann s ní měl trpělivost a její díla vystavoval ve své pracovně. Nechal její obrazy na sebe působit. Honza o Miladě a strýci Bohumilovi píše ve svých knihách.

Ale u prózy se dá těžko odlišit, co je Dichtung a co je Wahrheit.

Do jaké míry jde o fikci a nakolik text skutečně něco vypovídá o té osobě, to se už nepozná. Nehledě k tomu, že prozaik může spojit několik osob v jednu. Miladě, pokud jde o malířské umění, vděčím skutečně za mnoho. Později jezdila i k našim do Ostravy. Její muž před ní prchal, dělala mu psí kusy. Když zjistila nebo nabyla přesvědčení, že mu někdo ubližuje, tak to od ní schytil. Takhle jednou propleskla jeho nadřazeného. Nebo sedla do auta a úplně ho zničila, protože neuměla řídit, ale myslela si, že umí.

Jaké byly vztahy s tvým bratrem Janem?

Honza byl o čtyři roky mladší. V dětství jsem se o něj staral a měli jsme dost dobrý vztah. Potom jsme se trochu mýjeli, protože v určitém období znamenají čtyři roky poměrně velký odstup, zažíval jsem už jiné školy a měl jsem také jiné zkušenosti než on. Až později jsme se spolu sešli na platformě tzv. ostravského undergroundu, kdy tam Honza také docházel. Začínal už psát, vznikaly povídky jako Ena, později zařazené do knihy *Středověk*. Bylo to takové pěkné období, těsně před revolucí a kolem ní, tehdy jsme se hodně sblížili. V té době mi také často uváděl výstavy, potom už nechtěl.

Jak to zdůvodňoval?

Tvrdil, že tomu až tak nerozumí. Měl rád obsahové věci, příběh, romány. Je zajímavé, že moc nečetl filozofickou nebo teologickou literaturu, kterou jsem mu kupoval. Věděl jsem, že ji moc nečte, dokázal mnohem víc vytěžit z románů, z americké nebo anglické literatury. Na té si dokázal všimnout řady věcí, ale aby se hlouběji zabýval nějakými filozofickými nebo teologickými texty, to mu nesesedlo. Potom jsme se vídali dost málo, protože žil hodně divokým způsobem ži-

Šebestián s růží, 150x110 cm, olej na plátně, 2000.

Axis, 220x150 cm, kombinovaná technika, 2011.

Charitas,
150x100 cm,
akryl na plátně,
1992.

Myšlenky
na bytí,
100x75 cm,
akryl na plátně,
2010.

St. Pietro, 150x170 cm, olej na plátně, 2009.

Sv. Anežka, 160x120 cm, akryl na plátně, 1990.

Kristova noha,
140x180 cm,
akryl na plátně, 2002.

Davidové 1,
150x200 cm,
olej na plátně, 2007.

Vzpomínky, 150x200 cm, olej na plátně, 2011.

vota, a to mě dost ničilo. Teď je to z mé strany možná alibismus, myslím si, že jsem s ním měl být přece jen víc v kontaktu. Ale všechno bylo u Honzy zběsilé, hraničilo to se zdravím. Honza hodně pil, dvakrát byl na detoxu, a poslední roky, od doby, kdy se rozvedl, byly dost šílené. Jeho hvězda stoupala vzhůru, nepsal doma, ale na Vysočině, aby měl klid. Ale jako by, jak někdo řekl, to bylo psáno krví. Každá kniha byla vykoupěna další devastací. S ním se nedalo být – sedět a nepít. Buď se člověk účastnil zcela, nebo šel od něj. V něčem byl dost i nepříjemnej, a to nás také poněkud odcizovalo. Jednu dobu bydlel u mě v ateliéru v centru Ostravy. Ráno jsem maloval a odpoledne jsem odcházel, on přicházel v noci a ráno odcházel do práce, v dost zbědovaném stavu. Bylo to víceméně na výdrž.

Co tě s bratrem sblížovalo umělecky?

Myslím, že Honza byl, pokud jde o tvorbu, ještě tradičnější než já. Byl jsem přece jen mnohem víc nucen se setkávat se současnými proudy ve výtvarném umění, zatímco on se držel východisek, která mu poskytla velice dobrá škola v Olomouci, kde studoval češtinu a angličtinu. Ovlivnila ho především americká literatura. Dveře k ní na fakultě otevřel docent Josef Jařab. Literatura je přece jen něco jiného než malování obrazů. Myslím si, že některým mým obrazům Honza skutečně nerozuměl, a mně zase jeho texty přišly někdy až příliš dopověděné. Není tomu tak u jeho posledních dvou knížek, kde se objevují obrazy, které mě skutečně nadchly, neboť je dokázal dotáhnout na podobenství.

Nejde tedy o pouhou story, o příběh?

Ano, není to jen „storka“, ale dotažené podobenství o životě. Píše o úplně jiných zážitcích někde v polích, na louce, nebo v horách někde na Krétě. Ale to není to podstatné, on vše vždycky vztáhne k životu, k bytí člověka. Člověk v přírodě, člověk v živlech, člověk a Bůh, tyhle věci mě zajímají. Pouhé příběhy mě už tolik neberou. Je to prostě tím, že obraz není film nebo divadlo. V tom jsme se s Honzou někdy rozcházeli.

Cítil jsi potřebu vymezovat se proti prostředí?

Až později, když jsem byl na akademii a namaloval některé vyložené provokativní obrazy. Příslušel jsem

k ostravskému undergroundu a skupinu, která tady vznikla, jsme pojmenovali Přirození. Přihlásili jsme se programově k trapnosti. Malovat všechna tabu, i to, co je trapné.

Provokace. Kdy přesně to bylo?

Někdy v letech 1986–1987. Nevím, jestli to nebylo přímo v reakci na skupinu Tvrdohlaví. Scházeli jsme se v Ostravě na Stodolní. Tenkrát to nebyla ulice zábavy, byl tam jen jeden opuštěný hotel a vinárna, kde jsme se scházeli s lidmi, kteří se nedostali na výtvarné školy, a také budoucí literáti bratři Hruškové, bratři Motýlové, můj bratr Honza. Něco jsme dělali společně, především výtvarníkům šlo o to vytvořit skupinu. A až tady jsem narazil i u rodičů, protože zde se už pracovalo s otevřenou denunciací citlivých věcí, s otevřenou pornografií, s reklamou, a to oni spolknout nemohli.

Kdy a u koho jsi studoval na Akademii?

V letech 1979 až 1984. Nejprve jsem strávil dva roky v přípravce u docenta Pospíšila, to byl takový polovojenský styl, potom u Františka Jiroudka, krajináře, ale v té době byl už dávno za svým zenitem. Spíš se nás bál, než by nám něco řekl, což bylo nakonec dobře, protože jsme se mohli rozvíjet každý, jak chtěl, a učili jsme se jeden od druhého.

Akademie ti poskytla především čas?

Samozřejmě, i když v těch osmdesátých letech to byl strašný pocit. Dost se tam pilo a o umění se toho moc nenamluvilo. Až když jsem z Prahy v roce 1984 odešel, začaly se dít věci jako Konfrontace, výstavy na periferiích, to bylo jasné, že se režim začíná pomalu poroučet. Já v Praze ještě zažil takovou tu úpadkovou dobu zahnívajícího Husákovy režimu, a to bylo opravdu hodně špatné. Moc jsme se toho na té škole nenaučili, musel jsem potom deset let intenzivně pracovat, než jsem našel alespoň zčásti vlastní cestu.

V tvém díle nechybějí sakrální motivy, často v prolnutí s hravostí, ironií nebo se znevážením, zdánlivým či skutečným. V čem to má původ? Řehťačka s křížem, Kristus jako ježek v hlavolamové kleci, svatý Sebastián s párátky?

Myslíš patrně Sebastiána s brčky. U té řehtačky, ale nejen u ní, mi jde o spojení pohanských a křesťanských motivů, o slučování nepatřičných věcí, nebo dokonce o spojení věcí, které jako by k sobě vůbec nepatřily: tím vzniká groteska, prostor pro humor, pro absurditu.

U evangeliků hraje obraz, výtvarné zpodobení vnějšího i vnitřního světa, odlišnou roli než v prostředí katolic-kém. Jak ses s tím vyrovnával?

Byl jsem vychován v evangelické víře, a tedy i v prostředí, které je na obrazy dost chudé. V popředí tu jsou spíš texty, texty vyzlacené, nápisy na stěnách modliteben atd., sem tam nějaký symbolický florální motiv, ale figury samy už moc ne. Když jsem se zabýval dějinami umění, viděl jsem, jak jsou barokní a renesanční díla plná figur a příběhů, až mě to dráždilo. To byl první popud k tomu, abych začal pracovat s náboženskou obrazností, šlo mi o to vyrovnat se právě s tou *předmětností*, která na člověka dýchne z barokních, ale také z gotických obrazů, s úsilím namalovat věci, které jsem já vnímal symbolicky nebo abstraktně, se snahou udělat Bibli chudých a namalovat věci prostě v těle. A chtěl jsem se tomu i nějak pomstít, takže jsem trochu přeháněl. Na jedné výstavě gotických obrazů jsem si všiml, že se lidé nad nimi usmívají, nebo dokonce

Ježek v kleci,
dřevo, kov, 1991.

vyloženě směji. Pak jsem si uvědomil, že tomu je tak proto, že malíř chtěl něco namalovat tak upřímně, že se ta jeho vroucnost jako by obracela proti němu. Obraz je namalován tak vroucně, že nakonec působí směšně, dostává se na určitou hranu. A právě tato hrana mě začala zajímat.

Když je člověk zamilovaný, je také směšný.

A gotický malíř do toho, co maloval, zamilovaný byl.

Blázen pro Krista.

Malíř vložil do obrazu takové množství citu, že přestával být věrohodný. Vypadá to spíš na grotesku nebo horor. Mám teď na mysli různá vyobrazení pekelných muk a trýzní. Zabýval jsem se tím dlouho, po roce 1985 jsem nebyl rušen žádnou školou, a postupně jsem zjišťoval, že některým věcem se pomstít nedá. Jsou natolik dobré, že člověka nakonec dostanou, převálčují. Třeba cyklus založený na portrétních, vlastně funerálních obrazech Mistra Theodorika z Kaple sv. Kříže na Karlštejně. Člověka přepadla jakási síla a člověk k tomu nemohl dodat nic ironického.

Ale tvůj portrét svaté Anežky může u někoho vyvolat pohoršení.

Máš asi na mysli sv. Anežku s křížem. Je na něm rozkročená žena s theodorikovským obličejem a z jejího lůna vystupuje určitá forma, připomínající kříž, který se jí ovíjí kolem hlavy. Vlastně to je kříž, ale zatočený kříž je nesmysl, takže divák to jako kříž nepřčte, ale původně to kříž byl.

Ani já jsem ho jako kříž nevnímal. Považoval jsem ho za znak přemožení tělesnosti, zduchovnění celého člověka, nejenom „duše“ v běžném chápání.

Může skutečně připomínat spíše něco jako srp, je to jakási dramatická smyčka. Ale napětí v obraze pochází z kontrastu mezi pohledem, až nenormálně svatým, vykuleným, buličím – a tělem, naznačeným silným ochlupením ženského lůna. Ducha zračícího se ve tváři nebo oku světice uzemňuje tělo, tělesnost.

Neměl jsi zde potřebu něco shodit?

Vadila mi právě až taková nenormální svatost.

Možná spíš přílišná „hagiografizace“?

Proto jsem tam vložil ty tělesné prvky, protože ta svatá byla nahá. Na jedné straně omotaná hlava, a k tomu holý zadek. Něco takového.

Svatý František z Assisi vešel po svém obrácení do chrámu Páně úplně nahý. Nevím, jestli ho už někdo takhle namaloval.

To muselo být velké pohoršení.

Pro rodinu asi úplný průšvih. Pracoval jsi nebo ještě pracuješ na ilustracích k Bibli...

Jde o projekt Bible ilustrovaná, na kterém se podílí asi deset autorů. Každý z nich dostal deset míst ze Starého a z Nového zákona, která by měl ilustrovat.

Nemohl sis vybrat?

To nešlo, protože témata byla vybrána průřezově celou Bibli. Od útěku ze Sodomy přes krále Davida až po Zjevení sv. Jana.

Co bylo na celém zadání nejobtížnější, kromě toho, že sis nemohl vybrat?

Pro mě bylo dost těžké ilustrace udržet v jednom výtvarném duchu. Něco jiného je malovat dějovou věc, jako je únik ze Sodomy, něco jiného je podobenství o hořčičném zrně. A je také otázka, do jaké míry si člověk může jako ilustrátor dovolit interpretaci. Víím, že by něco ani neprošlo, protože to „hlídá“ arcibiskup Duka, který chtěl dopředu nějaké náhledy, takže je třeba postupovat velice obezřele.

Ale jsou to tvé ilustrace, musejí vycházet z tebe.

Něco zásadně mého, osobního tam samozřejmě je. Neokázalost, civilnost až chudoba. Třeba u Panny Marie, která je u mě bez všech tradičních atributů, jednoduše sedí na zemi, dokonce i země je namalovaná skutečnou hlínou.

Žádná šifra Matky země?

Rozhodně ano, ten rozměr země tam prostě vidím. Nechápu ji jako sladkou Madonu v oblacích.

Lze tvé pojetí také pochopit jako důraz na integrálnost Vtělení?

Je to nebe *na* zemi, jde o prolnutí, o to, že se nebe položilo *na* zem.

To by se mohlo panu kardinálovi líbit.

Myslím, že by se mu to mělo líbit. Měl jsem velký problém s tím, aby to, co udělám, nebylo na jedné straně upovídáné a aby to na druhé straně nebylo nečitelné. V zadání bylo výslovně řečeno, že by tam neměly být abstraktní polohy. Člověk se musí o něco opřít, ale když si představím celé dějiny umění, zmocní se mě až pocit, že je zbytečné se o něco dalšího pokoušet, protože to bylo už daleko lépe namalováno v románských manuskriptech nebo v gotice a ve všech dalších slozích. Ale myslím si, že i když člověk nerezignuje na figuraci, sám se nějak od těch vzorů nakonec odrazí. A doba, v níž žije, a jeho vnímání se nějak do jeho díla promítnou. A je to pak jiné než ty staré věci.

Takže si před díly minulosti nemusíš připadat „takhle malinký“?

Ale já si i tak dost takhle připadám. Protože čím víc o tom člověk ví, tím víc vidí, jaké vzepětí zřejmě představovalo jedenácté a dvanácté století a vlastně celý vrcholný středověk. Jednak myšlenkové, ale šlo i o nasazení umělců v těch skriptoriích, kde měli k dispozici takové penzum času, o němž se nikomu z nás ani nesní.

Ale do toho volna lidí se promítala určitá dynamika toho, co si v sobě nesli.

Nebylo to samozřejmě jen o tom „prázdně“, ale říkám si neustále, jaká to musela být úžasná, intenzivní doba. V ní se také přišlo na největší věci, ať už to byl Anselm z Canterbury nebo Mistr Eckhart. Teologie se v leccems stejně už dál nedostala. A odpovídalo tomu i tehdejší výtvarné umění, hlavně ty evangeliáře. Odrazit se od toho je někdy hodně těžké.

Ostrava-Zábřeh, 25. září 2012

Josef Mlejnek, básník, kritik a překladatel.

Masaryk, Bělohradský a pokušení nihilismu

JIRÍ HANUŠ

V Salonu Práva 27. září 2012 vyšla stať Václava Bělohradského *Masarykovo dvacáté století*. Je to nový pokus porozumět Masarykovi, tentokrát velmi kritický? Snad je to tak možné chápat. Stále je ještě v oběhu „masarykovská legenda“, bez připuštění kritických poznámek, a to i v historickém prostředí, proto má smysl Masaryka znovu číst a promýšlet: co skutečně sledoval, v čem se mýlil, v čem byl nepřekonatelný, nebo v čem spočívá jeho druhý život. Předností článku V. Bělohradského je to, že se jeho autor evidentně oprostil od masarykovských legend, i když současně nové legendy či jejich alternativy uvádí v život. Bělohradský totiž využívá historiografickou metodu jen částečně. Jinými slovy, mluví o Masarykovi jen zčásti, jinak mu povětšinou Masarykovy myšlenky slouží jako odrazový můstek k úvahám o 20. století a povaze současnosti.

Autor rozvádí především Masarykovu problematickou tezi o první světové válce: že to byla „světová revoluce“, svědčící o boji demokracie za určitý etický cíl, za „ideály humanitní“ – a k tomu se mohli podle TGM přidat i Čeche, neboť jim byly tyto ideály vlastní. Jen se k nim stačí přihlásit: stačí přijmout demokratické ideály, odmítnout zastaralé ideje prosazované Vídní a Římem. V tomto smyslu má Bělohradský svým způsobem pravdu, i když přehání. Nemůžeme se přece ani v tak složitých konfliktech tvářit, že vůbec nelze rozlišit charakter válčících stran, posoudit jejich ideologii, a přiklonit se případně na jednu z nich. Domnívám se, že válečný konflikt nemůžeme nakonec interpretovat tak, že by pravdu měli jen vojáci na frontě, nikdo jiný. To je intelektuální přemet, který autor provedl odvolávaje se na Patočku. Masaryk byl velký politik, konstruktér dějin, do jisté míry si s nimi dělal, co chtěl. Ale jeho orientace na Západ a demokracii byla od jisté chvíle asi jedinou schůdnou politickou alternativou, což Václav Bělohradský zaml-

žuje. Vytýká Masarykovi, že nepochopil, že skutečnou světovou revolucí nebyla světová válka, ale nástup tzv. technonihilismu, techno-moci.

Vytýkat Masarykovi nepochopení válečného konfliktu je ale trochu nesmyslné. Vždyť jej nakonec přece vyhrál, ne? Ale vážně: samozřejmě si nemohl být vědom všech aspektů celé záležitosti, nemohl tušit, že světová revoluce bude do jisté míry trvat dál, že se strašlivým způsobem změnila situace v Rusku, že v Evropě vzniknou tvrdé opoziční skupiny proti válečným výsledkům, které se nakonec ujmou moci. Kdo dokáže předvídat budoucnost? Masaryk byl přece „jen“ filozof, sociolog a politik, politik především, nikoli však prorok. Bělohradského termín „technonihilismus“ je vůbec zajímavý. Technonihilismus je údajný základní trend 20. století, podle něhož všechny politické cíle (včetně demokratických) budou pouze „funkčními substituty války“, hesly, v jejichž jménu jsou lidé mobilizováni k dosažení velkých cílů. Navíc to, že demokracii zařadil do jedné řady s konzumerismem, komunismem apod., to je nejen nepravda, ale intelektuální sebevražda. Nevím, co vede Bělohradského ke spáchání harakiri, jinde je schopen poměrně uměřených soudů. Je to paradoxně spíše výraz nihilismu, že vše převede na „účelový substitut války“. To by znamenalo, že paradoxně by byl právě Václav Bělohradský jen pozdním výhonkem nihilismu, který Masaryk před válkou tak detailně a citlivě detekoval a analyzoval.

Bělohradský vychází z Jana Patočky, vzal si od něj základní impuls. Patočka kritizoval Masarykovu filozofii, viděl ji jako rozporuplnou. Při odvážném srovnání Masaryka s Friedrichem Nietzsche také vyjádřil myšlenku, že jeho „vůle k moci“ ukazuje na etatismus průmyslově technokratické a militantní podoby a mobilizuje veškerou energii. Patočkovi je Nietzsche nejen filozofem jedné války (jako Masaryk), ale celé součas-

nosti jako válečného období. To je zřejmě onen „Bělohradského“ technonihilismus. Bělohradský je v tom tedy nepůvodní, a navíc zapomněl dodat dvě maličkosti – že to již popsal Patočka a že měl při tom na mysli Nietzscheho. Ale přesto všechno se odvažují tvrdit, že dvacáté století není převoditelné pouze na „století války a revolucí“, permanentního a stupňujícího se nihilismu. Opakuji, že pokud bychom na to přistoupili, tak jsme v pasti nihilismu i my. Moderní doba je ambivalentní a není převoditelná na jednu tendenci – to je jednak výrazně redukcionistické chápání historie a navíc je to, osobně vzato, poněkud temná a beznadějná tendence. Ano, 20. století obsahovalo strašlivé věci, ale současně ukázalo i východisko. Nebyl například rozpad Sovětského svazu v zásadě radostnou událostí, která skončila jednu z válek, tj. tu studenou, a umožnila nový začátek, „otevřela dějiny“?

Bělohradský se zabývá též vztahem TGM k náboženství, k jeho schopnosti vystihnout „smysl“, který překračuje velké ideologické cíle. Údajně toto prohlédnutí potřeby smyslu obrátil jen proti „nepřítelům“, zejména proti Německu. To ale není celá pravda, což si Bělohradský uvědomuje – jeho řeč je plná rozporů. Na jedné straně tvrdí, že vše u Masaryka překryla potřeba vítězství ve světové revoluci, na druhé straně si uvědomuje, že u TGM je náboženství zásadní téma, které překračuje vše a do jisté míry je jeho ústředním. Jak říká Bělohradský na jiném místě správně, pro Masaryka bylo opravdu náboženství nikoli tradicí, ale kulturou, výsledkem svobodné kritické argumentace a vědomé lásky k druhým lidem. Zde se Masaryk stal dobrým žákem cizích křesťanských tradic, především díky své ženě. Středoevropská tradice mu byla malá, úzká, potřeboval se nadechnout a oplodnit středoevropský katolicismus a protestantismus americkým evangelikálním hnutím, v jeho puritánské podobě. V tomto smyslu je Bělohradského interpretace správná. Jiné jeho tvrzení, že Masaryk i v této věci neporozuměl novodobé sekularizaci, kterou je třeba „přijmout do všech důsledků“, je opět nesrozumitelné, příliš osobní. Proč bychom museli u všech všudy přijmout sekularizaci do všech důsledků? Neměl snad Masaryk právo se bránit proti radikální sekularizaci svým pojetím Ježíše jako humanitního myslitele nebo svým důrazem na nutnost jednání *sub specie*

aeternitatis? Já zde vnímám Masaryka nikoli po patočkovsku jako filozofa, ale také jako křesťana.

Bělohradský vytýká na závěr Masarykovi, že chápal literaturu pouze z hlediska jejího výchovného cíle, což mu ji neumožnilo pochopit. To je opět příliš silné tvrzení. Četl Masarykova díla o náboženství, sebevraždě a evropském nihilismu? Tam jsou samozřejmě „výchovné akcenty“, na druhé straně precizní a jemná hodnocení literárních děl. Proti Bělohradského degradujícímu hodnocení stojí mnoho odstavců dokládajících Masarykovu důkladnou znalost literatury, kterou využívá ani ne tak k cílům „výchovným“, jak tvrdí Bělohradský, ale jako možnost pochopit něco důležitého o své současnosti, což je něco docela jiného. Masaryk četl literární díla jako někdo, kdo si uvědomuje, že literáři mají často sensoria, jakási tykadla přiložená ke své době. Což je mimochodem přesné, i když to samozřejmě nelze tvrdit o všech. Výchovné cíle se u TGM objevují také, jistě, ale v této oblasti nejsou prioritní.

V první části svého článku se pokouší Bělohradský o jakousi stratifikaci současných pojetí českých dějin, do nichž se pokouší včlenit i Masaryka. Je otázka, zda je výstižné chápat české dějiny tímto způsobem – jako čtení Mnichova a mnichovské zrady, jako zápletku kotvící v Pražském jaru '68, jako znovuoobnovenou ideu střední Evropy, i s jejím smutněním za starým Rakouskem. Je to snad docela svěží, i když v dílčích aspektech nepříliš inovativní. To je ostatně přednost Václava Bělohradského – má hodně načteno, je schopen to kumulovat do organických celků. Na druhé straně plete hrušky s jablky. Měl se věnovat Masarykovi, ale zapletl do toho všechno možné, aby to bylo zajímavější. Jsou to ovšem anachronismy, které mají s TGM už velmi málo společného. Jak souvisí Pražské jaro a diskuse o jeho významu v sedmdesátých až devadesátých letech s Masarykem? Podle hesla, že všechno souvisí se vším, snad ano, ale podle pravdivějšího hesla, že *něco souvisí jen s něčím*, tak nikoliv. Zase je tam přítomna ona pověstná Bělohradského klička, pokus vymluvit se z tématu nějakými širšími souvislostmi. Pouze ve dvou případech je vazba čitelná – v úpadku „Masarykova“ státu po Mnichovu a pak po roce 1945, což samozřejmě se slabínamy založení nového státního útvaru souvisí, a pak otázky, které se vynoří ještě později – zda nemělo být

Rakousko-Uhersko zachováno. To je ovšem jasně anachronický výklad, i když má jistou hodnotu. Umožňuje nám uvažovat nad tím, co přivedlo Masaryka k tomu, aby začal myslet jinak než předcházející generace. Tak totiž zněla základní premisa české politiky devatenáctého století: zachovat Rakousko, pokud to půjde.

Ani Bělohradského teze o národech jako „imagined communities“, jako společnostech tvořených narativy, jejichž identita je tvořena univerzálně platnými ideály, není původní. Jedná se o vynález historika Benedicta Andersona, starý téměř třicet let. Bělohradský ho umně použil. Ano, Masarykovy ideje humanitní jsou takovým univerzálním ideálem, nepochybně. Jsou to mimochodem ideály křesťanského Západu, které v sobě obsahují jak židovský profétismus, tak zpracovanou a pokřesťanštěnou antiku. Masaryk byl velký stratég – říkal tehdejšímu Západu, že k němu nejen patříme svým rozhodnutím, ale svou historií, což bylo politikum par excellence, a ještě ke všemu to byla částečně pravda. My prostě k Západu patříme svými kořeny, a to přese všechno hejslovanství. V tomto ohledu není Masarykova politika vůbec idealistická, jak nám Bělohradský podsouvá. Je naopak velmi realistická – a já bych dodal, že v oné

době byla opravdu smysluplnou alternativou. O tom svědčí i realistické popisy ze *Světové revoluce*, při vši sebestylizaci. Přiznám se také, že občas mi dělá problémy rozlišit, co Masaryk myslel vážně a co myslel jako provokaci. Příliš v nás žije tatíčkovská legenda, vážný pan prezident na koni, hlubokomyslné rozhovory s Čapkem a všechno ostatní. On to byl také provokatér, šibal, člověk kuloárních a zákulisních jednání, občas nečekaných rozhodnutí. Na to bychom neměli zapomínat.

Závěrem: Bělohradského článek je trochu o Masarykovi, trochu o interpretaci českých dějin 20. století, hodně o samotném Bělohradském. Snaží se říci něco opravdu podstatného, ale propadá módním ideovým vlnám, nebo opakuje již známé věci. Jeho teze o nástupu technonihilismu to výstižně dokazuje. To je ovšem Bělohradského problém, méně Masarykův. Nechat se strhnout vírem myšlenek a vírem slov. Nechat se zlákat módou. To ovšem k podstatnému uchopení současnosti ani minulosti nevede, je to příliš lehké, neukotvené, těkavé.

Jiří Hanuš, historik, pracuje na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

souvislosti
revue pro literaturu a kulturu
2/2012

Brousek
Typl
Färber
Kráľ
Dene-
marková
Hak
Wiener
Gruppe
Šotolová

Brát pluralismus vážně

K debatě o právu, politice, spravedlnosti a Evropské unii

PAVEL DUFEK

Dovolím si začít poněkud zešíroka. Mezi komentátory ze všech zákoutí politického spektra existuje pozoruhodná shoda na tom, že „současná společnost“ se buď již nachází v bídném stavu, nebo k němu pomalu, leč jistě směřuje, z čehož plyne, že její vyhlídky jsou v každém případě tristní, pokud ovšem něco neučiníme, respektive něčemu jinému nezabráníme. Bronisław Wildstein nabídl svoji verzi tohoto příběhu, přičemž se jedná o verzi ambiciózní co do tematického záběru, identifikace příčin a viníků i navrhovaných prostředků nápravy. Následující text bude v porovnání s jeho „výkopem“ asymetrický, co se týče délky, obsahu, ambicí i žánru.

Nemohu si hned v úvodu odpustit krátkou „metodologickou“ poznámku. Vést dialog či „mnoholog“ se zastánci odlišných, nebo rovnou opačných názorů má smysl pouze za předpokladu, že žádoucí výstupy takové výměny nejsou známy a fixovány předem. Plodnost diskuse, jakkoliv intelektuálně ostré, zároveň závisí na principiální otevřenosti disputantů, čili na tom, aby se nezakopali na svých „Maginotových liniích“, z nichž se za žádných okolností neustupuje.¹ Wildsteinův esej v zásadě představuje polemicky vystavěné světonázorové krédo, což, nehledě na možné přednosti takového textu, má ten následek, že podobnou „konverzaci“ víceméně nepřipouští.

Domnívám se, že se v kontextu analyzované problematiky i zamýšleného publika nejedná o nejšťastnější přístup, a ve zbytku svého příspěvku se pokusím doložit, v čem je Wildsteinův text problematický i z hlediska cílů, které sám sleduje. Podrobná kritická analýza není v mém pohledu účelem této autorské výměny a ani o ni neusiluji; domnívám se však, že nuan-

covanějším přístupem lze předejít zbytečným nedorozuměním i podobně útočným až opovrhlivým reakcím ze strany ideových konkurentů – a to i za cenu toho, že nenabídnu čtenáři recept na zázračný společenský lektvar.

Všechno souvisí se vším? Kritika a stavění strašáků

Kolega Wildstein spatřuje ne jeden, ale hned několik kořenů současných lidských špatností. Přestože není úplně nejsnadnější toto klubko rozplést, či snad rozetnout, domnívám se, že za ten nejhluběji zarostlý považuje pronikání pozitivního práva do oblastí, které mu byly dříve zapovězeny, jako je morálka, společenské tradice a zvyklosti, rodina, náboženství, trh nebo stát. Tuto legalistickou penetraci podle něj intelektuálně zaštiťuje „levicově-liberální ideologie“ prosazovaná právníky, ústavními soudy, občanskou společností, ekologickými aktivisty a médii, přičemž této nepřehledné situace využívají „nadmárodní elity“, „velký kapitál“ a „vlivové skupiny“ k prosazování svých partikulárních zájmů. Utopistické sociální inženýrství těchto ideologů se následně neblaze projevuje i v oblastech jako např. harmonizace, resp. unifikace evropského (unijního) práva, regulační horečka a byrokratizace společnosti, hypertrofie sociálních, ekonomických a kolektivních práv a nároků, pozitivní diskriminace, ekologický alarmismus či „degenerace“ a mizející kontrolovatelnost mezinárodních organizací.

Wildstein také navrhuje směr řešení této nezáviděníhodné situace, a tím je návrat ke klasickému liberalismu, přirozenému právu, „pevným společenským

normám“, principu většinového demokratického rozhodování a přirozené lidské důstojnosti. Tato „tradiční forma existence“ evropských společností je dle autora v současné době v hluboké defenzivě, neboť veřejnou debatu i politicko-kulturní klima ovládá levicově-liberální ideologie. Wildsteinova diagnóza má tudíž odkrýt onen bídný stav soudobé společnosti a zároveň burcuje k obraně hodnot, které stály za jejím dřívějším vzestupem – v neposlední řadě pak k obraně národního státu jakožto nenahraditelné nádoby poskytující pevnou formu liberální demokracii západního typu.

Jsem přesvědčen, že hájit pokračující relevanci národního státu a klíčové vhledy liberální politické teorie lze i bez vynalézání dvacetihlavého ideologického monstra, které vypadá pokaždé jinak, a to podle toho, z jaké strany se na něj potřebujeme podívat. Problém je v tom, že stavba slaměných panáků obludných rozměrů sice usnadňuje rétorické tepání skutečných i domnělých společenských problémů a jejich viníků, zároveň ovšem znemožňuje racionální diskusi – a to i s těmi, kdo jednotlivé tváře tohoto proteovského bubáka považují za příslib či naději pro liberální demokracii, nikoliv její smrtelné ohrožení.

Moderní stát jako právní stát a judicializace politiky

Svým způsobem nejzávažnějším, protože nejobecnějším problémem Wildsteinova textu je ledabylé zacházení s klíčovými pojmy a konstrukce falešných protikladů. Esej pracuje s předpokladem, že existuje nezávislá sféra „politiky“, jež je v poslední době kolonizována pozitivním právem. Proces takzvané *judicializace politiky* je poměrně dobře popsán v odborné literatuře a některé jeho aspekty mohou být považovány za problematické,² nicméně Wildsteinův „kobercový útok“ a dalekosáhlé závěry o právu a spravedlnosti o ně podle mě opřít nelze; je zde třeba důkladně rozlišovat.

Podstatou moderního státu je princip, že politické jednání a rozhodování je v něm (a) ohraničeno právem a (b) uváděno ve skutečnost opět jazykem pozitivního práva, a to v podobě podzákonných, zákonných i nadzákonných (ústavních) norem, před nimiž jsou si všichni občané rovni. Moderní stát je sice také

národním státem, ovšem to je v zásadě nahodilý výsledek historických, sociálních a kulturních okolností.³ Zároveň je ale státem *právním* (*Rechtsstaat*, příp. významově analogický termín *rule of law*) a v tomto případě se jedná o vazbu konceptuální – to znamená, že myslit moderní národní stát jako v nějakém způsobu „očištěný“ od vlády práva nedává smysl.⁴ S tím úzce souvisí nenahraditelnost hierarchického, neosobního, trvalého a expertními znalostmi vybaveného administrativního aparátu (tj. byrokracie), který přijaté normy uvádí v platnost. Expanze tohoto aparátu a jeho funkcí je pak důsledkem mimo jiné sociologicky nesporného faktu narůstající funkční společenské diferenciaci a komplexity a z nich vyplývajícího rozšiřování okruhu problémů, s nimiž se společnost *a stát* potýká a jež je třeba „řešit“. ⁵ K verdiktu, zdali je fungování byrokracie v souladu s právem nebo zdali legislativní akty neodporují nadřazeným normám, jsou určeny soudy, a tento „procedurální“ aspekt judicializace politiky je proto svým způsobem žádoucí – soudy takto chrání občany před zvláštní státní mocí.

Pokud by se měl klasický liberál *na úrovni národního státu* něčeho obávat, pak je to naopak expanze politické sféry, přesněji řečeno *politzace* těch oblastí společenského a individuálního života, které jsou jinak pod „ochranou“ ústřední liberální distinkce mezi *veřejným* a *soukromým*. Heslo „osobní je politické“ nepochází z hlav právníků ani soudců, nýbrž osob a skupin řazených (či sebezarážujících se) do tzv. radikálně-demokratického proudu, jejichž cílem je skutečně *Aufhebung* liberální (zastupitelské) demokracie blíže k ideálu demokracie deliberativní, agonistické či rovnou přímé.⁶ Politizace v tomto smyslu znamená, zjednodušeně řečeno, podřízení co nejvíce oblastí lidského života *demokratickému vyjednávání a rozhodování*.⁷ Lze předpokládat, že výstupy takového rozhodování budou mít opět podobu právních norem, nicméně platí, že právo zde jde ruku v ruce s politikou. To ovšem nabourává Wildsteinem zastávaný protiklad mezi oběma sférami, protože klíčovým problémem z pohledu zastánců klasické liberální demokracie je stanovení hranic, za nimiž právo *ani* politika nemají co dělat.

Problematickým aspektem judicializace politiky jsou proměny kompetenčního vztahu mezi zákonodár-

dárnou a výkonnou mocí na jedné straně a orgánem ochrany ústavnosti na straně druhé, neboli rostoucí nároky ústavních soudů autoritativně rozhodovat o věcných otázkách „vysoké politiky“: Jak uvádí právní a politický teoretik Ran Hirschl, otazníky se poté vznášejí mimo jiné nad pokračující relevancí takových hodnot, jako je dělba moci nebo politická odpovědnost.⁸ Ačkoliv státy, které má Wildstein na mysli, se co do rozvržení kompetencí mezi nejvyššími ústavními orgány liší, zřejmě platí, že jsme svědky pnutí mezi dvěma základními principy liberálně-demokratických režimů, a to konstitucionalismem a demokratickou vůlí lidu. Jak dokládá tematicky relevantní článek Jiřího Baroše v jednom z předchozích čísel *Kontextů*, v němž autor obhájí *v rámci českého ústavního pořádku a politických dějin* primát nálezů Ústavního soudu ČR (ÚS) vůči názorům, že demokratická vůle lidu vyjádřená legislativními akty Parlamentu ČR (včetně těch ústavních) má mít v případě sporu vždy přednost, odpověď na otázku priority není jednoznačná.⁹

Pro naše účely nejsou podstatné nuance Barošovy argumentace ani jeho verdikt, nýbrž skutečnost, že tato umírněná obrana „soudcovského aktivismu“ není vedena ani levicově-liberálními ideology nebo právními pozitivisty (ať už jde o Baroše, soudce ÚS nebo právní a politické teoretiky, jejichž dílo Baroš cituje), ani s vidinou utopické přestavby existující (české) společnosti ve jménu inženýrsky světlých zítřků. Ba co více, nejhlubším morálním smyslem této obhajoby je přesvědčení, že jedině aktivní ÚS je v posledku garantem lidské *důstojnosti a svobody* v tom smyslu, v jakém jí rozumí hlavní směr evropské právní a politické filosofie.¹⁰ Hranice mezi legitimní aktivitou ústavních soudů a přemrštěným ústavněsoudcovským aktivismem pochopitelně existuje, jenomže její přesná lokace není nikde vytesána, a proto je třeba ji nalézat a její překračování posuzovat vždy znovu: stejně jako v případě legislativních těles koneckonců platí, že jeden zmetek nepopírá deset jiných kvalitních rozhodnutí (nálezu).

Evropská unie a absence politické sféry

Výše jsem naznačil, že se moje argumentace doposud pohybovala na vnitrostátní úrovni; problémy, s nimiž se politické rozhodování potýká na úrovni EU, jsou totiž odlišného až opačného rázu. Existující teoretická i empirická literatura k EU je enormně rozsáhlá, a nehodlám zde proto nosit pověstné dříví do lesa; poukážu pouze na některá témata, která z Wildsteinova textu přímo vyplývají.

Výhrady stran hypertrofie soudcovského aktivismu se jeví na unijní úrovni závažnější. Jelikož zde absentuje plnohodnotná veřejná sféra například v podobě celoevropsky relevantních médií nebo politických stran, nelze hovořit o „politice“ v tom smyslu, v jakém ji známe z vnitrostátního prostředí. Tomu odpovídá také odlišná institucionální struktura s centrální úlohou Komise, která v sobě spojuje exekutivní a některé legislativní pravomoci (např. výhradní zákonodárná iniciativa). V hlavní motor evropeizace politiky a legislativy se nicméně vypracoval Soudní dvůr EU (SD), z jehož lůna mimo jiné vzešly dva ústřední principy unijního práva – *nadřazenost a přímý účinek* – a který má pravomoc rozhodovat o aplikovatelnosti protichůdného principu *subsidiarity* v oblastech sdílených pravomocí (v oblastech výlučné pravomoci EU není tento princip použitelný).¹¹ Problém, který spatřuji v působení SD, ovšem primárně nespočívá v mocenských choutkách soudců či jejich přesvědčení o vlastním statusu „polobožských arbitrá“, nýbrž ve skutečnosti, že soudy samy o sobě nejsou vhodnými nástroji k zajištění *politické legitimacy* a vyjádření politických cílů a perspektiv.¹²

Absence robustní veřejné a politické sféry v EU je reálným a vážným problémem, na kterém patrně budou ještě dlouho troskotat snahy o stabilní a veřejně přijatelné politické sjednocování EU. Pointa mé argumentace zní, že pokud by mělo řešení judicializačního tlaku EU spočívat v posílení celounijní *politiky*, znamenalo by to vlastně přitakání (Wildsteinem kritizované) Habermasově snaze nacházet nové cesty a modely veřejné účasti na politickém rozhodování a budovat společnou evropskou politickou identitu: nepřímá konstitucionalizace EU v podobě Lisabonské

smlouvy by pak byla paradoxně krokem správným směrem, stejně jako další posílení pravomocí Evropského parlamentu nebo širší zavedení principu většinového rozhodování, protože intergovernmentální model politiky v EU již není adekvátní současné institucionální podobě EU.

Je mi jasné, že Wildsteinův recept na tento stav věci míří opačným směrem, k obnově pozice a relevance „suverénních států“ na úkor kompetencí EU, nicméně mám obavu, že taková představa nenabízí reálné řešení daného komplexu problémů, nýbrž pouze jeho zarpuntilé rétorické odmítnutí: Metaforou vztahu mezi EU a členskými státy není stavebnice, z níž lze libovolně odebírat kostky a zase je tam vracet, nýbrž spíše samorost, v němž jsou jednotlivé větve vzájemně propletené a utvářejí svébytnou strukturu.¹³ Otázka pak stojí, zdali a jak moc jej zalévat a hnojit, případně zdali se ho snažit vyšlechtit do předem určené formy.

Pozastavit se lze i nad tím, co si autor představuje pod pojmem „suverénního státu“: aniž bych zde chtěl jakkoliv obhajovat představu sdílené (*pooled*) suverenity, je třeba mít na paměti, že za plně suverénní mohou být státy považovány pouze v mezinárodněprávním smyslu, tj. jako jednotky uznané jako takové ostatními státními aktéry mezinárodní politiky. Další tři standardně rozlišované dimenze suverenity, totiž schopnost plně kontrolovat dění na vlastním území (*vnitrostátní*), schopnost kontrolovat přeshraniční interakce a toky (*interdependenční*) a „negativní“ právo na neintervenci (*vestfálská*) představovaly v moderních dějinách vždy spíše ideálně-typickou konstrukci, jež byla podřízena aktuálním zájmům silných aktérů.¹⁴ „Návrat“ k suverénním státům je proto také nanejvýš metaforou a lze se oprávněně ptát, zdali by na něm politicky a hospodářsky slabší členské země EU vydělaly, nebo spíše prodělaly.

To vše je zcela legitimní *politická* debata, přestože někteří nekritičtí obdivovatelé eurounijního projektu neúnavně kolovrátkují opak (zde je možná třeba hledat kořeny Wildsteinova „trísknutí dveřmi“). Bohužel je zároveň naivní se tvářit, že lze nějak snadno otočit kolem politických dějin zpátky: nanejvýš je ho možné zpomalit či dočasně pozastavit, například do té doby, než vznikne skutečně robustní celoevropský veřejný

prostor. Nemyslím si, že by v případě EU bylo rozumné spoléhat na to, že forma (institucionální rámec) vytvoří obsah (evropský lid) – ačkoliv tento proces lze skutečně vysledovat u některých evropských zemí, nelze ignorovat dosti krvavý kontext, který utváření moderních národů v Evropě provázel; v tomto smyslu se nejedná o příliš šťastnou analogii. Zkratkovitá euroodmítačská reakce by však byla zároveň reakcí krátkozrakou, protože podřezávající větev, na které s větším či menším nadšením sedí i jednotlivé národní státy.

Spravedlnost a lidská práva: Co je a není evidentní

Kromě institucionálního aspektu má Wildsteinův nástin řešení i morální a politicko-filosofický rozměr, spočívající v návratu k přirozenému právu, přirozené lidské důstojnosti, mravnímu řádu a spravedlnosti, to vše chápáné víceméně v intencích klasického liberalismu. Tím má být zachráněn univerzalistický morální náboj myšlení o společnosti, přičemž by se zároveň předešlo svévolnému a nahodilému bobtnání katalogu lidských práv a nároků (v socio-ekonomickém smyslu), stejně jako nekontrolovatelné expanzi nikomu neodpovědných mezinárodních institucí, jež na jejich prosazování a dodržování dohlížejí.

Ačkoliv je mi jistá rezervovanost ve vztahu k vyhlášení stále nových a nablýskaných chart lidských práv sympatická, domnívám se, že autorem prezentovaný přístup má malou šanci přesvědčit nesouhlasící. V prvé řadě je namístě zopakování metodologické poznámky k otevřenosti diskuse. Prezentovat svoji vlastní pozici jako standardní nebo v nějakém smyslu „evidentní“ při současném označení ostatních pojetí jako „ideologií“ (zejména těch „levicově-liberálních“) není než rétorickou figurou, která případné partnery v diskusi dopředu delegitimizuje. Tím ovšem Wildstein prokazuje vlastnímu přesvědčení medvědí službu, protože klasický liberalismus ani morálka vyvozená z přirozeného práva jednoduše *nejdou* samozřejmými „tvrďými fakty sociální reality“ v porovnání s údajnými ideologickými bludy oponentů.

Pokud má být klasický liberalismus programem politického jednání, stává se politickou ideologií stej-

ně jako socialismus, konzervatismus, nacionalismus, anarchismus, feminismus, náboženský fundamentalismus a řada dalších myslitelných -ismů. Na tom není nic špatného ani politováníhodného; ba naopak, bylo by velkou až nebezpečnou chybou žít v přesvědčení, že zrovna *moje/naše* pozice je evidentní pravdou, jež přinese věk „konce všech ideologií“, v němž bude politika buď fungovat na základě nezpochybnitelných principů (morálních či vědeckých), nebo v nám známé podobě zanikne.¹⁵ V tomto světle se jeví poněkud paradoxní Wildsteinovo opakované vyzývání politiky jako léku na legalistické a sociálně-inženýrské tendence.

Ačkoliv to z výše uvedeného plyne spíše nepřímou, je zadruhé pochybné tvrdit, že do poloviny dvacátého století panoval „konsenzus“ ohledně správného vymezení seznamu lidských práv (LP). Odhlédneme-li od skutečnosti, že univerzální LP v té podobě, v jaké je známe dnes, byla postupně ustavována až po druhé světové válce, je třeba připustit, že morální status „práv člověka“ byl odjakživa napadán ze všech stran, ať už marxisty (Marx a odhalení „buržoazní ideologie“), konzervativci (Burke a kritika vyprázdňenosti LP) nebo i samotnými liberály (Bentham a výsměch „tuplovanému nesmyslu“).¹⁶

Zatřetí není – alespoň z Wildsteinova textu – vůbec jasné, v jakém smyslu jsou přirozená práva „jasně rozeznatelnou normou“, resp. v jakém smyslu je evidentní, že obnášejí výhradně lockovská práva na (zjednodušeně řečeno) život, svobodu a majetek – čili negativní práva zapovídající nekonsensuální narušení individuální autonomie. Jedna potíž spočívá v tom, že pokud chceme na těchto právech založit plnohodnotnou vizi moderní společnosti, je pro ně potřeba najít všeobecně přijatelnější oporu než v Boží vůli zasazený přirozený zákon.¹⁷ Ne že by takové snahy neexistovaly zejména v libertariánském táboře, nicméně na nich není nic „jasně rozeznatelného“ a je také dost dobře možné, že radikálně libertariánské (= anti-etatistické) důsledky by nevyhovovaly ani klasickým liberálům.¹⁸ Druhá potíž se ukrývá v tom, že ani z Lockovy teorie samotné nelze vyvodit nutné závěry o absolutním právu na majetek, do něhož by například spadalo i neomezené právo odkazovat dědictví.¹⁹ Při radikálnějším čtení lze dojít i k závěru, že člověk sice disponuje

vlastnictvím sebe sama, nicméně bezvýhradné nároky na vlastnění vnějších předmětů z ideálu sebe-vlastnictví vyvodit nelze.²⁰ Třetí potíž se týká obsahu judikatury soudobých ústavních soudů, které ve snaze vyjasnit vyzývaná „základní práva“ poměrně běžně spojují fundamentální hodnotu lidské důstojnosti, k níž jsou posléze základní lidská práva přiřazována, s jistými nezbytnými sociálně-ekonomickými podmínkami jejich realizace. Opět by bylo více než předčasné si myslet, že se jedná o doklad nadvlády levicově-liberální ideologie nebo právního pozitivismu.²¹

Začtvrté, moderní evropské státy již dlouhá desetiletí nepřipomínají ztělesnění ideálů klasického liberalismu v oblasti lidských/občanských práv a spravedlnosti. Wildstein uvádí, že „sociálnědemokratický“ model státu zaručující sociální a ekonomická práva je „v rozporu se samotným demokratickým přesvědčením hlásaným jeho zastánci“ a podle všeho i s morálními principy zastávanými samotnými občany soudobých států. To by ale znamenalo, že posledních cca 70 let existence evropských států s jejich poměrně rozsáhlými systémy sociálního zabezpečení představuje nevysvětlitelnou anomálii ve světle skutečných přesvědčení jak politických elit, tak většiny občanů těchto zemí. Zdá se, že Wildstein se vážně nezabýval myšlenkou, že právě demokratická většina občanů nemá s tímto přerozdělovacím modelem státu nejmenší problém, či snad že jej považují za správný a žádoucí.²²

Zapáté, důsledné čtení arciknížete levicového liberalismu Johna Rawlse odhalí pozoruhodnou věc – že totiž jím navrhované principy sociálně-ekonomické spravedlnosti jsou podřazeny pod „běžný“ legislativní, a tudíž i politický proces, zatímco mezi ústavní fundamenty má patřit pouze klasický liberální princip co nejrozsáhlejšího systému svobod slučitelného s analogickým souborem svobod u ostatních.²³ Stejný závěr nabízejí i další rovnostářští liberálové jako např. Brian Barry, který je zároveň nemilosrdným kritikem programů afirmativní akce (pozitivní diskriminace) – právě proto, že se neslučuje s liberálním principem rovného zacházení, resp. rovnosti před zákonem.²⁴

Shrnu-li tyto poznámky, vychází mi, že v diskusi o morálních základech politiky se nelze vyhnout hlubšímu ponoru do vod politické filosofie – a to takové,

kteřá reaguje na problémy a výzvy *současného* světa. To je náročný krok, který navíc neslibuje žádnou bezprostřední výhodu; v důsledku ovšem umožní postavit vlastní argumentaci na pevnější podloží. V případě tak ambiciózního projektu, jaký si stanovil Bronisław Wildstein, to snad ani jinak nejde, už jen proto, že pojmy, jako je „lidská důstojnost“, si celkem úspěšně přivlastňují (tj. vlastním obsahem naplňují) i ti, vůči nimž se Wildstein ve svém textu tak výrazně vymezuje.

Mezinárodní organizace a globální spravedlnost

Moje poslední poznámka se týká povahy a úkolů mezinárodních organizací. Wildstein je na jednu stranu ostře kritizuje kvůli nízké úrovni kontroly a prosazování západních levicově-liberálních ideálů. Zároveň se však staví za jakýsi minimální univerzalizmus, pod nímž si představuje „tradiční“ negativní práva na život, svobodu a vlastnictví majetku. Není úplně jasné, o která lidská práva se konkrétně jedná, nicméně lze předpokládat, že autor má na mysli vybraná práva vyjmenovaná porůznu v čl. 6–27 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech.²⁵

Podle všeho si ale neuvědomuje, že vynucení být jen těch nejzákladnějších práv, jako je např. právo nebýt mučen nebo podrobován krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení, nebo právo na svobodu a osobní bezpečnost (neřkuli práva na svobodu náboženství a projevu), by vyžadovalo *několikanásobně* intenzivnější úsilí mezinárodního společenství, a to nikoliv v podobě nahodilých intervencí ze strany velmocí, které jsou často motivované kombinací nezištných („idealistických“) důvodů a zištných (např. národních) zájmů, nýbrž na základě konsensuálních, či alespoň kompromisních rozhodnutí organizací, jež jsou k tomuto pověřeny a legitimizovány. Jinými slovy, bez robustních a potřebnou donucovací silou vybavených mezinárodních institucí opírajících se o jednoznačná ustanovení mezinárodního práva jsou i ideály „minimálního univerzalizmu“ v otázce lidských práv a spravedlnosti pouze rétorickým cvičením.²⁶

Na jiném místě jsem se na adresu kosmopolitních pojetí spravedlnosti kriticky vyjádřil v tom smyslu, že

pracují s pochybnými scénáři o tom, jak mohou být ambiciózní morální ideály (např. rovnostářská spravedlnost mediovaná kompletním seznamem mezinárodních LP) naplněny, aniž by bylo potřeba vyzvat přízrak světové vlády či světového státu – čili jak se vlk kosmopolitismu nažere a koza národních států zůstane ne sice úplně celá, ale – dejme tomu – s okousanými rohy (tj. princip státní suverenity přestane být jednou z fundamentálních norem mezinárodního práva a politiky).²⁷ Má-li být Wildsteinova obhajoba suverénních národních států a omezení pravomocí mezinárodních organizací konzistentní, pak v mém pohledu nezbyvá než ustoupit i z oné minimálně univerzalistické pozice, k níž se hlásí – jinak bude čelit stejnému problému jako mnohem ambicióznější, a v tomto případě skutečně levicově-liberální, teorie kosmopolitní spravedlnosti.

Závěrem: Jak (ne)přemýšlet o politice

Před nějakým časem jsem přispěl do *Kontextů* krátkým článkem o Alexis de Tocquevillovi, který v návaznosti na jisté metodologické rysy jeho díla nesl název „Jak (ne)dělat politickou vědu“.²⁸ Dovolím si uzavřít tento text parafrází: Přes řadu platných postřehů a identifikaci mnoha problémových témat se mi celkový přístup k materii zvolený Bronisławem Wildsteinem nejeví šťastný a v předchozím jsem se pokusil ukázat proč. Autorské rozkročení přes tolik oblastí a úrovní, které spolu souvisejí často jen volně, může být zrádné, zejména pokud je daný autor přesvědčen, že lék na společenské a politické nešvary se v každé z oblastí a na každé z úrovní míchá stejně a ze stejných ingrediencí. To by možná platilo za situace, kdy by se ve všech případech jednalo o jeden a ten samý problém; domnívám se, že tak tomu z povahy věci není a být nemůže.

Slavný esej Isaiaha Berlina „Dva pojmy svobody“ je znám především pro eponymní rozlišení svobody negativní a pozitivní, jehož prostřednictvím Berlin velmi energicky hájil klasický liberalismus.²⁹ Poněkud v ústraní ovšem zůstává jeho druhý klíčový argument z tohoto eseje, který se týká neodstranitelného (protože ontologicky zakotveného) sociálního a hodnotového pluralismu ve společnosti. Berlinovým „řešením“,

kteřé považují za rozumné, nebylo prosazování jedné neochvějné Pravdy o společnosti, nýbrž smíření se se skutečností, že v politickém jednání se nelze vyhnout kompromisům a „obchodům“, či dokonce tragickým existenciálním rozhodnutím – právě proto, že představuje harmonického spojení všech krásných a správných věcí v jednom světovém názoru, ba dokonce jejich pozemská realizace je falešná. Berlin z toho vyvodil nutnost zachování co největšího prostoru svobodného rozhodování jednotlivce, právě proto, aby za něj tato rozhodnutí nečinila nějaká samozvaná autorita. Domnívám se, že alespoň jako východisko politických diskusí je Berlinův rezervovaný postoj k možnosti definitivního diskursivního ospravedlnění stále nedoceněn.

Poznámky:

¹ Vedu zde paralelu k argumentu Charlese Taylora stran některých nekompromisních obhajob tzv. negativní svobody. Srov. Taylor, Ch. „Omyl negativní svobody“. *Filosofický časopis* 43(5), 1995, s. 795–814.

² Hirschl, R. „The New Constitution and the Judicialization of Pure Politics Worldwide“. *Fordham Law Review* 75(2), 2006, s. 721–753.

³ Srov. Rokkan, S. *State Formation, Nation-building, and Mass Politics in Europe: The Theory of Stein Rokkan*, ed. Peter Flora, Stein Kuhle a Derek W. Urwin. Oxford: Oxford University Press, 1999; Tilly, C. „Reflections on the History of European State-Making.“ In: *The Formation of Nation States in Western Europe*, ed. Charles Tilly. Princeton: Princeton University Press, s. 3–83.

⁴ Srov. Baroš, J. „Ke zdrojům suverénního státu jakožto politické kategorie“. *Časopis pro právní vědu a praxi* 17(2), 2009, s. 104–109; Klokočka, V. *Ústavní systémy evropských států*. 2. vyd. Praha: Linde, 2006 s. 83ff.; Stimson, S. C. „Constitutionalism and the Rule of Law“. In: *The Oxford Handbook of Political Theory*, ed. John Dryzek, Bonnie Honig, Anne Philips. Oxford: Oxford UP, 2006, s. 317–332.

⁵ Srov. klasické pojednání v Weber, M. *Autorita, etika a společnost*. Praha: Mladá Fronta, 1997, s. 47ff.; Keller, J. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: SLON, s. 19–20, 435–439.

⁶ Srov. např. Dryzek, J. *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford UP, 1999; Mouffe, C. „For an Agonistic Model of Democracy“. In: Mouffe, *The Democratic Paradox*. London: Verso, 2000.

⁷ Různé verze socialismu včetně té marxistické mohou být v dané perspektivě chápány jako volání po politizaci sféry hospodářství, přičemž míra úspěšnosti těchto apelů bude hodnocena různě podle světového přesvědčení hodnotitele.

⁸ Hirschl, op. cit., s. 752–753.

⁹ Baroš, J. „Politická moc a ústavní demokracie: Za konzervatismus ústavních forem“. *Kontexty* 4(3), s. 8–12; srov. Fiala, P. *Politika, jaká nemá být*. Brno: CDK, 2010, s. 153ff.

¹⁰ Baroš, J. „Svoboda a rovnost v důstojnosti a právech. Základní práva a svobody obecně (komentář k čl. 1 Listiny)“. In: Wagnerová, E. a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 55–78.

¹¹ CJEU 1997. *Judgment of the Court, Case C233/94*. Dostupné na <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=99910&pageIndex=0&doclang=EN&mode=doc&dir=&occ=first&part=1&cid=190822>; ověřeno k 25. 7. 2012. K důvěře v průkopnickou roli SD v procesu „vynalézání Evropy“ viz např. Beck, U. a Grande, E. *Das kosmopolitische Europa*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2004.

¹² Bellamy, R. a Castiglione, D. „Legitimizing the Euro–Polity and its Regime“. The Normative Turn in EU Studies. *European Journal of Political Theory* 2(1), s. 7–34, 24. Hirschl (op. cit., s. 727) nicméně otevřeně hovoří o přechodu k „juristokrácii“.

¹³ V tomto ohledu metafora odpovídá *sui generis* charakteru Evropské unie, s tím, že některé kmeny (státy) jsou přirozeně silnější než jiné.

¹⁴ Realista Stephen Krasner hovoří o tzv. *organizovaném pokrytectví*. Krasner, S. *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton UP, 1999.

¹⁵ Sklony k této domýšlivosti lze přitom hledat prakticky u všech ideologií.

¹⁶ Marx, K. „K židovské otázce“. In: Karl Marx, Bedřich Engels. *Spisy. Svazek I*. Praha: SNPL, 1956, s. 371–400; Burke, E. *Úvahy o revoluci ve Francii*. Brno: CDK, 1997, s. 68–74; Bentham, J. „Anarchical Fallacies“. In: *The Works of Jeremy Bentham Vol. II*. Edinburgh: William Tait, 1843, s. 489–534, 501 (dostupné na <http://oll.libertyfund.org>); ověřeno k 25. 7. 2012.

¹⁷ Nehledě na skutečnost, že výklad přirozeného zákona a spravedlnosti může sloužit k vyvození i těch sociálních a ekonomických práv, kterých se Wildstein děší. Srov. Sousedík, S. *Svoboda a lidská práva: jejich přirozenoprávní základ*. Praha: Vyšehrad, s. 63–66.

¹⁸ Rasmussen, D. B. a Den Uyl, D. J. *Norms of Liberty: A Perfectionist Basis for Non-Perfectionist Politics*. University Park: Pennsylvania UP, 2005, s. 76ff.; Machan, T. R. „Justice, Self and Natural Rights.“ In: *Morality and Social Justice: Point/Counterpoint*. Ed. James P. Sterba. Lanham: Rowman & Littlefield, s. 59–106; Rothbard, M. N. „Lidská práva jako práva majetková“. In: Rothbard, *Etika svobody*. Praha: Liberální institut, 2009, s. 161–168.

¹⁹ Plamenatz, J. *Man and Society vol. 1*, 2nd ed. London and New York: Longman, 1992, s. 349ff.

²⁰ Vallentyne, P. „Libertarianism“. In: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, 2010. Dostupné na <http://plato.stanford.edu/entries/libertarianism/>, sekce 2; ověřeno k 25. 7. 2012.

²¹ Baroš, „Svoboda a rovnost...“ op. cit. sub 10, s. 57ff. Srov. též související diskuse předních českých ústavních právníků a právních teoretiků na blogu *Jiné Právo*, www.jinepravo.blogspot.com.

²² Nemluvě o „levicových“ analýzách poukazujících naopak na probíhající *demontáž* welfare state pod hlavičkou „neoliberalismu“, přičemž EU s jejím důrazem na přednosti společného trhu je v dané perspektivě považována za *součást* neoliberálního tlaku. Srov. Harvey, D. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford UP, 2005.

²³ Rawls, J. *Political Liberalism*. 2nd ed. New York: Columbia UP, 1996, s. 229.

²⁴ Barry, B. *Justice as Impartiality*. Oxford: Oxford UP, 1995, s. 70–71, 83–86; Barry, B. *Culture and Equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Cambridge: Polity Press, 2001.

²⁵ Dostupné na <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/mezinar.pakt-obc.a.polit.prava.pdf>

²⁶ Nepopírám přitom v žádném případě skutečnost, že mezinárodní organizace mají sklony k institucionálním

patologiím; viz např. Barnett, M. N. a Finnemore, M. *Rules for the world: international organizations in global politics*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2004.

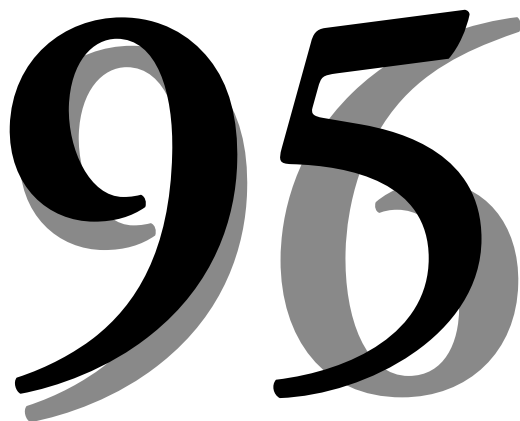
²⁷ Dufek, P. *Úrovně spravedlnosti*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2010, s. 119–134.

²⁸ Dufek, P. „Jak (ne)dělat politickou vědu: příklad Tocqueville“. *Kontexty* 3(4), s. 49–51.

²⁹ Berlin, I. „Dva pojmy svobody“, in: *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: Prostor, 1999.

Text byl publikován v rámci projektu podpořeného Česko-polským fórem. Přečtěte si i další příspěvky k tématu „Politika, společnost a hodnoty v české a polské perspektivě“ (<http://www.revuepolitika.cz/rubriky/22>).

Pavel Dufek je odborným asistentem na Katedře politologie, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita.

revue PROSTOR

společnost politika kultura umění

Nové dvojčíslo revue PROSTOR právě v prodeji!

Stati, názory, eseje, diskuse, rozhovory, poznámky na téma:

Kulturní křižovatky: Praha – Brusel Češi a Belgičané v dialogu

Názory Jacquese De Deckera *Stát založený na pochybnostech* a Jana Jařaba *Belgie mezi Bruegelem a Ensorem* ■ Stati Zdeňka Zbořila *Belgie a Česko uprostřed Evropy, nebo na její periférii?*, Bruna de Wevera *Historie a současnost belgického jazykového konfliktu*, Patricka Deboosera *Brusel z pohledu sociologa*, Dušana Uhlíře *Belgické stopy v českých dějinách* a Petra Druláka *Belgické tajemno – od mystiků k surrealismu* ■ Diskusní úvaha Jana Rubeše *Logické paradoxy Belgie* ■ *Polemické pohledy na nejistou budoucnost země* Jeana Pirotta, Luca Courtoise a Philippa van Parijse ■ Konfrontace názorů Geerta van Istendaela, Radky Šmejkalové, Luda Beheydta, Eduarda Huliciuse a Clauda Javeaua na téma *Rozdílnost a paralelnost belgických a českých křižovatek* ■ Přednáška Jose Vilmosse *Belgická pívání krajina* ■ Reportáž Ivo Šebestíka *Od Lutychu k Severnímu moři* ■ Básně Eduarda Nolense ■ Povídka Dimitri Velhulsta *Kristův příchod do Bruselu* ■ Ukázka z knihy Davida Salvatora Schiffera *Manifest nového dandysmu pro 21. století* ■ Fotografie z Bruselu a okolí Jana Fikáčka

Nové dvojčíslo revue PROSTOR 95/96 (199 Kč) vyšlo v říjnu 2012 a můžete je zakoupit ve vybraných knihkupectvích a přímo v redakci časopisu, nebo objednat v rámci celoročního předplatného (čtyři čísla za 430 Kč) na adrese redakce, Politických vězňů 15, 110 00 Praha 1, tel./fax 222248052, 605125020, revue.prostor@atlas.cz. Vydává Sdružení pro vydávání revue PROSTOR, www.revueprostor.cz

Chodec Ray Bradbury

JOHN WILSON

Ray Bradbury se dožil jednadvadesáti let a v měsíci, který uplynul od jeho smrti, vyšla spousta článků, skládajících tomuto spisovateli hold a dotýkajících se téměř každého význačného aspektu jeho dlouhého života a výjimečně mnohostranného díla. Nicméně jedno téma hodné pozornosti, alespoň jak se to jeví mně, se v těchto oslavných řádcích do velké míry opomíjelo.

Říkám „do velké míry“ – ne zcela. *Chicago Tribune* otiskly 7. června ve výrazné úpravě na první stránce oslavu Bradburyho od Julie Kellerové, která se zabývala známými věcmi. Ale větší část horní poloviny třetí strany zabíral upovídaný článek od Marca Jacoba, nadepsaný takto: „BRADBURY JEZDIL S POMALOU SPOLEČNOSTÍ“. Velká fotografie ukazovala Bradburyho, jak sedí na svém bicyklu. A legenda pod ní: „Ray Bradbury neřídil auto, ale často se potuloval na svém bicyklu po Los Angeles, obrazil knihupectví a kolo nechával venku před nimi.“ A sloupek po straně sděloval, že „Bradbury sice dokázal některé udivující výkony, ...ale jeho neschopnost je rovněž pozoruhodná: nikdy nedostal řidičský průkaz.“

Pak následoval výčet devíti slavných neřidičů, mezi nimiž byli Studs Terkel, Mae Westová, Vladimír Nabokov, Elizabeth Bishopová a Albert Einstein. („Kdo říká, že byl génius? Vždyť neuměl ani řídit.“)

Od Bradburyho smrti jsem zaznamenal ještě některé další vzpomínky, v nichž se uvádělo, že nebyl řidičem, obecně pojímající tuto skutečnost jako vtíp o roztomilém podivínství: *Psal o Marsu... ale nikdy neřídil auto*.

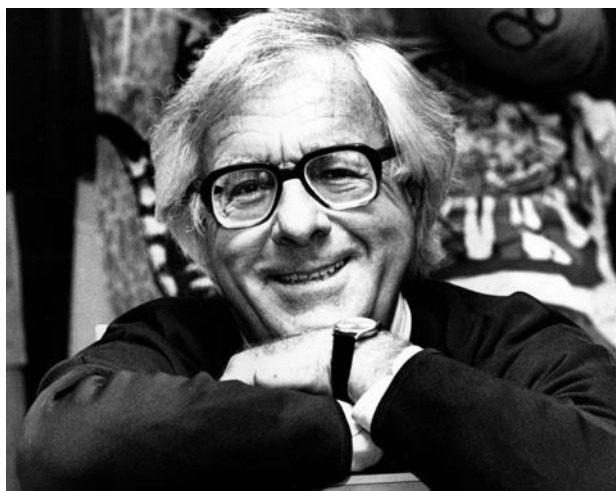
Ale bylo v tom něco více. Ve společnosti ovládané auty, v níž umění řídit představuje nezpochybňovanou normu, je neochota sednout za volant ne právě malou výstředností. Samozřejmě, neřidiči pocházejí ze všech vrstev společnosti. A i po vzniku automobilového národa se vyskytovala místa a doby, v nichž nebyť řidi-

čem nebylo zase až tak výjimečné. Ale Ray Bradbury měl pouhých třináct let, když se jeho rodina přestěhovala z Waukeganu ve státě Illinois do kalifornského Los Angeles, Vatikánu automobilové kultury.

Proč tedy Bradbury neřídil? V roce 2011 vydalo nakladatelství University of Illinois Press strhující knihu Jonathana R. Ellera *Becoming Ray Bradbury*. Eller, spoluzakladatel Centra pro studium života a díla Raye Bradburyho při Indiana University-Purdue University v Indianapolis, ví pravděpodobně o Bradburym více než kterýkoli jiný žijící člověk. Kupodivu však v knize, která silně tíhne k psychologickému výkladu, se Eller dotýká tohoto tématu jen letmo. Zběžně opakuje tradovanou historku o Bradburyho „přetrvávajícím strachu z automobilů – mnohonásobná nehoda, již se stal svědkem krátce po svém přestěhování do Los Angeles v roce 1934, zůstávala vracející se noční můrou“.

Takto to tedy bylo? O velký kus dále se Eller ve své knize zmiňuje o Bradburyho povídce „Chodec“, již napsal v roce 1950 a která vyšla v roce 1951. Eller tvrdí, že Bradbury se v této povídce částečně inspiroval velmi zvláštním příběhem „Vzpouza chodců“ z roku 1928 od jistého Davida H. Kellera, ale že bezprostředním podnětem k ní byly dvě události, které se staly v rozmezí několika let, když se procházel s přítelem nočním Los Angeles (jednou na Pershingově náměstí v roce 1940, podruhé na bulváru Wilshire v roce 1949), při nichž byl Bradbury obtěžován losangelskou policií. „Prostřednictvím těchto zkušeností,“ píše Eller svým půvabně pompézním stylem, „začal pokládat chodce za jakýsi práh či indikátor druhů obyvatel města – jestliže budou ohrožena práva chodců, bude to znamenat první náznak, že brzy budou v nebezpečí i základní svobody.“

Možná. To můžete posoudit sami, když si povídku „Chodec“ přečtete. Je velmi krátká a nepřilíš závažná,

Ray Bradbury v roce 1982.

ale já jako celoživotní neřidič a horlivý stoupenec pěších procházek v ní nacházím určité zalíbení. Příběh – nepravděpodobně zasazený do roku 2053 – vyjadřuje strach z bezohledného vynucování konformity, jež v té době bylo už tak silně cítit. Protagonista, Leonard Mead, se sám prochází nočním městem, jak má ve zvyku. Na těchto nočních procházkách nikdy nikoho nepotká. Jeho sousedi jsou vesměs doma a dívají se na televizi.

Mead, jak se dovídáme, je spisovatel, i když léta už nic nenapsal. „Časopisy a knihy se už neprodávají. Všechno se odehrává v domácnostech, které se teď v noci podobají hrobkám, myslí si, rozvíjeje své představy. Hrobkám špatně osvětleným světlem televizní obrazovky, u nichž lidé sedí jako mrtvoly, šedá nebo mnohobarevná světla dopadají na jejich tváře, ale nikdy se jich opravdu nedotknou.

Náhle ho prudce oslní robotické policejní auto a osloví ho kovovým hlasem; nejprve ho vyzpovídá a pak mu nařídí, aby si nastoupil.

„Kam mě vezete?“

Auto zaváhá, nebo spíše vydá slabé chrčivé cvaknutí, jako by informaci četlo někde na děrném štítku elektrickými očima. „Do Psychiatrického centra pro výzkum regresivních tendencí.“

Pěkně zastaralá látka a z této vzdálenosti je snadné k ní zaujmout blahosklonný postoj. Ale jak poznamenává Eller, „tato povídka se ukázala jako poslední odrazový můstek k Bradburyho kompozici nejprve časopisecky vycházející knihy *The Fireman*... A vyžádalo si to jen relativně krátký kreativní skok, aby našel hasiče Montana, nejistého si, co vlastně při pozdních nočních procházkách opuštěnými ulicemi vlastně hledá.“ Pak udělal poslední krok od knihy *The Fireman* k *451 stupňů Fahrenheita*.

„Chodec“ dokazuje, domnívám se, že Bradburyho nechutí k řízení automobilu není vysvětlitelná jen jako důsledek toho, že se stal svědkem traumatické dopravní nehody. „Vstoupit do toho ticha, které zavládlo městu v osm hodin v mlhavém listopadovém večeru,“ začíná příběh, „postavit se na rozpadající se betonový chodník, překročit travnaté obruby a jít si tichem svou cestou, to pan Leopard Mead dělal zdaleka nejraději.“

Bradbury nám zde umožňuje nahlédnout do vnitřního rozhovoru, který probíhá po celý život spisovatele. Když ve stejném smyslu hovoří Eller o Bradburyho „potřebě číst“ – téměř pudové potřebě, která je jen o něco méně reflexivní než samotné dýchání –, nelibuje si v hyperbolách. Čtení je dýcháním a myšlení je chůzí.

Proč tedy Ray Bradbury neřídil? Protože to byl Ray Bradbury.

Z anglického originálu „Ray Bradbury, the Pedestrian“, *First Things*, July 13, 2012, přeložil Jiří Ogrocký.

John Wilson je redaktorem časopisu *Christianity Today* na volné noze a rediguje i jeho přílohu *Books & Culture*.

Bouvard a Pécuchet: komika se znaky tragédie

JIRÍ HANUŠ

V rámci cyklu esejí o literárních postavách velkých románů 19. století tentokrát uvádíme i v českém prostředí dobře známou dvojici dvou písařů, Bouvarda a Pécucheta, kterou vytvořil v roce 1881 francouzský spisovatel Gustave Flaubert ve svém posledním velkém díle. Mistr pera v něm zřejmě nechtěl zachytit pouze prostou zábavu dvou stárnoucích penzistů na venkovském statku...

*Rty moudrých rozsévají poznání,
ale ne tak srdce hlupáků.*

Přísloví 15,7

Světová literatura má několik významných děl, které pojednávají o mužském přátelství. Snad nejstarší památkou je mytický *Epos o Gilgamešovi*. Může nám být i jakýmsi pozadím, projekčním plátnem, na němž si můžeme představit jiné dva muže, přátele z měšťáckého, devatenáctého století. Na jedné straně mýtus plný bojů, příšer, božských i lidských oblud, dodnes fascinujícího trápení Gilgamešova nad ztrátou přítele, na druhé straně idyla v podobě života dvou penzistů na francouzském venkově, kteří, řečeno pěkně po česku, „neví roupama, co dělat“. Komika 20. století je ale založena na jiných partnerských dvojicích, které vytvořil moderní komerční průmysl – asi nejznámější je Laurel a Hardy, Hardy s knírkem a Laurel s motýlkem, oba pak s buřinkami, kteří založili dokonce jistý typ humoru zvaný tit for tat (oko za oko) a kteří zůstávají stálým vzorem pro další komiky – v USA i v Evropě. I jejich humor má ale jistý předobraz v postavách francouzského romanopisce, velkého analytika Gustava Flauberta.

Román jedné z těchto komických dvojic devatenáctého století, o dvou přátelích-písařích „na penzi“, zůstal nedokončen, i když zachovaný Flaubertův plán ukazuje, že zbývalo dopsat jen několik kapitol se závěrečnou ironickou pointou. Jakkoli se jedná o dílo závěru spisovatelova života, zdá se, že téma – alespoň

v náznacích – jej provázelo od mládí, od prvních literárních pokusů: *Mládence a Přírodopisné přednášky o lidské odrůdě „kancelářský příručí“*. Tato provázanost prozrazuje celoživotní fascinaci hloupostí, schopnost učit se na stará kolena celou řadu vědeckých oborů a geniální pozorovací talent doby, v níž žil.

Postarší český televizní pamětník se nutně zarazí na výrazu „fascinace hloupostí“. Jakoby Bouvard v podání Jiřího Sováka a Pécuchet v podání Miroslava Horníčka byli lidé hloupí. A zarazí se správně. Skutečně, Jaroslav Dietl ve zdařilé desetidílné televizní inscenaci z roku 1972 představil dva diletantské staříky v mnohem pozitivnějším světle, než jak to učinil jejich tvůrce. Čeští Bouvard a Pécuchet mají v sobě kus českého švejkovství, ba dokonce jakési prohnanosti, která v originálu schází. Snad právě proto byli tito dva taškáři na počátku normalizační doby tak vítáni – Švejk opět slavil jedno ze svých velkých vítězství.

Otokar Šimek v předmluvě k soubornému překladu a vydání Flaubertova díla ze třicátých let 20. století tvrdí, že Flaubert byl zcela propojen se svými dvěma hrdiny, že mu byli médii, díky němuž hledal sám v sobě bláhovou povahu a svou vlastní kritičnost promítal do dvou písařů. Nebo odhaluje ideu, že Flaubert pociťoval nutnost „žít ve dvou“, tedy s potřebou druhého já. Ať tak či onak, pravdou zůstává, že kritika přijala poslední román autorův velmi kriticky – nepoznávala v něm génia *Paní Bovaryové*. Román ovšem představoval pro Flauberta boj, vysilující námahu, vrchol jeho literárního snažení a současně zdroj mnoha pochyb.

Co ale nedoznalo velkých otřesů, je právě přátelství dvou penzistů. Jejich vztah je vylíčen jako takřka bezproblémový, a to od samého počátku jejich náhodného setkání. Nic jím neotřese, naopak, všechny nezmary na jejich statku je jen posilují. Občasná drobná podrážděnost je zažehnána hned na počátku. Jejich přátelství jde takřka až za hrob – v době jejich největší krize, do níž se dostali samozřejmě sami, především hektickým filozofováním, se rozhodují dokonce ke společné sebevraždě, kterou si ovšem na poslední chvíli rozmyslí:

A Pécuchet byl zachráněn vztekem či spíše šílenstvím. Bouvard také. Křičeli oba najednou, jeden podrážděn hladem, druhý alkoholem. Pécuchetovi se dralo z hrdla již jen chroptění. – Takový život, to je peklo! Smrt je mi milejší. Sbohem! Vzal svícen, otočil se na patě, přirazil dveře. Bouvard, ocitnuvši se v temnotách, je stěží našel, běžel za ním a došel na půdu. Svíčka stála na zemi a Pécuchet stál na jedné ze židlí s provazem v ruce. Bouvarda se zmocnila nápodobivost. – Počkej na mne! A vystoupil na druhou židli, když se tu náhle zarazil: – Ale... vždyť jsme dosud nenapsali poslední vůli. (s. 316–317)

Snad nejvyhrocenější scéna celého románu tak končí opět v jakési ironii a novém, tentokrát náboženským vzepětím obou protagonistů. Jejich přátelství se prožitým utrpením a především nechápavostí okolí upevňuje. To se ovšem průběžně zpevňuje především činorodou aktivitou, v níž Bouvard a Pécuchet vynikají. Na svém statku se věnují snad všem oblastem lidského snažení, zemědělstvím počínaje přes přírodní a humanitní vědy a pedagogikou konče. Zvláště se zahloubali do filozofie a náboženství. Jejich vědecká činnost a pokrok v nich mají stejný scénář. Nejdříve přijde obrovské nadšení, pak detailní studium, především ze zakoupených či zapůjčených knih, a pak rychlá aplikace, která mění podobu jejich denního řádu i podobu venkovské usedlosti, v níž žijí. Tak například jejich pokusy se zahradní architekturou dopadají následovně:

Živý plot z habří tu a tam prosekaný poskytoval výhled na háj, plný křivolakých stezek na způsob labyrintu. Ve špalírové zdi chtěli udělat oblouk, jímž by se otvírala perspektiva celé zahrady. Protože visutá stříška nedržela ve vzduchu, vyšel z toho ohromný průlom s rozvalinami na zemi.

Obětovali chřest a na jeho místo postavili etruský hrob, totiž čtyřhran z černé sádry, šest stop vysoký, který vyhlížel jako psí bouda. Čtyři jedličky stály v rozích tohoto pomníku, který měl také nést urnu a být ozdoben nápisem.

V druhé části zelinářské zahrady se klenulo jakési Rialto přes vodní jímku, jejíž kraje byly ozdobeny vykládanou prací z lasturek. Voda se vptýjela do země, ale to nevadí. Vytvoří se na dně jíl, který ji zadrží...

Na vršku vinice neslo šest otesaných kmenů plechový klobouk s rohy vzhůru ohnutými, takže celek představoval čínskou pagodu. (s. 61–62) Atd. atd.

Výsledky jejich pokusnictví jsou tedy kombinací diletantismu, nevkusy a nemotorného používání idejí i náradí – to je ovšem neodradí, aby nebyli řádně pyšní na vše, co vytvořili, a aby se tím nechlubili po širokém okolí. Ani si nevšimnou, že získávají pověst podivínů. Podstatné je, že jejich činnost není pouze nezávaznou, radostnou hrou – je to usilovný zápas o pochopení zákonitostí jevů v přírodě i v člověku, prozrazující povrchní přístup ke všemu, včetně vlastního myšlení. Na této hloupé povrchnosti se Flaubert vyřádl – představuje svým nenapodobitelným způsobem postup, jakým přátelé docházejí ke svým závěrům a jak se jim vše začne bortit pod rukama.

Nemůže zde být pochyb o tom, jaký byl jeden z autorských záměrů – šířavě zkritizovat svou přítomnost, „vědeckou dobu“, která sice věří na vědecké poznání a na pokrok jeho prostřednictvím, dopouští se ale mnohých pochybení: nerozlišuje podstatné od nepodstatného, správné od chybného, užitečné od neužitečného. Idea vědeckého pokroku je hnacím motivem všeho jednání, vší činnosti, končí však rozčarováním, směšností a trapností. Je to v zásadě náhražka víry, k níž se upínají oba stárnoucí pánové, doufající, že díky ní přinesou štěstí sobě i druhým. Existenciální tragédie Bouvarda a Pécucheta (a jiných spoléhajících na myšlenku pokroku, diletantsky prováděnou hlava nehlava) spočívá v neustálém opakování týchž chyb,

též špatné metodologie, těchže omylů. Flaubert je v tomto směru snad až nenasytný, v čemž ho zřejmě podněcovaly příklady z jeho okolí – studoval s velkou náruživostí a smyslem pro detail snad všechny tehdejší vědy, aby mohl ponořit své dva hrdiny do jejich tajů a ukázat jejich diletantskou náruživost. Většina příběhů je ovšem komických. Hardy Bouvard spadne ze žebříku a Laurel Pécuchet se tomu směje, až přitom vypadne z okna. Tragično se objeví v případě, že se přátelé rozhodnou sloužit svými talenty a vědeckými objevy druhým – je to patrně samozřejmě již na jejich lékařských a pseudolékařských pokusech (velmi aktuálně zde vypadají pokusy s proutky, siderickými kyvadélky a lidskými médii!), ale především na jejich rozhodnutí věnovat se dvěma sirotkům a vychovat z nich dobré lidi. Jejich prvotní hnutí je dobrácké, mají skutečný zájem o děti. Pak se jejich snaha ovšem dostane do vyježděných kolejí. Studují zapůjčené pedagogické příručky, snaží se uplatnit nejnovější vědecké výchovné metody – a jejich námaha končí v troskách. Děti jsou jim odebrány, penzisté se vrhají na další oblast, tentokrát politickou. Oba pánové tedy neselhávají jen jaksi „sami pro sebe“, selhávají i ve své schopnosti být pro druhé.

Idea pokroku, tak drahá druhé polovině 19. století, došla již v této době své náležité karikatury. Špatná není samotná vášeň, schopnost nadchnout se pro nějaké odvětví lidské činnosti, zesměšněna není ani možnost pokroku dosáhnout. K smíchu je ovšem způsob, který byl zvolen, a naivní víra ve všemocnost vědy, která je v myslích dvou amatérů velmi jednoduchým prostředkem, jak dosáhnout všeho, čeho dosáhnout lze. Pokud je mi známo, v českém prostředí poukázal tvrdě na některé rysy přehnané víry v pokrok včetně vědeckého katolický intelektuál Bohdan Chudoba v době těsně po druhé světové válce – a byl doslova ukřičen lidmi, kteří si mysleli, že pravý pokrok teprve nastane v souvislosti s budováním socialismu. Dnes je tento náhražkový fenomén již náležitě studován (viz např. Bedřich Loewenstein), nicméně skutečnost, že již v krásné literatuře 19. století se najdou podařené karikatury této moderní víry, je neoddiskutovatelný.

Mužské přátelství může vydržet všechny bouře, pokud do něj nevstoupí osoba nežného pohlaví. Stár-

noucí pánové překonají pokušení v podobě kypré, ale ziskuchtivé vdovy (v případě pana Bouvarda) a v podobě mladší služičky (v případě pana Pécucheta, který si ovšem nese následky ve formě pohlavní nemoci). Vztah zůstane až do konce pevný – neúspěšné milostné pletky ho naopak utvrdí. Přátelé si nakonec vystačí sami a se svou vědeckou činností. Věda jim tedy nehrozila pouze vírou, ale též milostné vztahy.

Velmi zajímavou částí knihy je obsáhlá partie věnovaná náboženství, kterému pánové samozřejmě také podle svého zvyku naprosto propadnou – podobně jako zkoumají a vášnivě propadají jiným vědám, dopadne to stejně i s vlastní vírou. V této oblasti se Flaubert patrně držel i své skeptické zkušenosti a nechává projít své hrdiny od fáze zájmu přes okouzlení (v případě páne Pécucheta přes jakousi fázi bigotnosti či mysticismu) a pochybnosti až k antiklerikálnímu postoji. Jako by zde byly koncentrovány všechny francouzské polohy víry a bezvěrectví v dlouhém století, které se počíná revolucí a končí radikální odlukou – přes vytvoření silného katolického tábora, který přináší náboženské i politické poselství. V románu však opět převážil tragikomický prvek – například v tom, jak Bouvard s Pécuchetem doslova mučí místního faráře svými dotazy na podstatu víry a různé teologické i církevněhistorické problémy. V mistrném zhuštění je to popsáno v diskusi Pécucheta s farářem Jeufroyem na jakési místní cestě, kde spolu – dešť neděšť – debatují velmi dlouze o mučednících, o protestantech a muslimech, o chybách církve, o inkvizici apod.:

Duchovní se obražoval:

– *Ale od Nerona k Caesaru Galbovi počítá se desatero pronásledování.*

– *Nu dobře! a což vraždění Albigenských? a svatobartolomějská noc? a odvolání ediktu nantského?*

– *Dozajista politováníhodné výstřelky, ale nebudete přec srovnávat tyto lidi se svatým Štěpánem, svatým Vavřincem, Cyprianem, Polykarpem, se zástupem misionářů?*

– *Odpusťte! Připomenu vám Hypatii, Jeronýma Pražského, Jana Husa, Bruna, Vaniniho, Anne, Dubourga!*

Děšť zesiloval, a jeho praménky byly tak prudce, že odsakovaly od země jako malé bílé prskavky. Pécuchet a p. Jeufroy kráčeli zvolna k sobě přitisknuti a farář pokračoval:

– *Po strašlivých mukách je házeli do kotlů!*
 – *Inkvizice také užívala mučení a jak dovedla upalovati!*
 – *Vznešené dámy byly dávány do lupanarů!*
 – *Myslíte, že dragouni Ludvíka XIV. byli zdrženliví?*
 – *A nezapomínejte, že křesťané nepodnikali ničeho proti státu!*
 – *Hugenoti také ne!*
Vítr honil a metal děšť do vzduchu. (s. 347–348)

Cílem Flaubertova sarkasmu zde nejsou pouze dva přátelé nebo případně jejich farářský protivník. V románu karikoval další zbožné postavy, především zbožné vdovy, které jsou schopny se aktivizovat v případě, že se ve vesnici objeví „ztracené ovce“ toužící po spáse, což platí asi po dobu jednoho či dvou měsíců, než Bouvard s Pécuchetem vystřízliví z náboženského nadšení. Neopustí je ale neoblomné přesvědčení, že ve věcech náboženských (jako v mnoha dalších) jsou nezpochybnitelní odborníci a tento názor jim navíc umožňuje i v dalších aktivitách používat antiklerikální rétoriku.

František Xaver Šalda řekl před první světovou válkou, že náboženství nemůže ustrnout na vnějšnostech, na ritech a apologetice – jinak z něj vyprchá život, stane se z něj pouhá učenost. I když nelze tuto tezi převzít beze zbytku (dogmata a rituály mohou podněcovat vnitřní náboženský život!), přece jen jeho úvahy platí pro oba Flaubertovy hrdiny, kteří chápali náboženství pouze jako další pododdíl vědy, jako něco, co lze uchopit, rozebrat, rozložit na prvočinitele – a pak o tom poučovat druhé.

Historika v románu potěší nejen zájem diletantských přátel o dějepis, v němž samozřejmě vyniknou, ale rovněž několik zajímavých historických situací, ve kterých se ocitnou. Život malého poklidného francouzského městečka nechává Flaubert rozčeřit revolucí v letech 1848–1849. Zachoval se k jejím vesnickým protagonistům podobně jako k oběma pánům na penzi.

Obecní zastupitelstvo parodoval například ve chvíli, kdy vypukla místní vzpoura a do sálu na radnici vnikl dělnický hlouček vedený známým Bouvarda a Pécucheta, místním všumělem jménem Gorju:

Do sálu vešel Gorju a dva z jeho druhů... Všichni tři zůstali stát a radní, zasedající kolem kulatého stolu, pokrytého modrou pokrývkou, pohlíželi na ně zsinálí úzkostí.
 – *Občané! řekl Gorju, potřebujeme práci!*
Starosta se třásl; blas mu selhal. Marescot odpověděl místo něho, že rada hned učiní opatření; a když soudruzi odešli, rokovalo se o několika návrzích.
První byl, aby se lámal kámen.
Aby se kámen zužitkoval, navrhoval Girbal stavět silnici z Angleville do Tournebu.
Silnice do Bayeux dělá prý naprosto tutéž službu.
Může se tedy vyčistiti louže! to však není dostatečná práce; anebo vyhloubiti druhá louže! ale na kterém místě?
Langlois radil, aby se vystavěla hráz podél les Mortins, pro případ záplavy; podle Beljamba by bylo lepší zorati vřesoviště. Nemožno se na něčem usnést... Aby uklidnil dav, sestoupil Coulon do sloupůradí a oznámil, že připravují nouzové dílny pro chudinu.
 – *Nouzové dílny? Děkuju! vykřikl Gorju. Pryč s aristokraty!*
My chceme právo na práci!
Byla to časová otázka, která pomáhala ke slávě, i tleskali mu. (s. 217)

Vedle vysazování stromů svobody, vyzbrojování a cvičení národní gardy, diskusí s dělníky, hledání práce za pomoci redukce ušlechtilých a utopických myšlenek Louise Blancka a samozřejmě i „převlékání kabátů“ je to i republikánství Bouvarda a Pécucheta, které se v románu prezentuje – tentokrát jako docela sympatická snaha dvou přátel vystihnout nešvary doby a slabosti svých spoluobčanů. Revoluci v malém, každodenním venkovském životě tak můžeme pochopit i prostřednictvím Flaubertovy analýzy – a neopakovatelného jemného vtípku. Je to však jediná významnější historická událost, která rozčeří vody jinak poklidného městečka – po upevnění „trůnu a oltáře“ na celostátní úrovni se upevní i aliance místního šlechtice, faráře a několika měšťanů – a život jde dál. Pouze v nedokončeném, jen načrtnutém závěru románu se ukazují začátky opětné republikánské agitace, kterou začnou provozovat oba naši známí hrdinové. V místním hostinci pořádají přednášky takovým způsobem, že si získají nepřátelství snad všech obyvatel Chavignolles.

Flaubertem připravená pointa vyvrací pojetí, že román představuje pouze nezávaznou hříčku. Je vlastně možná děsivě pesimistický, usvědčující dva hlavní protagonisty z hlouposti až do krajnosti a samotného konce. Bouvard a Pécuchet se po všech pokusech se všemi světovými vědami a pavědami vracejí na svůj počátek, totiž ke svým psacím stolům a k přepisování. Po všech těch složitých peripetiích se vracejí ke své byrokratické, klidné, ba nudné práci. Čtenář se může jen dohadovat, jaké pocity tento návrat doprovázejí. Potěšení? Nadšení? Úleva po všech experimentech? Přece jen alespoň částečné poučení životními nezdary? Kdoví. Vypadá to spíše tak, že pánové i v opisování naleznou nový zdroj své nezničitelné touhy poznávat, a tak dobývat svět, ať to stojí, co to stojí. Nevracejí se přece zpět do ponurých pařížských kanceláří, do svých ministerstev. Jsou stále ještě tam, kde chtějí být, na venkovském vzduchu, který je podněcuje k novým a novým výkonům. Jisté je to, že vykonali pouť „z Putimi do Putimi“, řečeno se Švej-

kem. Se zkušeností prožitých dobrodružství a v podstatě s nepřátelstvím svého okolí. Flaubertova skepse zde slavila triumf: „*Opisovat jako dříve!*“ (s. 422)

Literatura:

Duby, Georges: *Dějiny Francie od počátku po současnost*. Přeložil Vladimír Cinke. Karolinum, Praha 2003.

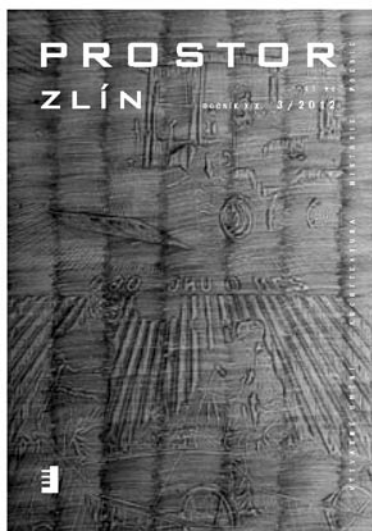
Flaubert, Gustave: *Na pensi. (Bouvard a Pécuchet)*. Přeložila Jarmila Pospíšilová. Aventinská knihovna klasiků, Praha 1930. Spisy XII. (Podle tohoto vydání je uvedeno stránkování u citátů.)

Loewenstein, Bedřich: *Víra v pokrok*. OIKOYMENH, Praha 2009.

Šalda, František X.: *Umění a náboženství*. In: www.volny.cz/d-fridrich/salda02.htm (13. 7. 2012)

Šimek, Otakar: *Flaubert*. Aventinská knihovna klasiků, Praha 1930. Předmluva. Spisy I.

Jiří Hanuš, historik, pracuje na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

Prostor Zlín, časopis vydávaný od roku 1992
Krajskou galerií výtvarného umění ve Zlíně, je zaměřen především na moderní a současné umění, architekturu a urbanismus. Obsahuje také další rubriky věnované poezii a designu. Vychází 4x ročně v rozsahu 64 stran.
www.galeriezlín.cz

3 / 2012

VÝTVARNÉ UMĚNÍ

Jan Zálešák VI. Zlínský salon mladých 2012

Jiří Ptáček AB, CD a EF

Ludvík Ševeček Umělecké sbírky zlínské galerie

Ilona Víchová Jiří Hilmar Jedna + jedna = jedna

Marie Mžýková Ke sbírkám zámku Lešno u Valašského Meziříčí

Martin Fišr Civilizované iluze

Petra Kosková Hamml Šbohem, Dášo - Vzpomínka na fotografii Dagmar Hochovou

Ladislava Hornáková Vzpomínka na Oskara Prindise

Ladislava Hornáková Zlín #32 - Kontexty v objektech Petra Stanického

Alice Stuchlíková Neúspěchy jsou výzvy k řešení - Rozhovor s akad. mal. Zdeňkem Lhotským

Alexandra Brabcová Muzejní pedagogika nebo Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví?

David Valůšek Galerie ve zlínském evangelickém kostele

PŘEDSTAVUJEME

Ladislav Daněk Ludmila Padrtová - Návrat po padesáti letech

JEDNO DÍLO

Marie Mžýková Conrad Sörgel von Sörgenthal v pojetí Hickelové

ARCHITEKTURA

Jerzy Ilkosz / Přeložila Soňa Filipová Bratislavský modernismus 1900-1932

Z ARCHIVU

Ivan Neuman Most 1981

POESIE

Vitktor Šlajchrt

Partrik Ouředník připravuje Pavel Petr

DESIGN

Marta Sylvestrová

DAR (Husák trávu nekouřil) - Doprovodná výstava 25. mezinárodního bienále grafického designu Brno 2012

**PROSTOR
ZLÍN**

Adresa redakce: Krajská galerie výtvarného umění ve Zlíně, Dům umění, 762 27 Zlín
telefon +420 577 210 662

KRAJSKÁ
GALERIE
VÝTVARNÉHO
UMĚNÍ
VE ZLÍNĚ

Minulost bludný balvan na hůře větru

Krabatinský básník z rodu Pourratova + paní J. D.

LUCIE TUČKOVÁ

V zastrčeném koutu Vysočiny, mezi Humpolcem Jana Zábrany a Ivana Martina Jirouse, zatopenou Zahrádkou Karla Vrány, Ledčí nad Sázavou Zdeňka Matěje Kuděje a Mahlerovými Kališti se rodí příběhy, které svou formou i obsahem upomínají na místem i časem vzdálený, a přesto bytostně blízký svět Henriho Pourrata (1887–1959). Miloš Doležal se k francouzskému spisovateli kraje Auvergne sám hlásí, jeho citáty vkládá do svých útlých knížek, jako by chtěl čtenáři vdechnout smysl pro vyprávění, jež se zaryje do kůže coby osten v patě nebo Čičíkova sekera zatnutá matce do ramene.

Podobně jako na počátku minulého století obcházel vesnice v nejtěsnějším sousedství Ambertu mladý Pourrat, aby sesbíral místní zkazky, popěvky, morytáty i pověsti o světcích a zázračných úkazech, než provždy upadnou v zapomnění, zapisuje a vydává Miloš Doležal příběhy a útržky lidové slovesnosti rodného koutu kraje, tajuplné krabatiny¹. Jako by sta let rozdíl nebylo. I nyní jsme svědky odcházení paměti cípu domoviny. Místo ztrácí své vypravěče i obyčeje, ale nemůže přijít o své příběhy. Už proto ne, že jeho záhyby protkávají smírčí kříže, tolikeré hřbitovy i roztroušené hroby a končiny, kam se noha bojí i za dne vkročit. A když se na zakletá místa musí, jedine pod ochranou zpěvu či zaříkání, která by jistě pozbyla moci pár kroků blíž k Humpolci.

Prostor sám o sobě neumlčitelně promlouvá. Pourrat poznamenal o kopcovité Auvergni totéž, co platí i o Vysočině Doležalem zobrazené: „*Pociťujeme, že na nás krajina působí hlubinnou silou. (...) Vzpomínky, jimiž je obtěžkána, se vznášejí, jejich příliv zbarvuje naše vjemy a zahalí je do třpytivého závoje.*“² Stezky, které předci denně či o nedělích vyšlapávali cestou do kos-

Miloš Doležal (vpravo) s hostinským Petrem Rýgrem.
Foto Aleš Formánek.

tela, pěšiny, po nichž chodívali místní svatí i mučedníci, mechem porostlé náhrobky i kameny v lesích, spatřené v pomalu přicházejícím jaru i v pozdní jeseň, přichází oslovují zvláštní řečí. Hladina Želivky, připodobněná ke hřbetu spícího tvora z pravěkých dob, nedokáže umlčet hlasy míst zatopených a násilně zbořených. Vyprávění o těch, kteří kout obývali v časech, kdy ještě vedly mosty přes řeku z jednoho břehu zahrádecké farnosti³ na druhý, autor skládá téměř nahodile, po jednotlivých útržcích. V nich je ale pokaždé zachyceno cosi podstatného, co nadlouho uvízne v představách i v paměti. Zdálo by se, že vypravěč promlouvá o svých vrstevnících, přitom v době vylití přehrady nebyl starší pěti let. Neopírá se jen o vlastní vzpomínky, ale především o paměť svého rodu. I v jedenadvacátém století dokazuje jako platné: „*Mám-li věřit, musím vidět. Ale možná taky, že mám-li vidět, musím věřit?*“⁴

V útlých knížkách propůjčuje Miloš Doležal hlas dávným modlitbám, zaříkáváním, jak se dříve za dne i za noci v tolika staveních odříkávaly a na ty z nejsilnějších musely se osoby zvláště povolané přivolat. Tak třeba k vodě (živlu, jenž Zahrádecko přeměnil, nyní však působí i ochrannou mocí: kolem Želivky se do dálky nesmí zasahovat do krajiny), se máme obracet: „*Vodo, vodo, vodice / Krista pána křtitelnice / piju tě jak sojka / nejsem sojka / saju tě jak krysa / nejsem krysa / chlemtám tě jak pes / nejsem pes / chci abys odňala od nás újmy dnes!*“⁵ Magické formule zaříkávání vedou toho, kdo jim věří, až k tradicím pohanského světa. S jejich vyslovením jak by se odhalovaly kořeny nejen lidové slovesnosti, ale poezie jako takové. Zaříkávat znamená věřit v moc a sílu slova. Poznat celistvost, uzavřenost jednou stvořené, věky i celými rody ověřené formule, která způsobí zázrak, cosi tajemného.

Zaříkávání mají svůj jasný a pevný rytmus, mezi jednotlivými částmi, obdobou veršů, je velmi silné napětí, téměř hmatatelná provázanost. Uhrančivě nepůsobí zdaleka jen možnost slovy něco významného způsobit. To, že se po staletí takové formule uchovávaly, předávaly, jasně dokazuje, že se nejedná o seskupení slov, které by vzniklo jakkoli náhodně, jen z potřeby přičarovat něco, co se tam či jinde na usedlostech „hodilo“. A přesto se na ně pohlíží v rámci literární kritiky přehlíživě. Unesen prvním setkáním s podobnými útvary, i Pourrat poznamenal: „*Což nám nečiní potěšení, když znovu odhalíme poezii jako přirozený vzmach (...) a nikoli nabubřelou literární hledanost?*“⁶ Jak by v dnešní době bylo ostudné zaříkáváním věřit, či prohlásit, že v nich spatřujeme vysoké kvality, jaké jen velmi vzácně v současné poezii nalézt lze! Přitom se jedná o slovní útvary vzniklé z nezbytnosti, stvořené jediným možným způsobem, pohybujeme se s nimi na nejvlastnější půdě poezie.

Do zaříkání a úsloví se výrazně otiskl i humor, ať už chtěný, či mimoděk vytrysklý. Zřejmě i proto je autor s potěšením (chtělo by se říct skoro s hltavostí) sbírá, oprašuje a v dobách jejich tradicím tolik vzdálených předkládá čtenáři. Smích nepřýští jen při vybavení si jednotlivých, velmi konkrétních úkonů, jež mají vyvolat chtěnou reakci, událost (třeba na výhru v kartách přivázat do dlaně červenou nitkou netopýří srdce). To,

co působí nanejvýš podivně, téměř jistě někdo vyzkoušel, a co víc, je možno předvídat, že kdyby dnes někoho s vírou v účinek napadlo skutečně kouzelnou formuli říci či neuvěřitelné vykonat, opět by se mohl účinek dostavit. Pohybujeme se na ostří groteskna: smích nad zaříkáváním a tajemnými návody prostupuje napětí, v zátylku je cítit blízkost tajemných sil. Když si dvojakost dojmů čtenář uvědomí, nezbyvá, než se opět usmát. I sám jazyk přitahuje pozornost, láme se v něm přirozené užití mluvy s jazykem modliteb, vědomí, že k vyšší moci jen spisovně se možno obracet, ale o sobě samém a okolí už přirozeně, tedy nespisovně smí se mluvit. Komická nesladěnost promluv je v prepisech důsledně zachována. Tak i v návodu: „*Proti smeti v oku (...) říkej: Když jsem šel okolo potoka/ padlo mi něco do voka / Kdo mi to vyndá? / Panenka Maria / Když jsem šel okolo trní / už mi to voko brní / když jsem šel okolo meze / už mi to z voka leze.*“⁷ Některé formule ani nedají vytušit, k čemu mají sloužit, propletenec slov, který působí jako popis jakéhosi dávného tvora, ničím nenaznačí, co by při hlasitém vyslovení mohlo nastat. I v tom je humor: čarovat lze i bezděky, magická síla nemusí být neznalostí oslabena. Je možné bez úsměvu i nitky bázně třeba vyslovit: „*Angele vangele / viksum hér/ osum dajče osum hér. / Syka fryka do knoflíka, / cvik cink ven!*“⁸ Mohl by to být stejně tak zatoulaný recept na vykynutou vánočku i zaříkání k ochraně dobytčat před nemocí. Ale nejspíš bude účín ještě o mnoho vzdálenější hranicím dnešní imaginace. Spolu

Městečko Zahrádka s kopcem Šafranicí ve 30. letech, dnes celé území zatopeno přehradním jezerem. Archiv Miloše Doležala.

Máry u hřbitova na Horních Pasekách čekají na příchod pohřebního průvodu, 90. léta. Foto Miloš Doležal.

s Pourratem je zde snad na místě připomenout: „*Srdce aby nepodlehlo, smát se musí.*“⁹

Ze života těch, kteří obývali cíp Vysočiny ať jen před několika roky, nebo celé generace nazpět, Miloš Doležal téměř výhradně vypisuje příhody a znamení lidským rozumem nevysvětlitelná, zákruty osudu, které by jiná než nadpozemská moc nedokázala zařídit. Jak by sám byl krajem uhranut, promlouvá o cyklení událostí, jež se vážou k jednotlivým místům, o moci předpovědí, které se nevyhnutelně naplní dávno po tom, co jejich vykladači budou zapomenuti. V črtách z krabatiny se nahlíží pod povrch věcí, do propadlých míst a vyhaslých očí, které alespoň pro jednu chvíli působí dojmem živoucí svěžesti. Autor k tomu poznamenal: „*Kolikrát jsem tak zažil, že minulost byla naléhavější a palčivější než přítomnost.*“¹⁰

Ke své těsně vymezené části Auvergne byl též Henri Pourrat osudově připoután. Spolu s Jeanem Angélim začal v zapadlých vesnicích sbírat pohádky a útržky vyprávění o letních prázdninách po složení maturity. Píše se rok 1904, vlna přesunů do měst již způsobila, že mnohé kouty Auvergne ztratily část svých obyvatel, některá pole zůstávají ladem. Hospodáři místy nemají komu předat starost o rodovou usedlost, pracují do konce života, co síly dovolí, a přesto si moc nestýskají. Vyznačuje z nich odhodlání za každou cenu ubrá-

nit soužití s jejich útržkem kraje v rytmu ročních dob a jim příslušejících prací, modliteb a písní, což na Henriho zapůsobilo podmanivě. Když bude vzpomínat na dřívější podobu života v Auvergne, jako by promlouval člověk nejméně o jednu generaci starší: „*Vzezření kraje, stavení, dokonce i lidských tváří, zvyklosti a životní podmínky: to všechno ještě kolem roku 1892 nechávalo vypožorovat, co byla stará Francie.*“¹¹ Ve své literární tvorbě nepřestane zobrazovat svět, který až na drobné útržky ani ve svém mládí poznat nemohl. Jak by na sebe převzal úlohu potápěče, jenž vytahuje z hlubin času sice zapomenuté, ale stále platné a oslovující příběhy. Je tím, kdo z nich ometá nánosy a zanechává jen pel patiny. Toliko,

aby se starým dějům neubralo z archaických půvabů a přitom neztratily na srozumitelnosti pro Pourratovy současníky. K tomu lze poznamenat spolu s jedním z Henriho přátel: „*Nebude regionalismus jedním z rysů exotismu? Ale spíš časem, než místem.*“¹² Aby nahlédl do paměti své části Auvergne, musel se znovu a znovu vydávat do zapomenutých samot, hledat vypravěče, kteří před ním, tehdy mladým pánem „z města“, jen pozvolna a s ostychem počínali vypravovat mnohé příběhy, z nichž se mu hned zrychlil dech.

Pourrat sice složil s úspěchem přijímací zkoušky na studia agronomie v Paříži, opustit na delší čas rodné městečko mu však souzeno není. Na prahu dospělosti jej zasáhla tuberkulóza. Jeho cesta z Ambertu a zpět domů připomíná dráhu bumerangu. Tehdy pochopí, že Auvergne nejen opustit nemůže ze zdravotních důvodů, ale ani sám nechce. Víc po cestách do Paříže, ne-li dál, nikdy nezatouží. Od svých dvaceti let až téměř do posledních dní bude část každého dne trávit procházkami po okolí. Stále znovu zažívá udivení nad přírodními úkazy a proměnami těsně přilehlé krajiny, potěchou mu jsou i drobné nákupy a pochůzky. Marcel Castor o potřebě pobývat venku a poznané zachycovat říká: „...*Pourratovi byl dán cit pro tajemství, a tím myslím cit pro bohatost přírody. Je přesvědčen, že těsné sepětí se „vším zeleným“ je prostou-*

peno vyznáními. Venkovan jim třeba vždy neporozumí, ale vycítí je.“¹³

Těž z návštěvníků měl Pourrat rád ty, jež mohl na své procházky bez ostychu brát s sebou, za tichem vzrostlých trav i do rozbahněných cest prvního tání. Jeho druhem býval při pobytech ve Francii i Jan Čep (onen „vzácný přítel“, jehož zmiňuje v listech Suzanne Renaudové¹⁴ na konci čtyřicátých let), který na objevování Auvergne v dopisu svému průvodci vzpomínal: „V paměti i v srdci mi zůstaly všechny chvíle, kdy jsem s Vámi krácel po stezce bujně zarostlé travou a tážal se Vás na názvy stromů a rostlin.“¹⁵ A jinde si chvíle loučení s Pourratem vybavil: „Volá za mnou: a až dojedete do zátáčky za městečkem, nezapomeňte se podívat na hory!“¹⁶

Přichozí jiní: kolem poloviny padesátých let, kdy Pourrat navzdory ubývajícím silám chystal další ze svazků *Pokladnice pohádek*, jej přijeli do Ambertu zpovídat novináři. Jeho dílo se v ten čas vedle existencialismu a dalších modernějších proudů skoro neprodávalo, rozhovor by snad mohl nějaké čtenáře přivolat zpět. Návštěvníci ho potkali ve vysokých botkách, s kloboukem a holí kousek od branky do zahrady. Ptají se: „Kde tu bydlí spisovatel Pourrat?“ On: „Vidíte to ženské individuum? Tak tam.“ Frknul jim. Prý byl čtvrtek, to by šel pro máslo.¹⁷

Velkou část svého života strávil autor *Kašpara z hor* na několika málo kilometrech čtverečních, které se mu staly obrazem celého světa. Do nich jsou zapuštěny vyslechnuté příběhy, k nim se vážou pověry i legendy. Každý kámen promlouvá, jediná pěšina není slepá. Alexandre Vialatte k řazení Henriho Pourrata mezi regionalisty nicméně říká: „Že ve svých knihách zobrazoval vždy kraj Auvergne a je pohodlné používat zjednodušující označení, lidé, kteří jej nikdy nečetli, ho snad považují za regionalistu v tom smyslu, jako by mluvili o nějakém posedlém nadšenci dudáckou muzikou. Zde však jde o pravý opak. (...) V jádru se věnoval jen dvěma námětům, které se vzájemně prostupují. Jsou jimi *Přátelství*

a Příroda, Láska k bližnímu a Stvoření.“¹⁸ A jistě není náhodné, že vedle pohádek, románů a celé řady esejí, je Pourrat autorem několika životopisů svatých, za své životní dílo považoval *Blahoslavené umučení* a soustavně se, vedle dalších, věnoval literárním úvahám nad tvorbou Francise Jammese.¹⁹

Každé knize u Pourrata předcházelo dlouhé shromažďování dokumentů a pátrání po variantách kolujících příběhů. Věnoval se do detailu studiu jednotlivých dějinných období i místní geografie, zajímal se o vývoj auvergueského nářečí (až ke staré francouzštině). Aby pronikl k tomu, co chce vypsát, hodiny a dny naslouchal vyprávění druhých. Těsně vymezený prostor působil na Pourrata jako výzva, aby vše zobrazené zůstalo věrné skutečnosti a lidové slovesnosti. Použitý jazyk i mnohé zámlky zrcadlí způsob, jakým jednotlivé postavy mohly opravdu v některé z usedlostí v kopcích mluvit. To, co se jeví jako přesné přepsání vyslechnutého, je ve skutečnosti výsledkem nezměrného spisovatelského úsilí. Bez tvůrčího přístupu by otisk ústního vypravování nebyl nikdy živoucí, a samo složité hledání podoby textů, otesávání jednou vytvořeného, Pourrata po celé roky provázejí. Henri Bosco také autorovi *Kašpara z hor* píše: „Co mne skutečně dojíhá (...), je pomalost vyprávění. Když se věci ukáží, mají v sobě onu opatrnost a stopu rozmyslu.“²⁰

Samota Pejškova s dubem ve 30. letech, kde se odehrávají děje knížky *Bodla stínu do hrudního koše*. Archiv Miloše Doležala.

Knížky, o nichž Miloš Doležal říká, že „*patří do torny či chlebníku na potulky*“, nebo ještě lépe „*zastřít za trám na půdu, aby jednou byly vyhmátnuty vnuky*“, graficky dotváří Luboš Drtina, další obyvatel Vysočiny. Na jejich stránkách potkáváme prapodivné tvory, vize a scenérie nejen v příbězích, ale též v ilustracích, vazba i tisk připomínají dávné časy slávy auvergueských tiskařů a papíren. Samy názvy svazků *Režná bába* (2007), *Bodla stínu do hruďního koše* (2009) a *Černé svině křen* (2011)²¹ jak by náležely k některé z řady knížek lidového čtení v hloubi devatenáctého století. Jejich ambicí také je neupadnout do hledané pózy, jsou vzdálené jakékoli literárnosti. *Režná bába* a *Černé svině křen* svou úsporností působí, jak by na jednotlivé stránky navál

Pohled z vrchu Šafranice na vysočinskou „Auvergne“ – v údolí hnízdo Zahrádky, dnes zatopené. Vlevo střecha tajemného stavení u „Čičíků“, ve kterém žil zohavený Milouš Nekola, řečený Čičík, postava z knih Miloše Doležala. Archiv Miloše Doležala.

vítr zapomenutá stébla sena ze starých stodol. I za nimi však lze vytušit, podobně jako v případě Pourratových textů, obrušování, hledání nejnaléhavější podoby toho, co se má sdělit. Postavy i celé rodové vazby do příběhů opakovaně vstupují, jak by duše mrtvých ještě dlouho po smrti bloumaly po kraji, který obývaly. Přítomný je však i krabatinsky ostnatý humor. Knížka prostřední z jmenované trojice dává jinde zmíněnému hlubší kontext, prokazuje dalekou provázanost míst a v nich nenáhodně odvíjených událostí. Důležité jsou jednotlivé útržky osudů, sny, zachycené navzdory do dvorů stavení deroucí se smrti. Na zdánlivě obyčejném pozadí jsme svědky životních dramát, jejichž aktéry mohou stejně tak být lidé, sama příroda či nadpřirozené bytosti.

Ti, co zatím zůstávají, nadechli příběhy těch, kdo odešli, jako životadárný zdroj, ničím nesmazatelný, ježž nemožno vykloubit. Též se dotýká z jiné strany i Pourrat: „*Zítřka bude všechno, jako by bývali ani nežili. Ale člověk by přec jen rád nadhodil: je vůbec možné, že to, co tu bylo živé (...), bylo jen dílem náhody, přeludem neskutečným a beze smyslu a celé se to rozpadlo v smrti?*“²² V Doležalových textech jsme jaksi mimochodem svědky vykoupení, nemožného jinak než brannými smrti, což se potvrzuje i ve snových vizích. Jak jinak vysvětlit, co se děje v ústředním textu *Bodla stínu do hruďního koše*, v němž se probodnutím ze strašidelné bytosti stává nevinné děvčátko? (Navíc se činu s erbenovskou rozhodností chopí žena, zatímco muž ji ve zděšení a poté s vědomím úlevy pozoruje.)

Ve střepích ze života Oliny Pejškové, staré hospodské, strejky i holiče na kopcích a také v těch, jež jako Milouše Čičíka uvrhlo šílenství za života do předpekli, sledujeme odrazy blížící se smrti, zatímco po uložení do hrobu se zase mrtví s omlazenou tváří vrací ve snech či zjevení zpět na tuto zem. Hranice oddělující mrtvé od živých se jeví jako přirozeně propustné. To však platí jen pro ty, které cíp popisované krajiny vzal za své, další nemůže tuto skutečnost nahlédnout. Ten, kdo zůstal vně, dokonce odmítá přijmout své mrtvé, stejně jako se ve městě v hospodě všichni posmívají přichozím ze samot.

Přehradou zaplavená část území je v příbězích často připomínaným obrazem potopy světa. Zvláštní archa Noemova není zabydlena zdaleka jen živými. Plaví se

Vypravěč „strejka“
Josef Rýdl
(1915–2008)
z Dolních Pasek.
Foto Bohumír
Prokůpek.

na ní hroby, balvany i starobylé stromy, několik stavení se stíny mrtvých i posledními páry očí živých. Dosud se příběhy na sebe dále nabalují, jako s podzimem slupky na cibuli. Co s tímto světem bude, až odejdou i ti poslední? Snad bude možno uchýlit se k zaříkáním po staletí opakovaným, důvěřovat síle slov a naléhat se dovolávat pomoci přímluvců i těch, kteří odešli. Nesmí se však vytratit smysl pro vyprávěné příběhy a schopnost vnímat nejružnější taje a zákoutí krajiny, které chtějí k příchozím promluvit.

V načrtnutých výsečích ze života tamních blízkých se Miloš Doležal stává téměř neviditelným kronikářem jednoho koutu krabatiny, kde každý promlouvá svým osobitým jazykem a příroda v proměnách ročních dob má daleko do malebnosti. Přesně vymezený cár země ohlodává i v červnu chladem, nechává nemocné nacuť v opuštění na dvoře deštěm a v zimě nepustí z jednoho kopce na druhý. Soubor tří svazků črt však nabízí i jiné poselství. Když autor mlčí a nechává promlouvat druhé, nejednou je dáno čtenáři nahlédnout daleko za obzor Zahrádecka. Tak třeba Olina Pejšková ze samoty říká: „Někdy mám dojem, že až budu v nouzi, nebo na mě přijde poslední hodinka, že se nikoho nedovolám. Ale častěji věřím, že mě stále někdo z vrchu slyší a že mi odtud třeba i tím sněhem prošlape poslední pěšinu.“²³

Úzké svazky morytátů, zkazek a uhrančivých průpovědek z Vysočiny jsou právoplatnou součástí básnické

tvorby Miloše Doležala. Místy se vyprávění rytmičuje, jinde přiblíží mluvené češtině s jejími krajovými zvláštnostmi, některé sny mají formu básnické prózy, objevují se v neposlední řadě verše. Pojmenování skutečnosti je ve zlomcích vypravování vždy přesné, i v nich lze rozpoznat autorovo uhranutí dokumentární věrností, stejné, které do velké míry určuje i jeho soubory básní. Minulé se prolíná se současným, zastřelení odbojáři jsou příbuznými přáteli, narození děti se ohlašuje těm, které dělí snad jen dny či měsíce od smrti, za zdí hřbitova o pohřbu je slyšet hru, tenké hlásky, smích. Nad hrobem se hlas dospělého láme. Pestrost všeho, co životní úděl nabízí či vnucuje, je v textech Miloše Doležala zpodobněna bezděky, nenápadně, a tím spíš působí naléhavě, bez ohledu na místní a časové zasazení.

Poznámky:

¹ Pojmenování *krabatina* převzal autor od Zdeňka Matěje Kuděje (1881–1955), který tak mluvil o části Vysočiny ohraničené Ledčí nad Sázavou, Havlíčkovým Brodem a Humpolcem.

² In Pourrat, Henri, *La Vie*, n. 39, 16. 11. 1912, Clermont-Ferrand.

³ Prastaré městečko Zahrádka bylo zatopeno roku 1975 z rozhodnutí komunistické vlády.

⁴ Pourrat, Henri, *Kašpar z hor*, Havlíčkův Brod: Literární čajovna Suzanne Renaud, 2002, s. 21.

⁵ Doležal, Miloš, *Režná bába*, Praha: Thyrsus, 2007, s. 40.

⁶ Pourrat, Henri, *Les Jardins sauvages*, Editions de la Nouvelle Revue Française, 1923, s. 94.

⁷ Doležal Miloš, *Černé svině křen: zlomky příběhů, zaříkání a říkadel z Podivického a Kalištského*, vl. nákladem Luboš Drtina, 2011, s. 15.

⁸ Ibid., s. 22.

⁹ Pourrat, H., *Kašpar z hor*, s. 8.

¹⁰ Úryvek z rozhovoru Miloše Doležala s Radimem Kopáčem, *Týdeník Rozhlas*, č. 40/2007.

¹¹ *Les Jardins sauvages*, s. 22. (V roce 1892 bylo Pourratovi pouhých 5 let. Zdá se, že do citace nejspíš otiskl vzpomínku některého z papírníků, s nimiž o „staré Francii“ mnohokrát zapírádal hovor.)

¹² In Vialatte, Alexandre, *Nouvelle Revue Française*, 1. května 1923, *Les Jardins sauvages*. Alexandre Vialatte (1901–1971), první překladatel Kafky do francouzštiny, se seznámil s Henrim a jeho ml. bratrem Paulem roku 1913. Paul v r. 1923 tragicky zemřel, věrné přátelství Henriho a Alexandra trvalo až do smrti Henriho Pourrata.

¹³ Castor, Marcel v souborné kritice díla Henriho Pourrata pod titulem: Dans l'herbe des trois vallées, Ceux d'Auvergne, La Ligne verte par Henri Pourrat, *La Nouvelle Revue Française*, prosinec 1929.

¹⁴ viz Suzanne Renaud, Henri Pourrat, *Correspondance (1947–1959)*, Grenoble: Romarin, 2001.

¹⁵ J. Čep v listu H. Pourratovi z 6. ledna 1933 in Zatloukal, Jan, *Jan Čep et Henri Pourrat*, Mémoire de DEA: Université Paris XII, 2004, s. 79.

¹⁶ Z propagačního lístku nakl. Melantrich k prvnímu vydání *Kašpara z hor* v češtině, knižně in: Čep, Jan, *Rozptýlené paprsky*, Praha: Vyšehrad, 1993, s. 281.

¹⁷ Ženským individuem myšlena dcera Annette, provdaná Laurasová, která pečuje o ambertský dům i o literární odkaz svého otce. Příhoda z jejího podání.

¹⁸ Z nekrologu H. Pourrata od A. Vialatta in *la Nouvelle Revue Française*, 1. září 1959.

¹⁹ K F. Jammese se váže i vzpomínka Daniela Reynka: v šedesátých letech, kdy pracoval u pozemních staveb (a bratr

Jiří, pozdější Pourratův překladatel, s otcem zas obstarávali prasata), v čase jakéhosi výročí tehdejší moci, procházel Daniel kolem vývěsky v Ledči nad Sázavou. Na programu oslav, vedle tehdy běžných jmen: Francis Jammes. I po padesáti letech Daniel Reynek okomentoval: Jaké štěstí spatřit květinku mezi mrvou!

²⁰ Henri Bosco v dopisu Henrimu Pourratovi z 28. července 1934.

²¹ Za rok 2007 byla Ministerstvem kultury kniha *Režná bába* vyhlášena nejkrásnější knihou roku v oblasti beletrie, o dva roky později totéž ocenění získala *Bodla stínu do hrudního koše* (obě v grafické úpravě Luboše Drtiny, nakladatelství Thyrus).

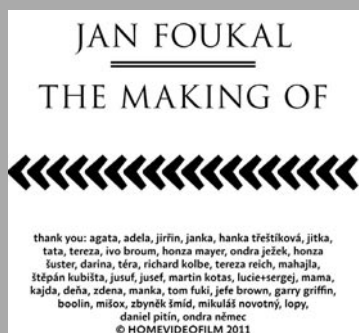
²³ *Kašpar z hor*, s. 371.

²⁴ Doležal, Miloš, *Bodla stínu do hrudního koše: črty z krabatiny*, Thyrus, 2009, s. 37.

Lucie Tučková se věnuje česko-francouzským literárním vztahům, na rok 2013 chystá v nakl. Host knihu *Vůně lip a hrst popela: Petrkov Suzanne Renaudové*.

CENA RR – Bohumil Doležal / OBRAZY – Pure Beauty / BESLAN
Dopisy – GOMBROWICZ + DUBUFFET / ZEMĚ ZASLÍBENÁ
PRÓZA – Blažičková, Lichtenstein, Vlasáková, Gál, Štindl + Bolf
DAODEJING – Král, Merta, Typlt / DESIGN – Čumlivski, Babák
Rotbauer – REEGEN, BOUDNÍK, BOUŠE a další / ATELIÉRY
Kritický COULEUR – literatura, vývarné umění, film, divadlo
DVD / Foukal – Poslední přednáška E. Bondyho, The Making Of

zdarma DVD
Jan Foukal
DVA FILMY

K dostání v knihkupectvích, s výraznou slevou v redakci RR (Jindřišská 5, Praha 1) nebo poštou. Objednávejte na webu: www.revolverrevue.cz
email: sekretariat@revolverrevue.cz nebo telefonicky: 222 245 801.

Vykoplý kořen křenu z koupelny Horkých

MILOŠ DOLEŽAL

* * *

*chodí po sadu
flusne – kyselina žere
maso i ten mech
jen pytel blech
odskáče*

Zdeněk Hermann,
poslední žijící žid z Dolních Kralovic,
stojí nad želivskou přehradou

Jezero zalilo
údolí i se hřbitovem
odvezli jen náhrobky
kohenů levitů
žehnající ruce na větřiesce.
Voda teď olizuje
kosti těch, které Mojžíš
vyvedl z otroctví Rudým mořem
vápník se pomalu rozpouští
koupe se v něm
pije ho
celá Praha

Mahlerova kovadlina

Pohřební průvod
vyprovázel z baráku
na kalištský krchov
truhlu s mladým Kuchařem

Jeho otec
kovář Kuchař
nešel
Celý den
palicí tloukl do kovadliny
zoufale
loučil se:
ten tam ten tam
všechno nic všechno pryč...
Mahlerovské rytmy ze Šesté.

Ozvěna tam dodnes
kovová.

Mácha (Ladislav)

K čemu je nám klasik lieber Ignaz?
Když v červnu 68
pátral Brabenec
novinář neohroženec
po vrahu číhoštského faráře
jeden estébák
před ním prohodil
– Hadicí ho mlátil
ten co se jak básník jmenuje –
– Sova? Neruda? Hálek? –
– Ne! Ten od Máje –

**Studentské Kounicovy koleje v Brně,
za války nacistická vazební věznice**

Chodbou
nástěnka studovna knihovna
zpocené ponožky
v síti volejbalové míče
hučí mikrovlnka
s otáčejícím se talířem bramborové kaše.

Na pokoji číslo 6
fenolové injekce
stržené nehty
rozkousané rty
příkurtován k topení
ve vaně s ledovou/vařící vodou
vyvražděná rodina včetně těhotné snachy
za očima záblesk jarního světla mezi buky
vřes, moře vřesu
Oldřich Pechal, syn hajného.

Pavel Janský, Josef Czapski, Jan Čep

Jak vzdorovat potopě?
Na pryčně v jáchymovském lágru
z paměti recitovat Dantovo Peklo
s vajglem u plechovky.

Převyprávět Proustovo Hledání
ztraceného času spoluvězněm v Starobielsku
s myšlenkou na borový les.

Ve vyhnanství cestovat vidinami
po pěšině dětství
mezi dvěma vesnicemi.

To v kleci
je s námi pořád
krkavec a holubice.

**Jan Zahradníček a Jaroslav Seifert v roce 1933
po probdělé noci v Dunaji**

Včera jsme byli pijani, dnes lokáme čaj
jak trhání si vzpomínáme na večer
jen útržky, jen části vět
do rána vybledl bujný zpěv
teď svět opuchlá ropucha.

Včera jsme byli pijani, kořalku pouštěli do žil
rajtovali po stole - - -, v prostoru viseli - - -
nevěstce jsme se bořili, spouštěli do vlasů
hovada urvaná ze řetězu

Ta zvířata tě teď slitovný Pane prosí
o bláto, o protření duše očí
můj Pane, o protření očí!

Dějiny II.

To není popel ze žárových hrobů
/za válek a po válkách/
ale popel ze soudruhů
který se lehce sype do řek
pod kola aut na zledovatělé silnici
do kompostu na zahrádce.
Jak se nám to koupá, pere, nepodkluzuje, roste a kvete.

Rejčkov VII.

Ranní slunce v čerstvě vydehtovaném
hajzlíku
černá zeď žalmů
nás všech.

Na místě zbořeného města...

zaskřípne rýč o křemen v zemi
krompáči jsem málem srazil vaz
jiskra se udusí ještě v kořání
soustava drnů jak stehy praskne

rozviklám třísku v mase
už! bujný opuchlý paroh
ještě je vlhký, zasvitne mastně
běl z hlíny, odseknu čepelí široké lupení

vykoplý křen z ložnice Vránů
křen z náměstí, křen od zdi hřbitovní
vykoplý křen z koupelny Horkých
večer při strouhání nad nimi pláčem

Těšíň II. březen 09

Jé březen zasněžený, mokvají větve ovocných stromů
podivický strejka leží na interně, morfinovou injekci
zarýpli do žlutého těla – už neví, chce-li domů
nebo do pole, světu se vzdaluje, rozpouští, bez věcí

– jen chvíle odporu. Poletuje sníh, v něm visí skřivan
průvod s truhlou do pole. František z knihy Kateřiny
ze Sieny
předcítá o tmě pátku, o sokolu, o hořícím ohni ran.
V mokru u zdi vyceněná pochva jámy. Umíráme sami

cituje František Pascala. U mrtvého ale vždycky
někdo sedí.

Stín matky ustarané. Dítě v pletené čepici. Stulený
pes z dětství, který se probudí a líže vředy

a po letech pozná Odyssea. Do jámy padají hroudy
jak brambory.

V jílech to zaduní. Z ran Kateřiny vylétají skřivani
strejka má víčka z ptačích pírek, posmrtnou masku
z bledulí.

30. dubna 2012

Když jsem přestala dýchat
srdce s volnými chlopněmi
z těla prudce vyletělo
viděla jsem tě nést krabici od bot
cestou ke hřbitovu
Janu s chlapci na sadě
sázet jahody
svoji prázdnou postel
Andulku v kuchyni v tanečních šatech
přikládat do kamen
pak dlouho nic
až bzučení vos a včel a stromy obalené třešněmi
sladkými máslovkami
otec v bílé košili se pro ně natahoval
a trhal
šťáva mi tekla po bradě
krvavá, žlutá běl
v trávě dětská zavinovačka
Byli tam všichni.
Jen já bosa.

Sen I.

V kuchyni u okna, které směřovalo na město,
na věž kostela, na hrad. Tam jako dítě o prázdninách
stával a díval se na matku, jak pracuje na zahradě,
nebo křičíval na kluky, ať počkají, že už jdu.
Teď uličkou mezi ploty Blažků a Ptáčků
vracela se máma z práce.
Běžel jí naproti. Radost, že tak brzy přichází.
Snad s obědem.
Chodba, dveře, vyběhl na schody.
Ulička s ní
už tam nebyla.

Sen II.

Vstupovala do velkého sálu
kde na pódiu seděla u rakve
modlící se žena.
Přicházela zezadu, viděla její záda,
sklon hlavy, držení těla.
Srdce se zaradovalo, vypadala jak máma.
Když přišla ještě blíž, uviděla v ní její sestru Marii.
Obešla ji a podívala se do otevřené rakve.
V ní leží úplně malá mumie
s černou dětskou hlavou
a dokořán otevřenými ústy.
Plakala a naříkala
a modlila.

Sen na 31. srpna 2012

Seděli jsme v obývacím pokoji v Chebu. Byla tam
s námi máma, mladá, odpočínutá, na sobě oblíbené
bílé kalhoty a bílou vestu bez rukávů. Říkala, že se
vzbudila. Nemohli jsme pochopit, jak se dostala
z rakve. „Měla jsem v kapse rubáše baterku, se
kterou jsem chodila na houby, tak jsem si posvítila
do rohu rakve a kusem železa jsem si vydlabala díru
a z rakve vylezla.“ Nemohla ve snu pochopit, jak
se z prohýbaného, křečovatého těla, které viděla
o pohřbu v rakvi, mohlo stát tělo mladé, vitální,
jak máma bývala.

* * *

Chrpy v soumraku
ocelové trny
zítra Boží tělo
hospoda svítí
na faře tma.

/Na kole domů
od škarpy ke škarpě
u branky zastavil./

Noc na hřbitově má sépiovou kůži
jalovce palce
sosny kosti
blízký úl jak náhrobek.
I teď v něm hučí.

Z dosud nepublikované poezie Miloše Doležala.

Miloš Doležal (1970), básník, publicista a redaktor Českého rozhlasu 3-Vltava. V nakladatelství Nová tiskárna Pelhřimov letos vydává knihu *Jako bychom dnes zemřít měli* o číhoštském mučedníku P. Josefu Toufarovi.

Básníci čtou básníky

MILOŠ DOLEŽAL

Sestoupit, ponořit se a v „temné komoře“ vyvolat jménem některé básníky, které jsem četl v čase dospívání a zrání, kolem své dvacítky; vynést na světlo básně, které uvízly za drápem paměti, ve vědomí i podvědomí, alespoň naznačit, kudy vedla vlastní stezka, hledání, rozmluvy s mistry. Básníci, verše, ale i místa a doba – kde kdy čteno – úzce, bytostně souvisí. Jako kdyby to byla oka v nějakém vlastním genealogickém pletivu, která se do vás zatáhnou jako smyčka a nepustí.

Co z básnických vjemů bylo na začátku – slovo, obraz, nebo rytmus? Klapot řezačky ve stodole? Matčina recitace Erbena před spaním, kdy se pod dveřmi zjevovaly stíny a ze sadu doléhal divný dupot? Zpěv ožralého souseda Šušky, který pod okny pravidelně táhl z putyky? Hudba a průvody pohřbů, procházejících nedaleko domu? Tištěná poezie přicházela postupně, poměrně pozdě. Na střední škole nejsilněji Sergej Jesenin a Zábranova esej o něm, čtvercový výbor z Klubu přátel poezie s Chagallovými ilustracemi venkovanů a létajících postav, čtený po ledečských hospodách („Zetlíme, zetlíme všichni, / tichý je listový pád.“; „Po krk vás, čubky! Marná snaha...“). Vpíjel se ve Slavíkově tlumočení Ivan Bunin („z listů novin vlhký mráz“) a Baudelaire (mladofrontovní Květy poezie, taháno po kapsách na potulkách po krajině). A také jeho Malé básně v próze s oním návodem „člověk musí být pořád opilý! V tom je celý vtíp – toť jediná otázka. Abyste necítili, jak hrůzné bříme času vám láme bedra a sráží k zemi... ustavičně opíjet, vínem, poezií nebo ctností...“ Jak si při tom nevybavit Hrabalovo doporučení „ve střední Evropě je nutné být neustále jemně nacamrán“.

K tomu jinošskému času patří také objev Fikarova Samotína. Prvně dal pocítit, že poezie může také vyrůstat z konkrétního místa, jen pár kilometrů vzdáleného od mého vysočinského domova. Bohuslav Reynek píše v jednom dopise do Staré Říše o své zkuš-

nosti s „přebýváním“ básní v určité lokaci, lokalitě: „Některé verše jsou tolik sepjaty s určitými předměty, stromy, že se mi zdá, jako kdyby byly od věčnosti v jejich atmosféře, v jejich blízkosti.“

Fikar už nežil, když jsem do Samotína poprvé přijel. Jen jeho bratr, zemědělec. Ukazoval malý dvorek, sad, muškáty v oknech, první vydání Samotína s věnováním matce, dal mi bratrovu maturitní fotografii („A to je Samotín? Co nikdo nerozžíná.“). Pak na Fikarův hrob – k večeru, hřbitov uprostřed vsi, svítily svíčky, svítla okolní okna, nebylo chvíli skoro možné rozeznat, kde živí a kde mrtví. A na Fikarově hrobě – seděla – kachna.

Četba Norwida, Tuwima, první dotečky s polskou literaturou, nepřekvapivě Hrubín – tehdy Romance pro křídlovku, později především Černá denice a v ní sny („Na našem dvoře v bezlistých větvích jasanu / bez křídel poletuje tatínek“) a současně Antonín Sova. Z návrší za naším statkem byl vidět kopec Stražiště a pod ním večer ligotala světla Lukavce a Pacova – krajina Sovova dospívání, pozdních návratů i smrti v bouřkové noci. V jeho poezii skvrny světla a barev, dým smutku a vražené trny metafyzické tesknosti. Také miniportréty postav, figurek z maloměsta. Dotkla se i Sovova rezignace, vyslovená při rozhovoru s Holanem: „Jsem už stár a básník dnes znamená hovno.“ V jeho masopustní básni se protíná rej, soutinovské maso pověšené na hácích, zpomalující, ochromující ledovost i strhávání masek.

Masopust

*Tu za alejemi třešní
dýchá a svítí ves
a stranou jak pro zimu šitý
ji kožíchem kryje les.*

*Je před večerem šero,
kdy růžoví náledí,
jímž postavy v těžkých botách
se šinou jak medvědi.*

*Jsou lednová pole holá,
ves světly se rozžihá.
Za okny s ocílkou rezník
zkrvácen pobíhá.*

*A sedlák i čeled' cítí
vřít oheň v útrokách,
jak vepři září zrudlí
visejí na skobách.*

*A mládež ve velké síni
se točí dokola –
tu divoce někdo zavýskne
a do tmy zavolá.*

*Až hřbitov se ozve tím tichý,
„na větrníku“ zván,
jenž do všech končin světa
je roznášen, rozvíván.*

*Tu všichni drímají tiše,
květiny rostou jim z úst,
kdož divoce dotančili
svůj poslední masopust.*

*Kdo hřbitovním vrátkům se vyhnul,
to rota tuláků je,
co v město šla hledat si práci
a v kořalnách ponocuje.
(...)*

Jak si při této básni nevybavit jiného básníka – pro „květiny rostou jim z úst“ i pro ten masopustní motiv, křepčení lidí i koster, stesk, popelavost – Bohuslava Reynka. Ač nedaleko na Vysočině, nevěděl jsem o něm do svých devatenácti let. Až v Praze mi spolužák Aleš Kadlčák v roce 1989 řekne: „Ty, poslyš, víš, že tam u vás v Petrkově žil grafik a básník Reynek?“ Reynkovy poslední sbírky existenciálně mrazivější (Sníh na zápraží, Mráz

v okně, Odlet vlaštovek), asketická až kostnatá strohost verše, osekaná na dřeň, přízraky a stíny na zdích i mezi kmeny, psané jako by už z nezbytí, z posledního přílivu síly, kdy není čas na nic přebytečného a „zdržujícího“.

Masopust

*Septuagesima
a sexagesima
a quinquagesima –
popelec, je zima,*

*hoře a hejsa, hej,
k srdci mi nesahej
rukama holýma...*

*Jdou masky do šera,
jde stesk i důvěra,
třesoucí se dcera
suchých let sedmera.*

*Dnes popel, mha včera,
plouží se příšera
k tanci koster.*

*Adhaesit in terra
venter noster.*

Skutečné uštknutí poezií v čase dospívání přinesl Halas (který do Sovova Pacova i Reynkova Petrkova kdysi dojel). Jeho Sépie („ty mizíš ve svém inkoustu“) i Kohout plaší smrt („noc stoupá do hlavy a vrávorám“), cesta na jeho hrob do Kunštátu. Ohmatat, ještě zahlédnout kulisy básníkovy posledního léta, zkusit tam noc. Když osmnáctiletý student s Halasovým výborem Hlad (připravil v roce 1966 Ludvík Kundera) v torně vyrazil z jednoho konce Vysočiny na druhý, na kunštátský rynek, čekalo tam udivení – vystoupil jsem z busu, chvilku svažitým náměstím bloumal. Koho se tu zeptat na Halasovy „zarostlé pěšiny“? A je tu ještě vůbec někdo, kdo si Halase pamatuje? Že tu bydlí Ludvík Kundera nebo Jan M. Tomeš, jsem tehdy nevěděl. A tu jsem si na chodníku všiml nevysokého, zavalitějšího chlapíka, jdoucího na nákup, který tak

trochu básníka připomínal. Kulatá tvář, rozčepýřené vlasy, krátké prsty u rukou. Zeptal jsem se na cestu k Halasovu hrobu. Plachý stisk ruky, nesmělé otázky. Ukázal dům u Březinů, kde básník bydlíval, hospodu, kam chodil. Nakonec řekl: „Kdybyste se chtěl o otci dozvědět víc, tady máte moje telefonní číslo do Prahy, zavolejte mi.“ S Honzou Halasem jsme se pak sešli na několik bujarých let v jedné rozhlasové redakci. Nad Honzovou rakví, spuštěnou do jámy zmrzlé kunštátské země, vyvalily se dávňě přítomné verše jeho otce:

*Černá jáma růžemi se cpe
stud hlíny bez trávy ji pokrývá
tvář mrtvého pýchavka ošklivá
pokrovem stříbrným se kryje*

*V nocích chladných čenich větrů
v spěchu kolem hrobu broustí
nebožtíka však jen děsí
myší pískání.*

Františka Halase jsem přijal celého. Nejen jeho básnické sbírky a geniální torza z pozůstalosti, ale také Halasovy eseje o poezii, proslovy na vernisážích a reflexe obrazů přátel malířů, jeho ohlédnutí za mrtvými, tělesná přítomnost ve všem až do krajních mezí; fascinovala intenzita, s jakou básnický vrazil prsty do jílu „pod rakví“. Odvaha ke krajnosti i potřeba řádu, ostrého, nerozmazaného tvaru, trápení se „nepostihlými slovy“ a vášnivá síla jít za básní (i s prvními slovy básně) do nejistoty, tmy, do té mlhy, ve které možno nalézt i zbloudit. Halas byl a stále je pro mne celým básníkem. Smrti i milostnosti:

*Poryvem sladkým rytmem muže
jsi kolébána
dravou slastí draná růže
ty nebuď požeňnána*

*Malé pěstky nader jen se drží
a mléka není
planiny ráje jsou dnes strží
a ubíjení*

I v jiných jeho milostných verších možno nalézat jemné echo lidové poezie i středověké lyriky – třeba jednoho z nejznámějších a nejkřehčích „našich“ pradávňých textů Dřevo se listem odívá:

*Zvolil sem sobě milú,
ta tře mé srdce pilú.
Pila hřeže, ach bolí,
a tvůjť budu, kdeť sem koli.*

V souvislosti s četbou Halase, barokní poezie (Gryphius, Bridel, Donne, až hodně později Jan z Kříže), některých expresionistů i souboru Smrtí tanec, který u Vilímka za války vydal prof. Vašica, se do ruky dostaly zlomky Gilgameše. Z nich se vynořovala podivuhodná hospodská Siduri a nezapomenutelná pasáž –

*Když bohové stvořili lidstvo,
smrt jemu osudem určili.
Ty jsi pln neklidu, proč jenom naříkáš,
nepokoj sžírá tvé síly,
tvé tělo plné je nářku
a své vzdálené přivoláváš dny.
Život lidský zlomí se jak rákos,
zdatného mladíka, krásnou dívku,
(...) smrt.*

A na konci obraz jak z čínské poezie:

*Po řece jepice plují,
tvář do slunce pohlédne
a potom již není ničeho více.*

Konec osmdesátých let a dvě setkání – jako na křižovatce cest, v pravé chvíli, kdy se rozhodovalo o dalším směru – studia, zájmů, povolání, přátel. Jakub Deml a Jan Zahradníček. V pozůstalosti mého prastrýce, P. Bohumila Buriana, který předčasně zemřel na konci 50. let ve Velkém Meziříčí, jsem našel, ba přesněji na mne doslova vypadly dvě knihy Jakuba Demla, Verše české a Mohyla. Vzápětí k nim přibýly jeho další knihy, svazky Šlápění, originály Demlových listů, fotografií, vzkazů. A nezbytná cesta na kole z Meziříčí

od prarodičů do Tasova, kde ještě tehdy žila řada pamětníků, ale především atmosféra „posrané ulice“ vedoucí do Bosny, kolem Oslavy, do zvláště krajiny plné balvanisek. Pomalu se přede mnou začalo zjevovat, či spíše vynořovat veledílo, s různými suterény, temnými sklepy, prosvětlenými výhledy i bujarým smíchem; dílo budované jako tvrz. Jako sálající pec – přiblížíte-li se mu z kterékoliv strany, ožehne vás prudkým světlem. Ať je to přízračný Hrad smrti nebo vychrlené Zapomenuté světlo, vždy je středem textu drama básnického slova a života. Za všechny Demlovy básně Můj první sonet, ve kterém je jistá hravost i jízlivost, ve finále pak nakráplá temnou, prokletou vizí – píšší se 30. léta a Zapomenuté světlo i Píseň vojína šílence stále uvnitř básníka vře:

*Nikdy jsem nenapsal sonet, i pokusím se o něj dnes.
Je to čtrnácte řádkův rýmem vázaných.
No, pozdrav Pán Bůh, tady přechází smích,
v matematice se tomu říká zlatý řez.*

*Já dávno nevím, co to jest, jenom ten termín
do hlavy mně vlez,
tak jako když dítě žvatlá: Polní pých –
pětileté dítě když to opakuje po starých,
anebo když místo krysy domácí kočka vlez do želez.*

*Grand hotel Paris a jít tam bez peněz,
anebo milion blbců tahat za nos jako Borový
a Melantrich,
co mne se týče, já si dávám kávu vždycky „bez“.*

*Ale co teď? Už jenom dva řádky! – Byl jeden kněz
a matka řekla své dceři: On je z těch blahoslavených,
kteří musejí umřít hůř než pes!*

A v prvním vydání Demlových veršů z roku 1938 je ještě jako dovětek připojena k sonetu tato litanie či variace, připomínající házení šipek do živého masa, do otevřené rány:

*Může se zpívat a říci:
A sestra povídá bratru: – –
A synovec říká švagru: – – –*

*A neteř povídá JUDr. Brychtovi: –
A neteř povídá JUDr. Veverkovi: – – –
A Skautík povídá Lifkovi: – – –
A Marie Vořechová povídá JUDr. Plichtovi: – – –
A malý František Zezulů z Tasova povídá: Kam dete?
Já řku: Neso kvítka na hřbitov.
On: Já pudo s Vama!
Já: Tak pod!
On: To nesete paní doktorovy?
Já: Ty nevíš, jak se jmenovala?
On: Pavla Kytlicová!
Já: Tak vidíš! Ona tvou maminku měla ráda!
On: A slečna Rosa je mladá Pavla Kytlicová!
Já: Není ti to těžky?
František: Ale kdepak!
A SESTRA ŘEKLA SVÉMU BRATRU:
TY JSI Z TĚCH BLAHOŠLAVENÝCH,
KTERÍ MUSEJÍ UMŘÍT HŮŘ NEŽ PES!
Co můžeme dělat? Das kann nur tragisch enden!*

Demlův sonet (zástupně za celé dílo) se stal výzvou i jistou provokací pro dva básníky, které jsem během pozdějších let mohl poznat také osobně a jejichž básnické dílo i životní postoje jsou pro mne stále pevnou oporou. Zbyněk Hejda, zakleslý skrze předky na Vysočině, poznal Demla při návštěvě v Tasově společně s Jiřím Němcem, ale především – v jeho úsporně vykresaných básních bychom mohli najít nejen jeden příznavý odkaz na Demla, na jeho humor, sebeironické šlehy, průsvity snů i na temné struny.

*Tak jako Jakub Deml zkusím si taky sonet.
Takový sonet: vytahování a stahování rolet.
Sonet nesonet, zbytečná starost,
odchází, odešla radost.*

*Dnes, šel jsem s S., jist,
že v mírném údolí nedávno ještě tak milých mi míst,
když odpolední slunce tam ozáří vrchy borovic,
se vrátí něco z minulosti, jen aspoň to, nic víc.*

*Je němá, všechno je němé a z budoucnosti se práší:
strach,
ne že se obrátím v prach.*

*Co On? Co já? Ted', tady!
On ke mně? Já k němu obrácen zády.
Je šelest mezi šelesty, je volání? Možná že je
i hromující křik,
já slyším blbý, jen úporně blbý vlastní svůj vzlyk.*

*Sonet se nepoved. Ulehnout, nebo vstát?
Ted' ve čtyři ráno, kdy černočerná tma už ustává
a ještě nesvítá
a je veliké ticho a veliká samota.*

Tím druhým básnickým poutníkem do Demlova Tasova je Jaromír Zelenka. Jako by jeho rodnou sestrou byla bolest, kterou tento dávný cyklista, běžec a potulkář vozí dnes na invalidním vozíku s něžným, soucitným Ježíšem. I Zelenkův svět – jako Demlův – jeho Obětín i Kostelíku je zabydlen vysokým i uzemněným, posvátným i profánním: dětmi, obrubníkem, kostelníkem, farnicemi, stromy, hvězdami a souhvězdími, putykou i trafikou a mnohými konkrétními – ženou Zdeničkou, otcem Řehořem Marečkem, Vladem, paní Dudovou, Iřtokem, biskupem přijíždějícím v mercedesu. A málokdo po Demlovi a Halasovi „vtáhl“ do literatury tak mocně ptáky a květiny jako Jaromír Zelenka (jistě, ještě Ivan M. Jirous). V Zelenkových verších létá chocholouš, stehlík, slavík, jirčička, čížek, rorýs, poštolka, brhlík, červenka, roste a voní běložárka, chrpa, zvonek, fialka. V této jeho poslední básni je přítomna tenká tesknost za poraženou jívou a „vrací“ se Antonín Sova:

*Poslední báseň, již snad i napíšu, moh by být sonet.
Pět řádků kéž by se smálo, dalších pět může bolet.
A čtyři poslední? Ty budou se v rozpacích dívat,
jako list před strhem budou se na stopce škrabat
a kývat.*

*Na řeku, na mrtvé, na ptactvo budou se dívat,
do strže příštích dní vhlédnou ty čtyři.
Budu v těch čtyřech všechno, co zahlédnu, skrývat
před sebou, před zraky ve strži s vírem a mřížím...*

*Nikdo z mých přátel nepoptal se mě na mé nynější
druhy:*

*leštičky vidliček, světelné sirkaře, urychlence.
V noci jsem zaslech, že zdá se o nich i mé bledé
Zdence.
A po jívě zůstalo prázdno, kreslila se mnou mé
kruhy...*

*Ještě dnes, v říjnových sněžích, přečtu si Sovovu
báseň –
podzim a děti, ořechy, křesílka, jména a tráseň...*

Nemohu nevzpomenout na to podivuhodné odpoledne léta roku 1989, kdy devatenáctiletý holobrádek podnikl na kole výšlap od prarodičů z Velkého Meziříčí do krpálů – tentokrát na druhou stranu, než je Tasov. V Uhřínově vzal za kliku železné hřbitovní branky a nad hrobem tehdy ještě totálně zapovězeného básníka se nečekaně setkal s paní Zahradníčkovou, která neznámého studenta pozvala na návštěvu a otevřeně a neobjasně s ním pak hovořila o poezii, zakázaných autorech, křesťanství a autenticky přibližovala manželův lidský svět. Před odchodem mi darovala drobnou knížku, která se vešla do kapsy – exilové vydání Zahradníčkovy vězeňské sbírky Dům strach. Byl to tenkrát osudový vzkaz, „vylovený“ z normalizační prašiviny, četl jsem ji stále dokola a objevoval básníka, jehož prožívaná bolest a obžaloba komunistické zrůdnosti probouzela, otvírala oči. Kriminál paradoxně Zahradníčka osvobodil, oprostil, jeho básnický rytmus dostal nový, nečekaný náboj. Prorocké verše o pohybu číhoštského kříže nebo později, po hlubokém otřesu ze smrti dcerušek, vyprávěné se zvláště „nastaveným“ dechem (jaká přeškoda, že skladba Čtyři léta zůstala nedokončena):

*Černí panterí lesů protahují své dřevěné hřbety,
a potí se pryskyřicí, jak slunce stoupá a ostríží
vrhají se
na svou kořist. Smrt pořád má málo, i naše dva
snopečky
zmizely beze stopy v její stodole, jež prázdnotou
zívla jen.
Ostríží krouží, v šeru smrčín jed cítá pod
kloboučkem záludným.
Třešně rulíku hoří v rukou děvčátek, jež netuší
blízko smrt.*

*Co nehod, co neštěstí pracovalo to pro ni
za ta čtyři léta ve vzduchu, v moři, v dolech a na
silnici,
co povodní, zemětřesení, ale já se nestydím ani se
neomlouvám,
že ze všech těch smrtí mě nejvíce dojímá smrt těch
dvou.
(...)*

Pominout Reverdyho Palubní deník? Vynášení smrti a Srdeň Ladislava Dvořáka („Spěte spěte úrodní / vy s ústy plnými semen a kořínků“)? Jiřího Daniela („jak se vraždilo / za časů kamene“)? Přítmi srdce Stanislava Zedníčka? Tak alespoň nezapomenout na první setkání se skutečným živým básníkem, který za vyřčené i napsané ručí. Želivský klášter, začátek 90. let, komunita bílých bratří se slavnostně vrací do svého klášterního domova, kde po roce 1950 býval bolševický koncentrák, blázinec i protialkoholní léčebna. Otcovský přítel opat Vít Tajovský mě v refektáři seznamuje se svým přítelem a spoluvězněm Zdeňkem Rotreklem. Hovor o obnoveném Akordu, vzpomínky na Leopoldov, Demla, Zahradníčka, Bochořáka (opodál sedí muž s dlouhým vousem a dýmkou, o kterém jsem se až později dozvěděl, že to byl básník Zeno Kaprál). Teď tu ale v Želivě stál s ostře modelovanou tváří a výraznou dikcí básník, který přežil smrt i potopu a který se sugestivně modlil „orodujte za nás kostní moučko k hnojení a mýdlo z židovských těl“ a na vlastní kůži zařikal:

*národ dík dík vlast
národ vlast dík nezapomínat*

*národ nezapomínat vlast dík
dík vlast národ nezapomínat
dvacet let doživotí žalář dík národ
vlast nezapomínat trest deset dvacet doživotí
žalář národ vlast dík
(...)
vyznamenání řády odebrat vlast dík
dík žalář nezapomenout trest
dík nezapomínat
ó národe
ó vlasti.*

Nakonec – zůstaňme ještě u nás v Želivě. Byla to doba, kdy jsem se na Vysočině i v Praze potkával s humpoleckým rodákem Ivanem Martinem Jirousem, tehdy ještě z uctivé vzdálenosti, později více zblízka. Jednou, po nějakém natáčení v rozhlasu, když jsem se Martina v nedaleké hospodě zeptal na jeho matku, vyhrkly mu slzy, nahlas začal recitovat a dodával: „A přitom matka nebyla žádná zbožná duše, ale věděla, komu pomoci.“

*Vzpomínka zastřená přes času dálku:
má matka hází cigarety
na korbu nákladáku.
Padesátých let detail tklivý.
To do neznáma odváželi
kněze ze Želivi.*

Miloš Doležal (1970), básník, publicista a redaktor Českého rozhlasu 3-Vltava. V nakladatelství Nová tiskárna Pelhřimov letos vydává knihu *Jako bychom dnes zemřít měli* o číhoštském mučedníku P. Josefu Toufarovi.

Pašije Oty Filipa

MOJMÍR JEŘÁBEK

Tři škaredé středy a sedm dalších elegií o zlých dnech (Barrister & Principal, Brno 2012) zní nejnovější český titul z pera romanopisce a vypravěče par excellence, českého a německého spisovatele Oty Filipa.

Ota Filip jako jeden z mála našich autorů zažil přímo na vlastní kůži, či takříkajíc z první ruky, snad všechna utrpení a hrůzy, jimiž jsme prošli ve 20. století. Jak ho tyto kruté rány osudu a „takzvaných velkých dějin“ – jak o nich opakovaně píše, mluví a zpovídá se v románech *Cesta ke hřbitovu*, *Nanebevstoupení Lojzka Lapáčka ze Slezské Ostravy*, v *Sedmém životopise* a nakonec i v *Osmém čili nedokončeném životopise* – postihovaly, jak je na sebe i vlastní vinou přivolával, tak je on jako upřímný a poctivý vypravěč postihl ve svém díle.

První světovou válku poznal z těžko uvěřitelného vyprávění dědy Antonína. Jeho příběhy se „zázračnou“ zbraní, kanónem nevídaného rozměru, který paradoxně nikdy nevystřelil, se mu po mnoha letech připomněly samy, když na italských místech dávných bojišť s úžasem spatřil v roveretském muzeu fotografii vlastního děda u obřího děla! Autor pak svou imaginaci i studiem pramenů přetvořil dávné příběhy v román *Děda a dělo*.

Dětství prožíval v dobách konce první Československé republiky: Svět se potácí v hospodářské krizi, Hitler sbírá síly na rozpoutání nacionálně socialistického šílenství, Stalin vraždí po milionech, navenek má však Sovětský svaz pro celou levici i u nás obrovskou přitažlivost – a to vše se promítá v mikrokosmu rodiny a místa, kde autor přichází na svět a prožívá dětství. Moravská a Slezská Ostrava, dvojměstí na dvou březích Ostravice, koncentrace mnoha národností, jejichž svár už doutná – vždyť za nedalekou hranicí je Třetí říše a také Polsko, první Hitlerova a Stalinova oběť. V rodině typicky slezsky národnostně propojené (babička,

provdaná do staré polské rodiny Mikolajczyků) je malý Ota vychováván jazykově a kulturně česky, respektive moravsky a československy. Tu přichází první nezapomenutelný otřes prožitý doslova na vlastní kůži: otec Bohumil se po záboru Sudet včetně Ostravy typicky česky rozhodne, že budoucnost jeho rodiny a kavárny, kterou provozuje, leží v náhle oživených prý německých kořenech, a násilím přetáhne syna z české do německé školy bez ohledu na jeho znalost, či spíše neznalost jazyka. Ve dvou románech – v *Cestě ke hřbitovu* a v *Nanebevstoupení Lojzka Lapáčka ze Slezské Ostravy* – se otec Bohumil pro autora „dal k Němcům“. Ve třetím románu, v *Osmém čili nedokončeném životopise*, se autor pokouší otci odpustit, uzavírá s ním však až šedesát let po jeho smrti netrpělivě očekávané usmíření.

Ale vraťme se ještě do tragického roku 1939 a k důsledkům zdánlivě „výhodného“ činu otce Bohumila: občanství Třetí říše s sebou ovšem nese i brannou povinnost. Otec se jí dlouho s úspěchem vyhýbá, nakonec na podzim 1944 už musí narukovat do wehrmachtu, aby hned v lednu 1945 dezertoval a do konce války se skrýval v Hošťálkově u Vsetína, odkud rod Filipů pocházel (autor ze Vsetína vytěží o tři desetiletí později inspiraci pro skvělou prózu *Valdštejn a Lukrécie*). Ale ani rychlá dezerce není otci Bohumilovi a jeho rodině nic platná: Stejně je po válce označen za zrádce a odsouzen k pomalé smrti ozářením v uranových dolech v Jáchymově – to vše se odráží viděno očima vypravěče, nikoli „hrdiny“, spíše „anti-hrdiny“, mj. nyní ve *Škaredých středách*. Mezitím přichází další rána, kterou si ovšem přivodí Československo do jisté míry samo, když v jeho česky mluvící části většina zvolí v posledních ještě svobodných volbách komunisty, a s volebním lístkem v ruce tedy umožní zavést nevídaný teror. To vše – válka, kontakt hochů s partyzány na Valašsku a osobní svědectví o Ploštině (obracející známou verzi

Ladislava Mňačka naruby), tragická smrt jeho chlapec-ké lásky v partyzánské obci, nesmyslné a zbytečně brutální činy při odsunu Němců v roce 1945, únor 1948 viděný nezaujatýma očima mladíka, to vše se bolestně promítá opakovaně ve Filipově díle – nejnověji právě ve *Škaredých středách*.

Ostrava a jeho mládí se objevují u Oty Filipa ovšem i v mnoha jiných dílech: vzpomeňme jen první román *Cesta ke hřbitovu*, který mohl vyjít – v ostravském nakladatelství Profil! – v krátké době uvolnění roku 1968 a stihl sklidit cenu města Ostravy udělenou k 700. výročí založení města. Již o rok později se autor ocitá ve vězení za sice statečné, nicméně naivně šířené protestní dopisy proti okupaci Československa. S literaturou v „socialistické vlasti“ a brzy i s pouhým pobytem zde je záhy konec. Po 14 měsících vězení zbývají Filipovi jen manuální povolání a opět neustálá hrozba kriminálem, protože v letech 1972 a 1973 vydal v nakladatelství S. Fischer ve Frankfurtu nad Mohanem tři romány. V té době se však autor intenzivně pokouší s pomocí literárních přátel za železnou oponou seznámat se se současnou německou tvorbou. To vše samozřejmě neujde Státní bezpečnosti. Na problémy celé rodiny, vrcholící autorovým vězněním a končící až nuceným odchodem ze země, je zaděláno.

Od července 1974 v exilu ve Spolkové republice Německo má autor možnost rozvinout naplno svůj talent: stává se dlouholetým poradcem v nakladatelství S. Fischer, pravidelným fejetonistou a politickým komentátorem významných deníků *FAZ* a *Die Zeit*, členem Bavorské akademie krásných umění, získává Cenu Adalberta von Chamissa, Cenu Andrea Gryphia, mnichovskou městskou cenu za literaturu, tzv. Lví tlapu, a v roce 1984 francouzskou cenu Ordre St. Fortunata.

Škaredé středy obsahují vedle delší titulní povídky několik dalších drobnějších. Autor je nazval „elegiemi“, slovem dnes už nepříliš užívaným (vzpomene-me si snad na Ovidia, Karla Havlíčka, Rilka a Ortena). Elegie čili žalozpěv rozhodně věští něco truchlivého. Právě napětí mezi elegickými tématy a autorovým humorem, ironií a sebeironií drží silnou linii vyprávění.

A proč vlastně *škaredé středy*, výraz známý z pašijového týdne? Především je tu odkaz na titulní povídku *Tři škaredé středy*. Autora zaujal zajímavý detail: podivuhodnou náhodou si osud zahrál ve 20. století s českým, moravským a moravskoslezským lidem, když na něj seslal tři nejsmutnější okamžiky ve stejný den v týdnu. Dvě okupace – nacistickou 15. března 1939 a brežněvovskou 21. srpna 1968 – prožívá téměř ze stejného úhlu pohledu před ostravskou Novou radnicí a splývají mu v jeden obraz, zatímco třetí z těchto „škaredých“ střed, 25. únor 1948, ho zastihuje v Praze jako zamilovaného mladíka živícího se rozvážením mazlavého mýdla a nestarajícího se o politiku. Co je mu to platné? Následky škaredých střed, brutální znásilňování občanů v letech „hnědých“ a „rudých“ diktatur, postihnou i jeho, a to nejen ránou do zubů při potyčce na Václavském náměstí, ale později životními prohrami a osobními tragédiemi. S takovým „kádrovým profilem“ ho nejen prozíravě opouští jeho tehdejší láska, ale on sám končí brzy u Pomocných technických praporů, zřízených armádou pro politicky nespolehlivé brance. Zde se dostane i do soukolí tajných služeb a pod jejich tlakem se strýci, komunistickému funkcionáři, po otcově smrti v roce 1951 „druhému tátovi“, svěří o chystaném útěku několika spoluvojnů, jako Ota Filip „pétépáků“, na Západ. Tento fakt, který pět „pétépáků“, zvaných též „černí baroni“, přivedl do vězení, označuje Ota Filip dodnes jako své selhání. Půl století je to největším traumatem autora života. Vše podrobně popíše ve dvou „memoárrománech“ *Sedmý životopis* a *Osmý čili nedokončený životopis*.

Kdo sleduje podrobněji Filipovo dílo také v němčině, mohl by namítnout, že mnohé z příběhů *Škaredých střed* už vlastně zná a někde je u autora již četl. To je sice pravda, ale současný svazek je i pro tohoto čtenáře objevný ve svém uspořádání, kontextu a jazyce. Autor dokáže na malé ploše vyprávění quasi příběhů ze svého života (ať už tedy pravdivých, pravděpodobných, či nepravdivých a nepravděpodobných) postihnout důležité existenciální momenty, a to způsobem čtenářsky neobyčejně působivým.

Mojmír Jeřábek, bohemista, germanista a překladatel.

Z nových knih

JAN KUBÁČEK SLOVNÍK POLITICKÉHO MANAGEMENTU A VOLEBNÍHO MARKETINGU

Grada, brož., 104 s., 189 Kč

Slovník zahrnující téměř sto odborných hesel z oblasti politického managementu, politického a volebního marketingu a politické komunikace. Většina uvedených termínů nebyla dosud

v českém prostředí v takovéto šíři systematicky definována a analyzována.

Publikace obohacuje představenou teorii a historický exkurz u jednotlivých témat desítkami praktických příkladů z mnoha zemí světa a konkrétních politických situací, především pak z amerického a britského prostředí. Autor sleduje především současnou praxi a nejmodernější trendy v oblasti politického managementu a politické komunikace. Knihu lze doporučit zájemcům o politické dění, zákulisí tvorby politických rozhodnutí a idejí a zároveň všem, kteří se věnují politickým vědám, žurnalistice, moderním komunikačním a prezentačním technikám, ale i sociologii, reklamě či sociální a politické psychologii.

Slovník neslouží pouze jako příručka pro vyhledávání pojmů, jde zároveň o kompaktní text, který lze číst souvisle.

JAN PRŮCHA, JAROSLAV VETEŠKA ANDRAGOGICKÝ SLOVNÍK

Grada, váz., 296 s., 429 Kč

Přinášíme první slovník andragogiky, vzdělávání a rozvoje lidských zdrojů na českém knižním trhu zaměřený na termíny a základní realie daného tématu. Zabývá se teorií, vý-

zkumem a praxí vzdělávání dospělých, rozebírá různé formy profesního vzdělávání, podnikového vzdělávání, zájmového a občanského vzdělávání. Věnuje se androdidaktice, psychologickým a sociálním aspektům učení a vzdělávání dospělých a přináší realie (andragogické instituce, časopisy, pracoviště, publikace aj.). Slovník je určen odborníkům působícím v oblasti vzdělávání dospělých, pedagogům a manažerům vzdělávání, personalistům, HR specialistům a pracovníkům z útvarů rozvoje a řízení lidských zdrojů, studentům a doktorandům těchto oborů, školským politikům, sociologům i široké veřejnosti.

Grada Publishing, U Průhonu 22,
170 00 Praha 7
tel.: 234 264 401–2, fax: 234 264 400
www.grada.cz

JOHN LOCKE ESEJ O LIDSKÉM CHÁPÁNÍ

Oikoymenh, váz., 768 s., cena 698 Kč

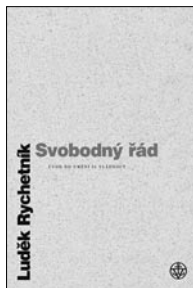

Klasické filosofické dílo 17. století. Úvodem Locke vyvrací Descartovu představu o vrozenosti idejí. Svým „ideismem“ zakládá mj. asociativní psychologii. Svou třetí částí vytváří

novověkou sémantiku. V závěrečné čtvrté části formuluje stupně a meze poznání, včetně toho, jak poznávat „deisticky“ Boha. Dílo vyprovokovalo Leibnize k obšírné replice a Berkeleye k psychofyzickému paralelismu. Kniha patří mezi základní publikace novověkého myšlení. Autor je považován nejen za klasika tzv. empirismu, ale právem se řadí také mezi stěžejní autory moderního liberalismu. Přeložil M. Dokulil.

OIKOYMENH,
Černá 3, 110 00 Praha 1
prodej pro veřejnost každý čtvrtek
mezi 9:30 a 16:30
tel./fax: 224 930 310/212
distribuce@oikoymenh.cz,
www.oikoymenh.cz

LUDEK RYCHETNÍK
SVOBODNÝ ŘÁD
Úvod do umění si vládnout
 Vyšehrad, váz., 128 s., 198 Kč

Co můžeme my, občané, dělat s nízkou úrovní politiky jako správy věcí veřejných v naší zemi? Jaké jsou vnitřní příčiny trvalé vratkosti našeho státu, opakujících se selhání po-

litických elit tváří v tvář kritickým situacím během 20. století, a naší „národní nesamozřejmosti“? Autor, ekonom působící dnes na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy, s bohatými zkušenostmi života a působení ve Velké Británii, se zaměřuje na otázku organizace a fungování společnosti – otázku řádu. Právě úspěšnost fungování pravidel podmiňuje úspěšnost dané společnosti a kvalitu života v ní. Ve svých analýzách opírá o výzkum provedený ve více než sto padesáti zemích světa a zohledňující úroveň řádu a svobody v nich. Svoboda souvisí s řádem, právě země s tradicí pevného a spravedlivého řádu se těší největší svobodě a stabilitě. Český stát a česká společnost se nachází na nestabilní periferii Evropy. Otevírají se před námi dvě cesty: sklouznutí do oblasti chaosu a zvrůle, nebo cesta cílevědomé kultivace řádu.

Vyšehrad, s.r.o., Víta Nejedlého 15,
 130 00 Praha 3
 tel./fax: 224 221 703
 info@ivysehrad.cz, www.ivysehrad.cz
 nákup: Štěrboholská 44/1307,
 102 00 Praha 10; 20 % sleva

VÁCLAV CÍLEK
PROHLÉDNÍ SI TU ZEMI
I když vidíme jen obyčejné věci,
stejně toho vidíme hodně
 Dokořán, váz. s přebalem, 264 s. + 8 stran barevné přílohy, 298 Kč

Ve své nejnovější knize Václav Cílek navazuje na své předchozí úspěšné tituly věnované především krajině a místům – Krajiny vnitřní a vnější, Makom a Dýchat s ptáky. Já-

drem knihy jsou eseje věnované Praze a jejímu genui loci, v dalších částech se pak autor zaměřuje jak na českou a moravskou krajinu (České středohoří, Jižní Čechy, Ostrava...), tak na místa, která ho oslovila na jeho zahraničních cestách za geologickými výzkumy (Súdán, Řecko, Turecko). Eseje o „krajínách vnějších“ doplňují i texty metafyzičtějšího charakteru – o posvátnu Santiniho staveb, o prostoru spatřem s Janem Palachem či fragmenty z nikdy nedokončené čínské antologie. Knihu doprovází ilustrace výtvarníka Vladimíra Kokolli a 80 fotografií autora.

Dokořán, Holečkova 9,
 150 00 Praha 5 – Smíchov
 tel.: 257 320 803, tel./fax: 257 320 805
 dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz

PIERRE BOURDIEU
SOCIOLOGICKÉ HLEDÁNÍ
SEBE SAMA
 Doplněk, brož., 108 s., 249 Kč

Významný francouzský sociolog se v podnětné knize esejů věnuje zkoumání skutečností a osobností, které byly zdrojem pro jeho sociologickou

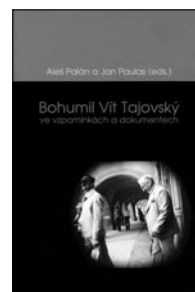
tvorbu a výzkumnou práci. Nabízí neobjektivnější pohled na neobjektivnější otázky svého odborného i soukromého života. Vymezuje se vůči předchůdcům a současníkům, vysvětluje své vědec-

ké postoje i jejich kořeny. Věřící, že i tím dokáže uniknout redukované interpretaci svých děl a umožní čtenářům poznat ve svých zkušenostech, otázkách, obtížích i otázky jejich a vyvodit z té realistické identifikace prostředky, které jim umožní „žít a dělat lépe to, co žijí a dělají“.

Nakladatelství Doplněk, Ant. Slavíka 7,
 602 00 Brno
 tel.: 545 242 455, 731 507 666
 doplnek@doplnek.cz, www.doplnek.cz

ALEŠ PALÁN A JAN PAULAS
VZPOMÍNKY
NA VÍTA TAJOVSKÉHO

Cesta, váz., 272 s. + 8 stran barevné přílohy, 258 Kč

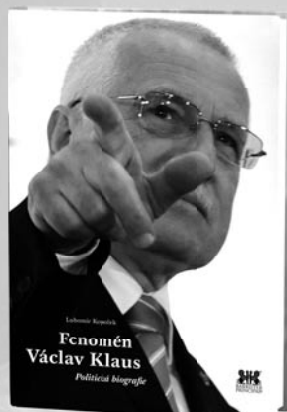
Knihy vzpomínek, kterou edičně a redakčně připravili publicisté Aleš Palán a Jan Paulas, představuje želivského opata, politického vězně a jednu z nejvýznamnějších postav české-

ho duchovního života 20. století Bohumila Víta Tajovského. Autorům se podařilo nashromáždit řadu svědectví a vzpomínek na jeho osobu. Jsou mezi nimi i lidé již zesnulí, jako například Anastáz Opasek, Ivan Medek, či Luboš

Hruška; mají zpracovány vzpomínky Jaroslava Meda, Jiřího Reynka, Zdeňka Rotrekla a dalších. Oslovili i mnohé další osobnosti, které měly příležitost se s opatem Tajovským stýkat. Kniha zahrnuje vskutku reprezentativní výběr lidí, kteří na Vítovu osobnost vzpo-

mínají, a je doplněna řadou dopisů a jiných dokumentů, které se k osobnosti Víta Tajovského vážou. Text doplňují řada fotografií, mnohdy dosud nikde nepublikovaných. Editoři pátrali v řadě archivů a byli v kontaktu s mnoha pamětníky.

CESTA, nám. Republiky 5,
614 00 Brno
tel. 545 574 373
cestanakl@volny.cz,
www.cestabrno.cz
prodejna: Rašínova 5, 602 00 Brno

váz., 320 str., 285 Kč

Novinky z nakladatelství Barrister & Principal

Žádný politik s výjimkou Václava Havla nezanechal tak výrazný otisk v české polistopadové politice jako Václav Klaus. Jeho kariéra se dá nahlížet jako pozoruhodný obraz výjimečné schopnosti získat moc, šachistického myšlení několik tahů dopředu a silné vůle v boji o politické přežití. Žádný z českých politiků nebudí takový odpor, nebo naopak vřelé sympatie. Žádný politik dnes není tak viditelný i za hranicemi České republiky. To vše tvoří pozoruhodný „fenomén Václav Klaus“.

váz., 760 str., 495 Kč

Mnohý čtenář si nepochybně vzpomene na slavnou knihu *Dunaj* italského spisovatele Claudia Magrise, v níž se v polovině osmdesátých let vydal na 2 580 kilometrů dlouhou cestu od pramene Dunaje až po jeho ústí do Černého moře. Výsledkem byl osobitý žánr na pomezí románu a eseje, deníku, kulturních dějin a cestopisu, mapující ohromující kulturní bohatství mizející střední Evropy. O necelých patnáct let později, na počátku roku 1999, se na podobnou, i když rozsáhlejší pouť Evropou vydává Geert Mak, aby zmapoval její stav na prahu nového tisíciletí.

Mak celý rok cestuje křížem krážem Evropou, po stopách její historie, od Verdunu k Berlínu, od St. Petěrburku po Osvětim, od Kyjeva po Srebrenicu. Má vzácný pozorovací talent a především umí psát. Jeho kniha je brilantním záznamem cesty, kombinací deníkových záznamů, novinových zpráv, vzpomínek a hlasů nejrozličnějších lidí, od významných osobností až po obyčejné lidi. Čte se jako strhující román o neklidném století tohoto kontinentu.

www.barrister.cz

tel: 545 211 015
e-mail: obchod@barrister.cz

revuepolitika

pouze na internetu !

Politicko-společenská revue CDK s dvacetiletou tradicí

Newsletter, měsíční přehled uveřejněných
textů, e-mailem zdarma, RSS kanál
Více na **www.revuepolitika.cz**

Církevní dějiny

Odborný historický časopis, věnovaný církevním dějinám v českých zemích i ve světě

- Dějiny křesťanství v perspektivě současných historiografických metod
- Kvalitní, zároveň však zajímavé a čtivé články
- Žánrová pestrost (studie, kratší články, eseje, dokumenty, paměti, recenze aj.)
- Texty domácích i zahraničních autorů
- Nezávislost a ekumenický charakter časopisu

Bonus: sleva 25 % na všechny knihy CDK

Ukázkové číslo vám zašleme **zdarma**.

Vychází dvakrát ročně v rozsahu přibližně 160 stran, cena 129 Kč, roční předplatné 200 Kč (dvě čísla).

Knihy z ediční řady *Quaestiones quodlibetales* lze kromě standardní varianty zakoupení jednotlivých svazků získat v rámci ročního předplatného, které má následující výhody:

- dostanete poštou všechny svazky (minimálně tři) ediční řady, které během roku vyjdou
- získáte slevu 25 % na všechny knihy CDK, kterou můžete uplatnit při nákupu na **www.cdk.cz** anebo při objednávkách v redakci CDK
- roční předplatné činí 300 Kč (cena platí pro rok 2012)

Ediční řada navazuje na úsilí CDK o kultivaci a prohlubování historické, teologické a filosofické reflexe vztahů mezi náboženstvím, kulturou a společností, které nacházelo své vyjádření v časopisech *Teologický sborník*, *Teologie & společnost* a nově v časopisech *Církevní dějiny* a *Kontexty*.

Objednávky na adrese:

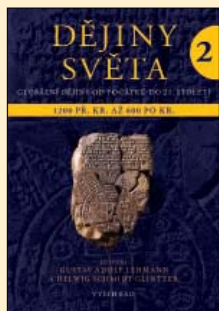
CDK, Venhuda 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, www.cdk.cz

NAKLADATELSTVÍ
VYŠEHRAĐ
SPOL. S R. O.

VÍTA NEJEDLÉHO 15,
130 00 PRAHA 3
tel./fax: 224 221 703
info@ivysehrad.cz

Vyšehrad – expedice,
Štěrbobolská 44/1307,
102 00 Praha 10
tel./fax: 271 961 380
distribuce@ivysehrad.cz

Při nákupu
v **expedičním skladu**
sleva 20 %
na **www.ivysehrad.cz**
sleva 15 %

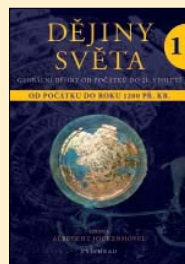

Helwig Schmidt-Glintzer, Gustav Adolf Lehmann (eds.)

DĚJINY SVĚTA 2
Starověké světy
a nové říše 1200
př. Kr. až 600 po Kr.
Druhý svazek se
soustřeďuje na dvě
nejdůležitější oblas-
ti vývoje ve starově-
ku – Středomoří

a Blízký východ, a čínskou civilizaci Dálného východu. První ze čtyř částí knihy sleduje postupně významné státy a kultury antického světa – novoasyrskou říši, Írán, starověký Izrael, antické Řecko. Druhá část sleduje dramatické proměny v epoše helénismu počínaje Alexandrovým tažením, třetí pak období dominance Říma a jeho boje se sousedy, především sasánovskou Persií. Čtvrtá a závěrečná část pak obrací pohled k Indii, Číně a dalším oblastem Dálného Východu.

Váz., 480 s., 598 Kč

Henri J. M. Nouwen

DUCHOVNÍ ŽIVOT JAKO CESTA

Vlivný autor duchovní literatury, Henri Nouwen, spojující osobní zkušenosti s nejhlubšími myšlenkami křesťanství i jiných spirituálních a náboženských tradic, v této knize ukazuje tři fáze pohybu člověka k dosažení zralého lidství, zdravých vztahů s druhými lidmi a osobního vztahu s Bohem v modlitbě. Tato cesta růstu vede od zraňující osamělosti k plodné a duchovně plné samotě, od nepřátelství a agresivity k otevře-
né pohostinnosti, od iluzí a sentimentality ve vztahu k Bohu až knalezení osvobozující otevřenosti v modlitbě.

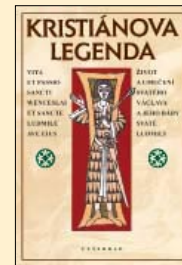
Váz., 168 s., 198 Kč

KRISTÍANOVA LEGENDA

Život a umučení svatého Václava
a jeho báby svaté Ludmily

Legendu z počátků českých dějin napsal mnich Kristián z rodu Slavníkovců a věnuje ji svému synovci, druhému pražskému biskupu Vojtěchovi. To znamená, že ji napsal koncem 10. století a že je to tedy nejstarší historický spis českého autora, psaný ovšem latinsky. Vypráví o pokřtění Moravy Řekem Cyrilem, o jeho obraně slovanské bohoslužby před papežem v Římě, o působení biskupa Metoděje na dvoře Svatoplukově a posléze o svaté Ludmile a svatém Václavu. Toto vydání obsahuje paralelně latinský text i český překlad.

Váz., 176 s., 248 Kč

www.facebook.com/nakladatelstvi.portal

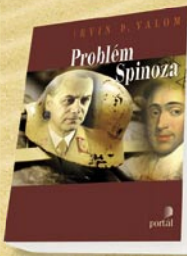
www.portal.cz

Irvin D. Yalom

Problém Spinoza

Protagonisty románu jsou filozof ze 17. století, Žid Benedict Spinoza a ideolog NSDAP Alfred Rosenberg. Rosenberg, původce teorií o rasové nadřazenosti, nemůže pochopit, že pro „největšího z germánské rasy“ Goetha byl Spinoza vzorem. Spinoza se postaví vůči své komunitě a stává se prototypem emancipovaného moderního člověka.

váz., 408 s., 495 Kč

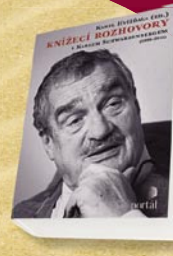
Karel Hviždala (ed.)

Knížecí rozhovory

s Karlem Schwarzenbergem (1990–2012)

Zatímco v knize *Knížecí život* představil Karel Hviždala knížete Schwarzenberga v rozhovoru, který se odehrál převážně v roce 1989, *Knížecí rozhovory* mapují vývoj jeho osobnosti a politického působení v novém českém státě krok za krokem očima různých tazatelů a Karel Hviždala zůstává v pozadí jako editor, který rozhovory uspořádal a občas i přeložil.

váz., 304 s., 369 Kč

Bronnie Ware

Čeho před smrtí nejvíce litujeme

Příběhy lidí loučících se se životem se prolínají s osobním příběhem autorky, hledající pozitivní smysl plného prožívání přítomnosti při plném vědomí vlastní konečnosti. Rozhovory s umírajícími naznačily několik hlavních směrů lítosti – kéž bych měl odvahu žít opravdu podle sebe, kéž bych tolik nepracoval, kéž bych měl odvahu vyjádřit své city...

brož., 312 s., 399 Kč

Guy Gilbert

Ať se ti život povede!

Rady pro každý věk – od mladých po dinosaury
Autor v krátkých kapitolách nabízí opěrné body všem, kdo chtějí dát smysl své existenci, ať jsou jakéhokoli věku, v jakékoli rodinné situaci. Rozvíjí reflexe protkané krátkými příběhy ze života, odpovídá na otázky, jak si poradit ve společnosti, jak být sám sebou. Ukazuje možnosti, jak odhalovat krásu světa, pociťovat radost z bytí.

brož., 88 s., 159 Kč

Žádejte v knihkupectvích nebo objednávejte: Portál, s. r. o., tel.: 283 028 203, e-mail: obchod@portal.cz
Knihkupectví Portál: Praha 1, Jindřišská 30 / Praha 8, Klapková 2 / Brno, Dominikánské nám. 8

portal

NOVÉ PUBLIKACE CDK

OTTO EIBL, ROMAN CHYTILEK, ANNA MATUŠKOVÁ A KOL.

Teorie a metody politického marketingu

První ucelená publikace poskytující vyčerpávající přehled o nejrelevantnějších konceptech politického marketingu. Čtenář se ve třech tematických blocích seznamuje s teoretickými a metodologickými základy disciplíny, s praktickými aspekty přítomnosti marketingu v politice a s problematikou politické komunikace. Publikace na konkrétních příkladech z reálného prostředí politických kampaní (mj. z prostředí České republiky) ukazuje, že „praktický“ politický marketing a jeho akademická reflexe nejsou na sobě nezávislé disciplíny, ale že existují v symbiotickém vztahu. Svě si tedy v knize najdou jak studenti politického marketingu, tak odborníci, kteří jsou s praktickou stránkou disciplíny v každodenním kontaktu.

Brož. formát B5, 344 str., 349 Kč

Brož., formát B5, 344 str., 349 Kč

PAVEL FILIPI

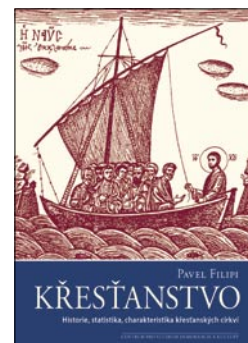
Křesťanstvo

Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví

Skutečnost, že kvalitní příručka Pavla Filipiho *Křesťanstvo* vychází již počtvrté, v nově přepracovaném vydání, vypovídá o tom, jak oblíbenou a stále žádanou se tato publikace stala. Autor hutným, ale přitom systematickým a přehledným způsobem představuje křesťanské církve a podává informace o jejich vzniku, vývoji, nauce i jejich aktuálním stavu. Čtivý výklad, který zohledňuje náboženskou mapu České republiky, přispívá originálním způsobem k ekumenickému dialogu. Kniha je určena především studentům teologie, religionistiky, historie a sociologie, ale také všem, kteří chtějí poznat různorodý a myšlenkově bohatý svět křesťanství.

Brož., 204 str., 229 Kč

Brož., 204 str., 229 Kč

KAREL FLOSS HLEDÁNÍ
DUŠE ZÍŘKA

KAREL FLOSS

Hledání duše zítřka

Vybrané texty filosofa, vysokoškolského učitele a překladatele Karla Flosse jsou svědectvím o duchovním proudění v českých zemích v druhé polovině minulého století, ale též na úsvitu nových časů po sametové revoluci. Za vytrvalým hledáním nadějnější cesty stojí osobnosti na první pohled sice těžší sluchitelné (M. Habábě, J. L. Fischer, H. Küng), autor je však přesvědčen, že nakonec je pro všechno jeho úsilí směřovat starost o osud křesťanství či ještě přesněji Ježíšovy věci. Též proto se odvažuje nazvat svou antologii Hledání duše zítřka. Flossův duchovní vývoj byl zásadně ovlivněn ekumenickým seminářem v pražských Jirchářích – dnes sní o tom, aby se podobné iniciativy opět staly jedním ze zdrojů nadějnější budoucnosti.

Brož., 468 str., 398 Kč

ALEŠ DVOŘÁK

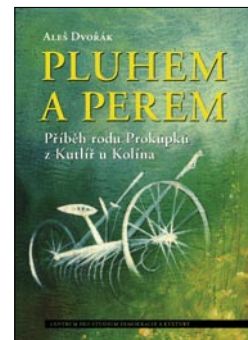
Pluhem a perem

Příběh rodu Prokůpků z Kutlíř u Kolína

Kniha sleduje příběh slavného selského rodu Prokůpků z Kutlír, a čtenáře tak provádí moderními dějinami českého venkova. Otevírá pohled na velkolepý hospodářský i kulturní rozkvět druhé poloviny 19. století, na růst sebevědomí i politického vlivu selského stavu na počátku 20. století a na dovršení tohoto vývoje za první republiky. Dále ukazuje, jak bylo sto let všestranného vzestupu násilně přerвано tankovanou kolektivizací v padesátých letech a jak obtížně se o čtyři desetiletí později prosazovaly snahy toto dílo zkázy překonat.

Brož., 80 str. + 12 str. fotopříloh, 159 Kč

Brož., 80 str. + 12 str. fotopříloh, 159 Kč

Objednávky na adrese:

CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

